**Victor Papilian**

**NUVELE**

**DE DINCOLO DE RÂU**
(nuvele ardeleneşti)

COLECŢIA „UNIVERSUL LITERAR”

TIPOGRAFIA ZIARULUI „UNIVERSUL”

Bucureşti 1938

CUPRINS:

DE DINCOLO DE RÂU
ULCICA
OBSESIE
DIN PĂRŢILE SEGHEDINULUI
SE DEZMORŢESC SUFLETELE

## DE DINCOLO DE RÂU

Nemaipomenit! Când Artemie Grozavul află de nefericirea fie-sei, în loc să-şi simtă inima pironită în piept ca într-o frigare şi tot trupul scuturat ca de friguri – aşa s-ar fi cuvenit la o atât de mare pricină – încerca în suflet, iute ca fitilul, bănuiala unei mulţămiri. Măriuca trăgea să moară... dar cel puţin acuma putea să intre în casa gineri-său. Apoi, repede, îşi dete seama de nelegiuire şi drept ispăşire începu să se tânguiască lui Toma Ciucurel, pandurul, care-i adusese cumplita veste.

— Doamne, Doamne!... cu ce-o fi greşit sărmana, de s-o nizuit moartea tocmai la ea?

Iar Ciucurel asculta fără să zică un cuvânt, smerit, cu capul adus din grumaz şi descoperit ca la priveghiu, şi Artemie Grozavul văzându-i faţa căzută, fleşcăit din propta fălcilor şi privirile ochilor pâlpâind anevoie în întunericul orbitelor, ca luminele unor candele fără untdelemn, ştia de unde i se trage necazul. Se avusese bine cu Măriuca, erau ca şi încredinţaţi la plecarea feciorului în miliţie,... dar când cu foametea cea mare de coceau oamenii boabe de cucuruz pe vatră, iar vitele rodeau muşchiul de pe copaci, s-a băgat iată slugă dincolo de râu, la Valter, Sasul cel bogat – vezi bine, a ajutat-o norocul că a pierit muierea Sasului – şi apoi s-a luat fata laolaltă cu stăpânul, la început ca ibovnică şi mai târziu ca soţie cu cununie. Iar iată s-a purtat cinstit, a făcut bărbatului doi copii, cum sta scris la legea Saşilor, iar la al treilea – tot după legea lor – a trebuit să alerge pe la bătrânele satului să bea zemuri de buruieni otrăvite şi să înghită în sil praf de sticlă pisată ca să lepede. Şi de aci

necazul...

— Bade Artemie...

Bătrânului i se rupse gândul, ca aţa, acolo unde era mai subţire.

— Bade Artemie...

— Ce-i, băiete?

— Eu zic s-o aducem de dincolo aici, în partea noastră... s-o înmormântăm creştineşte.

Nu se sfia să vorbească astfel, doar ştia că are să moară. O visase – nici trei zile să fi fost – mireasă, intrând la el în casă, şi când să-i alerge în întâmpinare, s-a lovit cu un piept de vânt intrat vraişte prin uşa deschisă. Prin uşa deschisă singură, în puterea nopţii... Iar c-o dimineaţa înainte, alt semn rău: căzuse icoana din părete fără ca cineva s-o atingă, şi un câne – de unde o fi fost, că era străin de casă şi de sat – începuse să urle aşa cum urlă cânele când jeleşte.

— Cum zic, s-o înmormântam creştineşte...

Dar bătrânul se îngâmfă:

— Nu se poate, băiete!

Mintea i se smintise parcă. Uitase că fie-sa nici măcar nu era moartă şi el cu gândul, se şi vedea în alaiul cel frumos, alături de ginerisău, în urma sicriului şi după ei tot satul săsesc în mare regulă, întâi bărbaţii înşiraţi doi câte doi şi apoi femeile, la fel de ascultătoare şi tăcute, ca nişte cătane în companie.

— S-o înmormântăm, bade, creştineşte... făcu pentru a treia oară Ciucurel.

Acum bătrânul se dezmetici. Ce făcea? Cobea singur moartea copilei. Dar nici să lase din mândria sa, parcă nu se îndura.

— Aici e şi mamă-sa îngropată şi ceilalţi copii ai dumitale... căută să-l îmbuneze tânărul.

Bătrânul însă îşi scotocea mintea după un gând potrivit orbeşte, ca găina, care mai, mai să-şi scoată ochii după un grăunte în muşuroi. Şi în fine se lumină.

— Nu se poate, băiete! Uiţi c-o trecut de la legea noastră la cea săsească?

Lui Ciucurel gândul acesta îi căzu greu pe suflet, ca un capac de fier.

— Şi că părintele Romiţan nu mai are dar s-o înmormânteze?

Sufletul băiatului se zbătea înăbuşit în gol şi întuneric. Ce moarte neagră!... mai neagră ca pământul în care avea să intre, o aştepta pe biata femeie negrijită cu sfintele taine, care şi pe cel mai păcătos îl ajută la trecerea de cea lume...

*

* *

De dimineaţă, Artemie Grozavul şi-a scos din ladă cămaşa nouă, pieptarul înflorat şi cioarecii cei albi cu vipuşcă neagră, ca să se înfăţişeze mândru în casa ginerelui după toată cuviinţa rudeniei domneşti, şi să nu aducă vreo vătămare de nume bun naţiei sale rumâne. A luat de la o vecină două turte de grâu, zahăr şi untdelemn, cum e datina la lăuze, căci fie-sa, chiar dacă lepădase, tot lăuză se chema că este. Şi a

pornit la drum. Socoteala lui era sigură, fără tocmeală multă.

— Stăpâne...

Aşa avea să-şi agrăiască ginerile: stăpâne! Căci aşa trebuesc agrăiţi toţi cei de dincolo de râu: stăpâne... şi deşi îl avea de aproape – putea zice chiar copil – totuşi, după puterea datinei, îl ţinea de domn şi stăpân. Şi tocmai această supuşenie îi făcea parcă mai multă falâ.

— Stăpâne, am venit să-mi văd şi eu fata... c-am auzit că rău mai pătimeşte, sărmana... Şi n-are nici mamă care să-i stea într-ajutor cu ştiinţa leacurilor... şi-i străină...

Aici, gândul lui Artemie Grozavul se opri. Parcă tot nu se cuvenea să aducă vorba despre această deosebire a oamenilor din sat. De bună seamă, unul era satul, dar despărţit în două prin vadul râului, ca, prin marginea lumii, corul de pământ, o parte a Saşilor, cu tocmelele domnilor şi stăpânilor, şi partea de dincoace de râu cu sălaşul Rumânilor. De aceea sufletul să-i fie caş dulce, dar mintea ghem de legat. Căci acum avea să treacă podul care lega şi totdeodată despărţea cele două neamuri ale satului şi fără vorbă bună şi gând isteţ nu putea răzbate. În sfârşit!... Avea să treacă şi el podul ca om de vază, în rândul stăpânilor. Căci, de doi ani, măcar că erau luaţi cu cununie, Valter cu fie-sa, el nu le trecuse pragul casei.

— Nu-i slobod, bade Grozavule...

Omul simţea că se îneacă de mânie abia azi, când îşi dădea seama că-i de neam bun dacă Sasul, câtu-i el de fălos, nu pregetase să-i ia fata.

— Nu-i slobod, bade Grozavule...

Cumplit îl chinuiau în suflet acum vorbele astea, altădată parcă pe potriva firii lucrurilor. De bună seamă, una era legea pentru Rumâni şi alta pentru Saşi... dar pentru el, om înălţat în rang, s-ar fi cuvenit o altă purtare. Şi totuşi ca şi pentru ceilalţi:

— Nu-i slobod, bade Grozavule...

Ca slugă, aşa cum intrase fie-sa Măriuca, se putea. Dar îndată ce încerca să dovedească şi el c-o părere, c-o vorbă, c-un gest măcar, iscusinţa lui de om ales din mulţime, i se punea ca spangă în piept cumplita poruncă:

— Nu-i slobod, bade Grozavule...

Ei, dar azi n-avea încotro... în fine avea să răpună toată opreliştea. Trufaşi ei, trufaş şi el!

Plin de curaj, dar stăpânit, el trecu podeţul din faţa casei şi dete să intre înăuntru. Dar poarta era zăvorâtă. Tot sângele îi zvâcni roată, de mânie, din piept şi până-n urechi, parcă odată cu cumplitul consemn:

— Nu-i slobod, bade Grozavule...

Furios începu să bată în poartă, apoi s-o zgâlţâie cu putere. În curând se deschise ferestruica din poartă şi văzu pe Peter, sluga cea nouă, care, recunoscându-l o trânti la loc.

— Nu-i slobod, bade Grozavule...

Omul se smeri dintr-odată. Aci nimeni n-avea voie să cârtească, nu numai cei ce erau de dincolo de râu, dar chiar localnicii, acei cărora Rumânii le spuneau: stăpâne. Aici, pasul omului ca şi al vitelor, era priponit şi orice lucru se făcea îmboldit cu „musai” sau cu „nu-i slobod”. Şi cum sta răsucind în minte gândul, ca pe o ţigară între degete, poarta se deschise şi domnul părinte, cel săsesc, ieşi urmat de vecinii cei mai de

seamă. Lui Grozavul i se încleştă deodată grumazul tot amândouă fălcile şi limba până-n rădăcină.

— *Was will der Mensch*?...

Unul din fruntaşi începu să povestească. Artemie Grozavul nu ştia nici boabă din limba lor, dar totuşi înţelegea ce spuneau, numai după îndoiturile glasului şi întoarcerile privirilor, şi o nădejde începu să pâlpâie dincolo de creasta minţii. Asta era Artemie Grozavul, om – ce-i drept – de dincolo de râu, dar fruntaş şi el, cel puţin prin înrudirea lui cu Valter dacă nu prin ştiinţa de carte şi de limbi, sau prin vre-o avuţie mai de seamă. Şi avea şi el o vorbă de spus azi, când fie-sa trăgea să moară, că era socru şi bunic, şi prin vrednicia lui de voinic, iată că neamul săsesc se înmulţise cu două odrasle, iar prin silinţa lui la muncă, trecută în dar Măriucăi, averea lui Valter se înstărise.

Domnul părinte, după ce pricepu despre ce este vorba, plecă repezind mâna din încheieturi, semn ce putea fi tălmăcit ca o învoială, şi după el, toţi fruntaşii. Atunci Grozavul încercă încă odată, dar poarta tot zăvorâtă rămăsese şi din curte, aceeaşi voce a argatului sas:

— Nu-i slobod...

Şi acum Grozavul începu să se ruşineze. Treceau oameni prin faţa curţii şi măcar că fiecare era cu lucrul său, lui Grozavul i se părea că numai la el toţi căutau cu batjocură. Şi parcă mai puţin îl durea sila Saşilor – căci erau oarecum în dreptul lor – decât rânjetul celor de dincoace de râu, adică al Rumânilor, care cu necaz văzuseră norocul fetei şi prin ea, înălţarea lui.

Şi stând aşa năuc la minte şi pustiit în simţiri, a văzut deschizându-se fereastra şi atunci inima lui a tresărit. Ştia să tălmăcească semnul ăsta: moartea intrase în casă. Şi atunci sufletul lui înnebuni de îngâmfare. Să poftească acum şi domnul părinte sas, şi toţi Nachbarschafţii... De la înmormântare nu-l puteau îndepărta. Şi nici de la locul de cinste... Căci toate obiceiurile săseşti spre fala lui veneau. Îşi vedea fata întinsă pe năsălie, îmbrăcată în hainele cele frumoase de nuntă, cu scufie albă prinsă în panglici negre, cu cămaşă şi laibăr şnuruit şi rochia toată creţuri, creţuri. Apoi, pe fruntaşi făcând, după obiceiurile lor, strigările din casă în casă pentru priveghiu.

— Vecine, ştii c-a murit nevasta lui Valter?

— Care nevastă?

— Fata lui Artemie Grozavul, de dincolo de râu.

Vedea şi mândreţe de convoiu, după toată regula. Întâi copiii de şcoală, doi câte doi, apoi învăţătorul cu corul şi muzica urmat de domnul părinte binecuvântând sicriul purtat de patru feciori, urmaţi ca nişte generali de coloana bărbaţilor şi a femeilor ducând coroane de stejar şi merişor. Şi ce cântece frumoase! A jale şi a mărire...

Deodată mintea i se opri din mers, ca ciocanul unui telefon în gară. Poarta curţii se deschise cu putere, gineri-său irumpse în stradă cu capul gol, părul despletit şi faţa urzicată toată de lacrimi.

— Stăpâne, făcu, umil, Grozavul.

Dar Sasul i se repezi în braţe.

— Nu stăpâne, ci fiule, tată, tată socrule.

Grozavul nu-şi credea auzului. Şi totuşi aşa era, îşi trăgea pedeapsa Sasul cel fălos, plângând ca un copil în braţele lui.

— A murit Măriuca, tată... tată socrule. Ce mă fac acum fără de ajutorul ei, cu doi copii pe cap?...

Inima bătrânului se umflase ca aluatul, în coşul pieptului. Acum să îi fost de iată şi domnul părinte cel săsesc, şi primarul, şi fruntaşii, şi toată naţia lui cea rumână.

— Când o înmormântăm? făcu important Grozavul, desprinzându-se din îmbrăţişarea ginerelui. Voia să se arate bărbat în faţa nenorocirii,

— Când vrei dumneata...

Grozavul nu pricepea cum vine vorba asta.

— Păi, trebuie să faci strigările, după obiceiul vostru... să vesteşti pe domnul învăţător şi muzica..

Sasul clătină din cap ca în faţa unui lucru cu neputinţă.

— Pe Măriuca trebuie s-o iei dumneata de aici şi s-o înmormântezi acolo la Dumneavoastră, de cealaltă parte a râului.

Mintea lui Grozavul începu să hăue în ţeasta capului, ca glasul unui câine închis într-un beci gol. Aruncă priviri zăpăcite în jur. Simţea c-ar fi murit de ruşine, dacă ar fi fost vre-un om să audă una ca asta, şi că în loc de un singur sicriu, două ar fi fost de lipsă.

— Să intrăm în casă şi să vorbim pe îndelete, făcu el anevoie.

Dar Valter dintr-un salt fu în dreptul porţii şi cu mâinile ridicate, parcă să-şi acopere avutul cu trupul şi braţele sale, îl opri:

— Nu-i slobod, bade Grozavule...

*

* *

Nici nu ştie Artemie Grozavul cum a ajuns la el de cealaltă parte a râului. Purtat ca nălucile, parcă nu pe pământ, ci pe aburul vântului, deşi inima în piept îi atârna grea s-o storci şi să-i cântăreşti veninul cu ocaua cea mare. Iar în curte la el i s-a părut dintr-o dată casa pustie. Ciudat! Doar de mai bine de trei ani îşi înstrăinase fata şi abia acum, moartă, îşi dădea seama că-i umpluse casa întreagă. Locuinţa i se părea prea mare şi gata să cadă ca o haină largă pe un trup slăbit de boală. Şi îşi simţea sufletul topindu-se de jale şi s-ar fi topit tot, ca seul pe jăratic, dacă un gând amarnic nu l-ar fi prins dintr-o dată hoţeşte, parcă pe la spate, de grumaz. Dacă Măriuca se făcea strigoi? Artemie se înfurie şi, îndreptându-se vânjos din şale, încercă să doboare dintr-o smucitură povara. Dar gândul se făcuse mititel şi subţire, îi intrase în creier şi ca o urechelniţă cu mii de picioare îl sfredelea, parcă să răspundă în frunte. Casa mare şi pustie, şi de când lumea strigoii la loc pustiu au tras. Şi apoi înmormântată câineşte, fără preot... Aci mintea lui Artemie Grozavul se cutremură de spaimă şi dintr-o dată se cuminţi. Judeca acum ca cel mai priceput grămătic. Aşa era. Dacă popa cel săsesc nu vrea să ştie de ea, cu ce obraz avea el să se înfăţişeze înaintea părintelui Romiţan?

— Ţi-a trebuit alta lege, avea să-i râdă în faţa părintele Romiţan – căci era fără îndurare la greşeală – ţine-te de ea până la sfârşit...

Şi sfârşitul îl cunoştea doar. Băgată în pământ ca tâlharii cu capul tăiat pe butuc, fără cruce, fără lumânare. Şi se mai temea să n-ajungă strigoaie?...

Sufletul lui Artemie se zvârcoleşte de durere, ca şi cum l-ar sfâşia de

viu în curele, curele. Strigoiul, fără să ţie seama nici de omenie, nici de rudenie, vine noaptea când somnul ţi-e mai drag şi te pedepseşte cu cele mai nepomenite răutăţi, îţi răstoarnă lucrurile din casă şi le strică, îţi înfige ghearele de drac în ochi şi îţi suge, cu pâlnie subţire de lipitoare, tot sângele din vine. Ferească Dumnezeu!...

Înnebunit de spaimă Artemie se trezeşte făcându-şi cruci. Dar crucile – ştie el bine – sunt fără putere. Altul e leacul: la trei zile după înmormântare să dezgropi trupul blestemat şi să-i înfigi piron de fier în inimă, să-i scoţi ochii din adâncul orbitelor şi să-i tai urechile şi mâna dreaptă. Dar cum o să facă singur toată munca asta grea, el, om trecut în vârstă şi cu puterile slăbite?

Şi cum sta aşa, pătimind ca o femeie în durerile facerii, dintr-odată simţi slobozindu-i-se gândul cel bun şi odată cu el, uşurat de toată munca. Porni în grabă la Toma Ciucurel. Băiatul era tânăr şi de mare credinţă. Şi apoi o iubise. Deci şi pe el îl păştea aceeaşi primejdie, căci strigoii – aşa le e blestemul – se dau tocmai la cei pe care i-au avut mai dragi. Să-l înfricoşeze de moarte, chiar dacă era pandur fără frică. Pe urmă lucrurile trebuiau să-şi urmeze cursul ca la moară. Băiatul avea s-o dezgroape şi apoi să-i taie urechile şi mâna cea dreaptă, să-i scoată ochii din orbite şi să-i înfigă piron de fier în inimă.

*

* *

Începuseră să se deschidă pe cer, încetul cu încetul, luminile stelelor ca ochii puilor de pisică, atunci când prind a vedea lumea. În cimitir se găseau numai ei doi, Artemie Grozavul şi cu pandurul Ciucurel.

— Du-te, bade de te culcă, că multe ai tras de ieri dimineaţă.

Dar bătrânul îşi avea socotelile lui. De strigoi nu se mai temea, căci căpătase dezlegare de la Vlădica. Bun fecior se arătase Toma Ciucurel şi om de omenie. Avea să-i recunoască toată viaţa. El alergase pe la domnul părinte Romiţan şi când acesta se înverşunase, după toată dreptatea, şi împotriva moartei şi a lui, şi a tuturor renegaţilor, băiatul n-a pregetat şi neostenit a alergat în satul vecin la domnul părinte Bulbuc, care îi era naş. Iar părintele Bulbuc, om îndatoritor şi cu inima bună la orice necaz, le-a înţeles pasul şi a iertat moartei, fără rugăciuni, fără canon, ci doar din milostenie curată, greşeala. El a cerut la telefon vlădicăi încuviinţare, el a citit toate dezlegările pentru întoarcerea din păcatul înstrăinării de lege şi tot el avea s-o prohodească a doua zi.

— Du-te bade Artemie, de te culcă... că mie munca îmi scurtează noaptea, iar dumitale ţi-o lungeşte.

Dar pe Artemie Grozavul îl bântuia un gând de grijă. Nu cumva băiatul să facă mormântul greşit. Căci ştiut este, groapa prea mare cheamă în ea pe ruda cea mai dintâi. Or, moarta altă rudă nu avea decât pe dânsul.

— Ai măsurat bine, fătul meu?

— Cât un aşternut... nici mai mare, nici mai mică.

Artemie a ocolit de jur împrejur, cu paşi rari, locul însemnat, l-a privit dintr-odată bine şi l-a potrivit în minte după măsura năsăliei din biserică şi chibzuind că nu e loc gol de prisos, a plecat liniştit să se

odihnească. Ciucurel a înfipt setos sapa în pământ. Dar sapa a intrat uşoara ca într-un sac de lână. Şi-a amintit da vorba de adineaori: cât un aşternut... şi vorba asta spusă la întâmplare i-a muiat dintr-odată sufletul, cum moaie lacrima ochiul.

— Mormânt... Aşternut...

Aşternut de mireasă ar fi vrut el să-i întindă şi iată că acum îi pregăteşte pat de moarte.

— Mormânt.... Aşternut...

Şi cât de uşor se adâncea groapa! Moale îi era privirea, moale inima şi moale pământul. Poate şi stelele îl ajutau, toate stelele de pe boltă picurând, din tărie rouă cerească, abur simţit care pătrunde în toate scobiturile pământului şi-l afânează. Da, aşternut de odihnă, mai frumos ca cel de mireasă, lucrat numai din bulgări calzi, ca obrazul plâns, şi însăilaţi cu undreaua stelelor. Îl trezi o lacrimă chiar în colţul ochiului drept, lacrima care nici nu voia să cadă, nici nu intra la loc în orbită. Ciucurel se ruşină. Ce făcea? Plângea? El, pandur... el, om în toata firea, voinic cunoscut şapte poşte în depărtare! Dar nu-şi şterse lacrima. Lacrima e poate ca sticla de ochelari, te face să vezi mai bine...

Se găsea în groapa până aproape de genunchi. Lăsă lucrul nu fiindcă obosise, ci fiindcă îl bântuiau prea tare gândurile. Simţea că trebuie să cunoască ceva deosebit în noaptea asta, dacă nu cu cugetul, măcar cu simţirea. Sprijinit în sapă, el căta în sus, spre bolta cerească. Stele, stele.... însă toate cu rânduială împrăştiate şi tot cu rânduială strânse laolaltă. Către apus, cobora de sub un nouraş alburiu ca o panglica, luceafărul; deasupra lui, carul mare aşteptând parcă să fie tras de oişte; şi de cealaltă parte, năframa căii laptelui, tot albă, ca şi cum cerul ar fi jelit o fecioară.

Şi deodată, fără să-şi dea seama pentru ce, se trezi vorbind tare:

— Doamne, cum să-ţi mulţămesc c-ai pus în trupul meu suflet?...

Nu se ruşină de greşeala sa, căci nu numai nebunii vorbesc singuri, dar şi oamenii când se roagă. Şi prin glasul lui i se părea că se roagă nu numai el, dar tot ce-l înconjura: pământ ce mâine va fi zăvorât cu lacătul crucii, bolta deschisă de-a pururi ca o stropitoare a darurilor dumnezeieşti, şi chiar Măriuca, moarta care repauzează acum în vechea ei biserică.

— Doamne, cum să-ţi mulţămesc c-ai pus în trupul meu suflet?...

Acum pricepea şi alte lucruri mult mai gingaşe. De trupul ei avuseseră lipsă cei de dincolo de râu, să le robotească prin economie şi să le facă prunci pentru neamul lor săsesc. Dar de suflet, nu. Acum înţelegea tot. De aceea i se arătase ea în preajma morţii, nu ca o cobe vestind moartea, ci ca un suflet ce are alt suflet.

— Doamne, cum să-ţi mulţămesc c-ai pus în trupurile noastre suflete?...

Şi cătând aşa spre cer, privirea i se opri dea dreptul în carul mare.

— Carul mare, îşi zise el, e car de nuntă... carul de nuntă al sufletelor...

Sufletul ei era acolo şi aştepta de bună seamă, sufletul lui. Nimic, nici chiar moartea nu poate despărţi sufletele. În marea călătorie a sufletelor regăsite, carul mare te poartă mai lin ca luntrea pe lac, până în plaiul luminat şi nesfârşit căruia i se zice raiu.

Acum Ciucurel se slobozi de tot în voia lacrimilor. Nu se ruşina de fel, nu se simţea slab, nevolnic sau neputincios, căci nu jelea pe moartă şi nici nu-şi blestema nenorocul, ci dimpotrivă plângea de prea multă fericire. Mai mult ca atât mintea lui nu putea şi nici nu voia să judece. Când se simţi prididit de fericire, el ridică privirile spre cer.

— Doamne, cum să-ţi mulţămesc că ai pus în trupurile noastre, suflete?

**ULCICA**

Şirul automobilelor se opri la intrarea Feleacului. Congresiştii irumpseră din maşini ca din dubele penitenciarelor. Erau sătui de ştiinţă şi de comunicări; scăpau de discuţiile care mai mult irită decât folosesc şi acum doreau bucurii simple, aer proaspăt, care să le curăţe simţurile otrăvite de duhul întunecat al muzeelor, şi privelişti odihnitoare pentru gândurile reţinute în minte, ca-n tranşee, la pândă. Se găseau, adunaţi laolaltă, antropologi preistorici şi etnografi din lumea întreagă. Şi deşi veniţi să viziteze un sat rămas de civilizaţie, chiar lângă Cluj, mai puţin îi interesa profitul ştiinţific decât oraşul adunat ca în cuibar la pieptul dealului, aţa Someşului încurcată printre pripoare şi coclauri şi toată găteala toamnei turnată prin pâlnia soarelui ca dintr-o butie.

— *Que c'est beau... que c'est beau...*

O femeie exclamase şi glasul ei ciripit punea parcă în mişcare unduirea valurilor de lumină. Imediat se alese o curte de bărbaţi.

— *Regardez la rivière... le parc, la cathédrale...*

— *Qui est catholique et hongroise...* îi luă vorba din gura un congresist, după aspect preot catolic, cu redingotă lungă cât un pardesiu, vesta închisă până în gât şi pălărie moale, neagră.

— *C'est vous, père Tamburini*?... făcu tânăra femeie nemulţumită că preotul îi stricase contemplarea.

— *Oui, miss Arlington, toujours moi..*

Între cei doi congresişti, folclorista engleză şi etnograful italian, se produsese, chiar din prima zi a congresului discordia. Preotul pornise lupta şi continua întruna, aşa cum se duce între oameni de ştiinţă, elegant în aparenţă, de fapt o cicăleală măruntă cu pricini şi contraziceri la fiece pas. Totul îi despărţea. Cele două discipline, atât de precise şi totuşi atât de duşmănoase, apoi educaţia, religia, naţionalitatea şi rasa chiar. Ea era nordică, tip sportivă, cu trupul alungit, musculos şi fin, dominat în întregime de ochii albaştri şi părul blond; el dimpotrivă, mediteranean îndrăcit, scund, repezit, negru la faţă, cu uitătura de balaur şi capul strâns din laturi ca între două tampoane. Dar mai mult ca tot pe preot îl îndârjea frumuseţea acestei femei, de care parcă toata lumea putea profita afară de dânsul, reprezentantul şcoalei catolice din Roma, trimis să impună spiritul, seriozitatea şi ştiinţa catolică într-un congres laic şi, Italian modern, pe deasupra, gata de sfadă pentru prestigiul şi interesul ţării sale.

— *Elle est catholique et hongroise... Non*?

— *Elle l'est... mais par notre indulgence*.

Intervine acum în discuţie un al treilea. Era asistentul Căprioara de la Universitatea din Cluj. Băgase de seama manevrele Italianului şi se ţinea de el neodihnit, gata să-l întâmpine pieptiş când omul o lua razna.

— *Oui... Par notre indulgence*.

Şi începu o întreaga prelegere istorică. Biserica fusese zidită de Saşi la sfârşitul secolului al XIV. Catolică la început apoi pe rând reformată, unitară şi din nou trecută catolicilor, pe urma unitarilor, de la care fusese smulsă cu mari lupte şi cumplită vărsare de sânge, după o stăpânire de o sută cinci zeci de ani de către soldaţii lui Carol VI. Fiindcă bisericile catedrale au urmat confesiunea dominantă... Şi azi ea ar trebui să fie ortodoxă, dacă, dintr-o mărinimie rău înţeleasă, Românii n-ar fi lăsat-o Maghiarilor catolici...

— Fără politică, domnilor... Cum ne-a fost vorba?...

Era preşedintele congresului, profesorul Cumpătă din Bucureşti, om foarte politicos cu străinii şi mai cu seamă atent cu Românii, pe care-i supraveghea cu grijă, nu care cumva să facă vre-o boacănă.

— *Venez, miss Arlington*, făcu el oferind braţul tinerei congresiste. *Il paraât que nous aurons d'intéressantes choses à voir*.

*
* *

De la cotitura şoselei, printr-o frântură de deal cu buzele roase de se vedeau ciolanele stâncilor, ducea drumul la cimitir. Pe o clădire de pământ ca un genunchiu îndoit, un pâlc de porni răsfiraţi printre troiţe şi cruci; apoi, din loc în loc, prăjine subţiri, lujeri de răchită şi haraci de plopi, de care atârnau podoabe moarte: ştergare, panglici şi năfrămi, toate zdrenţe. Şi în vârful dealului o femeie îngenunchiată.

Toate vocile amuţiră.

O femeie la răscrucea dintre cer şi vânt! Umbra morţii se lăsa vie peste aceşti profesionişti ai morţii. Splendida lor îngâmfare cărturărească cedase în faţa unui simbol banal. Superstiţia se insinuase în sufletele lor, superstiţia, care pândeşte de aproape necredinţa. Vag, se regăseau ghemuiţi la adăpostul unei cruci, ei, care cu nepăsare ştiau săpa morminte şi dezgropa oseminte. Presimţirea continua să-i pătrundă ca o lumină rece, până-n măduva oaselor. Inscripţie pe mormânt inscripţie pe fila de carte... Aceeaşi deşertăciune! Şi aceeaşi pedeapsă sau aceeaşi justiţie pentru toţi: uitarea... Numele şi gândurile lor, azi la preţ, vor deveni cândva anonime ca şi oasele dezgropate şi cioburile regăsite, în acelaşi morman al materialului documentar.

Părintele Tamburini râse zgomotos, ca de o mare ispravă arătând aparatul fotografic sprijinit pe pântece.

— Ha, ha, ha... *Intéressant costume... authentique bohémien...*

Congresiştii pătrunseră dintrodată în cimitir, căci locaşul de veci n-avea gard care să oprească, iar drumul se deschidea ca o potcoavă pe toată latura dealului. Imediat privirile deveniră cercetătoare. Dar cimitirul, în afara zdrenţelor atârnate în vârful prăjinilor, n-avea nimic mai de seamă. Morminte noi cu movilele de pământ ca nişte căzi răsturnate, şi morminte vechi una cu pământul, cruci, troiţe...

Femeia se ridicase în picioare. Nu era obişnuită cu orăşenii, deşi de dimineaţa până seara sunau goarnele maşinilor, iar Felecanii cum da în răsărit ziua, tot la oraş scoborau. Nu se dumirea mai ales ce căutau aceşi domni şi doamne cu graiul străin şi priviri iscoditoare, abătuţi din şosea

în cimitirul lor.

— Ce faci dumneata acolo, femeie? o întreabă preşedintele.

— Ia, cele de lipsă... şi rămase nemişcată.

— Şi care sunt cele de lipsă?

Femeia nu mai voi să răspundă. Văzuse un aparat fotografic îndreptat asupra-i. Zadarnic insista preşedintele.

— Uite, femeie, domnii ăştia au venit din mari depărtări să cunoască satul, obiceiurile Dumneavoastră...

Femeia căta la ei cu o privire ştearsă. O obosea mulţimea, o prostea parcă mândreţea hainelor şi vorba străină, şi o necăjeau mai ales aparatele fotografice de care nu putea scăpa ori unde îşi îndrepta capul.

Congresiştii făcuseră cerc împrejurul ei, care mai de care mai curioşi să-i cerceteze îmbrăcămintea, forma capului, culoarea ochilor. Preşedintele găsise prilej să facă o demonstraţie. Ştia că în partea locului sunt obiceiuri interesante şi fără îndoială căzuse peste un caz bun, peste această femeie pe jumătate sălbatică, de la care putea afla de-a dreptul, nu prin intermediul culegătorilor de folclor, care completează şi explică. Dar femeia se menţinea în muţenia ei.

— *Dites lui qu'elle est sorcière*... aruncă o vorbă Tamburini şi preşedintele insinuarea.

— Auzi ce spune domnul, că eşti vrăjitoare...

Atunci chipul ei moale şi lăbărţat se adună şi parcă nu mai era nici aşa de bătrână şi nici aşa de proastă. Ţinea cu amândouă mâinile o ulcică lângă piept ca pe un obiect scump, şi vorbea răspicat fără să mai ţină seamă de toată boierimea adunată împrejurul ei.

— Eu nu-s vrăjitoare, dar dau pământului ce i se cuvine...

Preşedintele traduse în limbi străine. Femeia continua curagios să-şi apere numele cel bun. Auzi ocară?... Ea vrăjitoare!...

— Şi pământul, ca şi cerul, tot podoaba lui Dumnezeu este şi tot spre folosinţa omului a fost făcut... Oare cum? Oasele copilului să fi ajuns lucruri de scârbă, iar cele ale părinţilor unelte de vrajă?...

Şi clătină din cap:

— Nu, domnule... oasele grăiesc şi ele, chiar dacă s-au fărâmiţat în praf şi cenuşă. Dar ca să le auzi glasul va să le cunoşti rânduiala...

— Şi care-i rânduiala?

— Să stropeşti mormintele cu vin – sângele Domnului – şi cu agheasmă, lacrimile Sfintei Maici... Atunci pământul se afânează, ajunge uşor ca puful, şi când te pleci deasupra-i auzi glasurile ce vin dinăuntru... cele de-acum, şi cele de demult...

*

* *

Casa femeii se găsea pe un pod de pământ scos ca un picior de melc de sub cocoaşa dealului. Cărturarii ajunseră aici coborând priporul de-a lungul unui drum de care, printre livezi şi grădini fără să întâlnească ţipenie de om. Tot timpul discutaseră cum trebuia încadrată practica descoperită. Superstiţie? Magie? Datină? Tamburini găsea o oarecare analogie cu o anumită legendă a Eschimoşilor. Şi la aceşti sălbatici prin ajutorul unei poţiuni magice, sufletul mortului putea hoinări departe de

groapă, să asculte vorba rudelor şi chiar să se lupte cu duşmanii lui din viaţă.

În poarta locuinţei îi întâmpină gospodarul, care auzise zgomot neobişnuit de voci dinspre dealul cimitirului şi ieşise să vadă ce era. Cărturării căzură ca muştele în ograda omului, întunecându-i toată lumina. Aparatele fotografice, blocurile de schiţe, carnetele de note intrară în funcţiune. Tamburini în special, radiind de fericire, nota de zor şi la fiecare pas, altă fotografie.

În curte, nici coteţ, nici magazie de bucate. O groapă oarbă, un soiu de bordeiu, lângă casă, unde sub o straşină de lemn, acoperită cu pământ, se găsea aprovizionarea de iarnă: cartofi, napi, sfeclă. Şi încolo pământul bătătorit, Nici floare, nici verdeaţă. Casa era de lemn. Se vedeau tălpile de gorun descojit şi pe ele, stâlpii ce sprijineau streaşina, lucraţi cu barda, apoi păreţii de bârne, fereastra cu gratii de lemn şi uşa grea ca de biserică, dar scundă ca să intri plecat.

În Tamburini izbucnise pasiunea cercetătorului. Era fără înfrânare la ştiinţă. Nesăţios, voia să afle mai mult ca oricare. Mereu lângă asistentul Căprioara, îl punea să-i traducă tot ceea ce spune economul. Apoi trecu la examinarea casei. Ciocănea fiecare piesă, o privea cu ochii lacomi – parcă s-o fure – cerceta construcţia, felul lucrului, natura materialului şi apoi nota. De pe prispă intrară într-o camera mică, tinda, ocupată aproape în întregime de cuptorul de pâine. Dar lucru curios, în tindă o a doua uşă în păretele dinapoi.

— Asta-i pentru Chintoşi, explică Românul.

Şi fiindcă nici Căprioară nu ştia despre ce este vorba, Românul se aşează pe povestit. În vremurile vechi veneau Chintoşii, un fel de Tătari, înarmaţi până-n dinţi, de furau, jefuiau, şi batjocoreau femeile şi fetele. Atunci, în timp ce omul le aţinea calea luptându-se, fetele şi femeile fugeau pe uşa dinapoi.

Căprioară traduse lui Tamburini povestea. Asta însă nu-l interesă pe preot. Ere sceptic în tot ceea ce n-avea însemnare materială.

— Tot aici, continuă Românul, s-a ascuns bunicul meu urmărit de Unguri, pe vremea lui Iancu...

— Ce spui?... făcu asistentul şi, mândru tălmaci lui Tamburini.

Preotul clătina capul cu neîncredere. Ca şi cum Ungurii n-ar fi putut descoperi un procedeu atât de simplu.

Ţăranul înţelese numai după chip vorba străinului.

— Aşa a pierit fiu-meu în revoluţia din 1918. O seamă de Secui l-au fugărit prin ogradă, iar ceilalţi l-au aşteptat la uşa dinapoi şi l-au puşcat....

Şi înjurând:

— Că eu nu mă înapoiasem de pe frontul talian...

Tamburini întreba iute:

— *Qu'est-ce qu'il dit du front italien*?

Asistentul îi traduse tragica poveste.

— Bah... făcu preotul. *De nouveau ces histoires patriotiques*...

Căprioară ar fi vrut să răspundă, când din odaia vecină se auzi ceartă mare. Numaidecât trecură dincolo. Era o odaie destul de încăpătoare, socotită după câtă lume intrase în ea. Şi destul de înstărită pentru sărăcia din curte. Avea un pat cu saltele până-n tavan, două laviţe

acoperite cu lăicere, pe părete candelă şi icoană, iar lângă uşă cuptorul de încălzit.

Cearta pornise de la femeie. Miss Arlington dorise o ulcică, iar preşedintele galant i-o oferise ca şi când ar fi fost a lui. Dar spre surprinderea generală femeia se împotrivi.

— Ascultă, femeie, spuse preşedintele, nu vezi că ţi-e casa plină de ulcele…

Şi într-adevăr, de cele patru grinzi ale podului erau atârnate tot felul de oale, iar poliţele de deasupra laviţelor erau ticsite de ulcele şi căni.

— *Vous ne savez pas proceder*, făcu cu suficienţă Tamburini, care pricepuse scena şi din spatele femeii le făcea semne să dea ceva.

— Ţi-o cumpărăm femeie…

— Nu-i de vânzare.

Preşedintele simţi o ruşine parcă pe întregul neam românesc.

— Îţi dau o sută de lei.

Femeia acoperi ulcica cu şorţul

— Două sute.

— Trei sute.

— *Laissons la*… făcu miss Arlington, îndreptându-se spre uşă.

Şi întreg cortegiul o urmă afară. În curte Tamburini se apropie de savanta engleză şi la ureche îi şopti:

— *Miss Arlington, desirez-vous encore cet objet*?

— *Oui*, făcu din toată inima Englezoaica.

Era în răspunsul ei şi bucuria copilăroasă de a poseda pentru colecţie acest obiect, dar şi oarecare îndârjire. Nu putea admite să i se reziste. Cortegiul se îndepărtă. Alte case, alte obiceiuri. Interesul congresiştilor creştea. Numai Arlington era tristă. Îi rămăsese inima la ulcica femeii, în care ea descoperise interesante motive preistorice.

În sufletul lui Tamburini izbucnise un nou soiu de vanitate. Să dovedească iscusinţă şi mai ales să facă pe placul frumoasei Englezoaice. Toată trebuinţa de dragoste, reţinută în năduful castităţii, încerca în chipul acesta simplu al unui omagiu să se descarce. Când congresiştii se duseră să viziteze şcoala, el se întoarse singur la locuinţa femeii. Omul era în bătătură. Tamburini îi făcu semn să se apropie, apoi scoase o piesă de o sută lei. Pe muteşte se înţeleseră şi încheiară târgul. Omul îi făcu semn să facă un ocol şi să aştepte la uşa dinapoi apoi intră în casă şi după puţin timp se întoarse cu cana.

*

* *

Întreg congresul se întorcea pe şosea la maşini. Terminaseră de vizitat satul şi tot ce era mai interesant ca arheologie, antropologie şi preistorie. Toata lumea era veselă. Unul singur era trist. Asistentul Căprioară. Fusese învins de Tamburini.

— *Il faut savoir procéder*… se grozăvea preotul în pofida asistentului. *J'ai su utiliser la seconde porte de l'historique* „tinda".

Zadarnic povestise Căprioară toate întâmplările eroice, toate pildele de jertfă legate de biata tindă cu două uşi a celei mai păcătoase case de ţară, zadarnic făcuse din ţăran un erou. Eroul lui fusese cumpărat, tinda

istorică spurcată.

Dar când să se urce în maşină, nişte ţipete cumplite se auziră ţiuind de sus din culmea dealului. De-acolo, o femeie cobora în goană, cu mâinile ridicate, strigând parcă în ajutor satul întreg, ca şi cum ar fi luat foc casa. Cu toţii înţeleseră. Femeia descoperise furtul.

— *Vite... En voitures*... comandă Tamburini.

— *Non*... făcu miss Arlington.

Tot orgoliul ei naţional se opunea unui atare procedeu. Era vizată în această luptă şi nu putea fugi.

— Hoţilor... hoţilor...

Acum se vedea femeia schimonosită la faţă de ură, cu năframa căzută, părul despletit gata să lovească, să muşte, să zgârie.

— Opreşte, femeie... făcu preşedintele.

Dar femeia, c-un gest sălbatic, smulse cana din mâna Englezoaicei...

— S-o dai înapoi, că de nu pun Jandarmii...

— Pune.

Preşedintele se repezi gata să lovească şi el. Atunci interveni Tamburini. Era calm, blajin, binevoitor. Adresându-se femeii, o bătu binişor pe umăr şi începu să-i vorbească. Aşa de frumos vorbea, graiul lui atâta dulceaţă avea, încât femeia începu să se îmblânzească. Toată lumea fu curioasă să vadă sfârşitul. Câtă magie avea omul ăsta în vorba lui, dacă folosind o limbă necunoscută putuse domoli pornirea de fiară a femeii. Pe nesimţite se prinse şi Căprioară în vorbă, traducând cele spuse de Tamburini.

— Uite, femeie, doamna asta aşa de tânără a avut un copil care i-a murit... Şi nici părinţi nu mai are. E singură în viaţă... şi e străină, din cealaltă parte a lumii... Doreşte să facă rânduiala pământului acolo, la ea... De ce nu-i dai ulcica? Şi ea vrea să stropească mormintele cu vin – Sângele Domnului – şi cu aiasmă – lacrimile sfintei Fecioare...

Şi atunci, sub vorba sfântă a lui Tamburini, se petrecu minunea. Femeia îşi îndreptă năframa pe cap, chipul i se posomorî şi din nou deveni ţăranca simplă şi nepăsătoare. Apoi, fără nicio vorbă, întinse ulcica frumoasei Englezoaice.

*

* *

— Eşti tristă, miss Arlington?

— Nu... Dar mă gândesc... Mă gândesc la întâmplarea de azi.

— Cât sentimentalism, miss Arlington, la un om de ştiinţă.

— Un om de ştiinţă are datoria să interpreteze cinstit orice fapt de observaţie. Azi am suferit o înfrângere şi repurtat o victorie.

— Exageraţi.

— Şi mai mult... am învăţat ceva nou.

— De la sălbaticii mei compatrioţi, care aud glasul oaselor şi al mormintelor...

— Da. Iată că şi noi dezgropăm morminte şi studiem oase... dar nouă ele nu ne şoptesc nimic...

— De bună seamă.... altcum am greşit profund. Pentru noi mormintele şi oasele sunt nişte semne ale unui cifru întocmit de un

necunoscut destin...

— Nu... Deasupra faptelor istorice stăruie ceva permanent, un fapt într-adevăr preistoric. Acel spirit din toate timpurile, care, din sufletul de femeie, trece, prin oasele mormintelor, din nou în suflet de femeie.

— Suntem în plină poezie...

— Ca să audă aceste glasuri... poate sunt cele ale Ioanei d'Arc... ea are nevoie de o ulcică, de puţin vin şi de apă sfântă. Pe când noi, pentru scopurile noastre, nu pregetăm la niciun mijloc.

— Ştiinţa are comandamentele ei...

— Căci am furat am corupt şi mai rău ca tot am înşelat... Am înşelat folosind pe Dumnezeu, şi am înşelat folosind conceptul sacru al maternităţii... Iată de ce, domnule preşedinte, dacă am fost învinsă ca om de ştiinţă, am fost victorioasă ca femeie...

**OBSESIE**[1]

Pretutindeni, în curte, în vestiare, apoi de-a lungul scărilor, din pivniţă şi până-n pod, biblioteca Universităţii se găsea în plină forfoteală. Începutul anului şcolar strică liniştea în edificiul sumbru şi tăcut, unde se merge în vârful picioarelor şi se vorbeşte muţeşte, prin semne. Nu se respectă niciun ordin, nu se lua în serios nicio dispoziţiune. În faţa secretariatului stăruia îmbulzeala balicilor, adică a studenţilor începători, după permise. Retraşi la bufet, cei mai în vârstă, cu oarecare dispreţ şi indulgenţă faţă de această masă indiscretă şi gălăgioasă, fumau, beau cafele şi discutau politică. În grădină, pe bănci, prin firidele vestiarelor sau la câte un colţ de scară, se alegeau discret simpatiile, din mulţime.

Edificiul cu uşile date în lături, cu ferestrele larg deschise şi storurile ridicate, parcă trăgea aer curat pentru anul întreg. Soarele dimineţii, din belşug căzut, curăţa praful de pe ornamentele de stuc. Mirosul uscat de hârţoage şi file vechi dispăruse. Pretutindeni, în sumbra clădire, răzbea viaţa.

*

Mihai Golgot se opri în curtea bibliotecii căutându-şi prietenul printre grupurile de studenţi. Avea întâlnire cu el aci. Căci se ştia prins de sfiiciune, parcă n-ar fi fost un copil de ţăran, şi încă moţ pe deasupra, de îndată ce intra într-o lume necunoscută. Era vechi acest cusur. Îşi dăduse seama de el în ziua când, îmbrăcat moţeşte, cu cioarecii albi strânşi pe picior şi surtuc cenuşiu de dimie, intrase în clasa întâia a liceului din Brad. Şi atunci, mai rău ca azi, nu cunoştea pe nimeni. Cel puţin acum îi stă într-ajutor Petrişor Todea, moţ ca şi dânsul, şi tot din Baia de Criş, cu un an mai în vârstă, prin urmare mai iscusit, mai purtat prin lume preţ de un an. Mihai simţi cum roşeşte din obraz şi până în ochi, de i se întunecă privirea. Parcă din toate părţile îl pândeau numai chipuri duşmane. Repede, fără să mai ia seama la nimic, urcă scările, intră în vestibul şi văzând aglomeraţia de la uşa secretariatului, o luă la întâmplare de cealaltă parte, până ce se izbi într-o uşă ferecată. Acum se dumiri. Se găsea de fapt, pe coridorul cel mare, care înconjura ca un

1 Vezi Nota bibliographică de la sfârșitul acestei nuvele.

semicerc sala de lectură, în care răspundeau vestiarele şi din care porneau şi scoborau scările către celelalte etaje.

Mihai se linişti. De aci putea observa întreaga mişcare a masei şi eventual să-şi găsească prietenul. Vedea mulţimea studenţilor grămădită la uşa secretariatului, funcţionarii grăbiţi alergând în toate părţile şi pe oamenii de serviciu purtând pe braţe ori la subţioară, pachete de cărţi sau chiar în spate, saci plini, ca salahorii.

O dată cu liniştea îi reveni şi încrederea în sine. La urma-urmei şi el era student ca toţi ceilalţi. Făcu un pas, parcă să se îndrepte către mulţime, apoi se răzgândi. Dintr-un moment,într-altul putea veni Todea, şi dacă nu-l găsea? Mai bine era aci. Şi ca să-i treacă timpul începu să privească pe pereţi, unde se găseau înşirate tablouri, stampe şi diferite gravuri. Mihai le cunoştea pe toate din cărţile de istorie. Domnitorul Carol salutând, la Calafat, prima ghiulea turcească… gravură însoţită de celebra inscripţie: „Asta-i muzica ce-mi place”. Apoi, memorandiştii înainte de a intra în închisoare, pe urmă trei portrete aşezate fără nicio noimă: al lui Şaguna, Eminescu şi al bătrânului Ion Brătianu.

„Ce amestec nefiresc…” îşi zise el şi trecu mai departe.

Kiseleff, domnitorul Cuza şi Simion Bărnuţiu, iar la urmă o stampă cu transportarea lui Horia şi Cloşca, prin Abrud, după ce fuseseră prinşi.

„Şi pe asta o cunosc din liceu…”

Totuşi rămase cu privirea fixată acolo. Stampa era colorată şi culorile exagerau parcă naivitatea desemnului. Soldaţii păreau de lemn, atât erau de ţepeni; calul comandantului avea gâtul lung ca de cămilă, iar preotul Crişănuţ Hangiul, ieşit întru întimpinarea eroilor, plat şi fără nicio perspectivă, ca pe o zugrăveală bisericească.

Mihai trecu mai departe. Alte portrete privitoare la răscoala românilor din 1784: *Prinderea lui Horia*, *Horia la împăratul Iosif*, *Horia şi Cloşca în închisoarea din Alba-Iulia* şi, în fine, uciderea eroilor.

Nimic nou. Toate îi erau cunoscute şi totuşi, parcă azi le descoperea. Poate fiindcă desemnele erau mai detaliate, mai evidente decât în cărţile de istorie. Se desluşea bine eşafodul, leşul lui Cloşca despicat în două, capul într-un par şi trupul aruncat în lături, apoi doi călugări iezuiţi, privind curioşi răstignirea lui Horia.

„Oare răstignire să fi fost?”

Mihai îşi strânse ochii, ca să vadă mai bine, apropiindu-se de tablou. Trupul lui Horia era gol şi legat de roată, cu picioarele depărtate şi mânile întinse. Da. Răstignire mai grozavă decât cea de pe cruce, a Domnului Iisus Hristos!

— Bine că te găsesc…

Vocea prietenului îi tremură în ceafă ca o zbârnâitură. Todea căzuse la timp nepotrivit.

— Ce?… Priveşti la vechiturile astea?

Şi luându-l de braţ:

— Hai, să-ţi iei permisul.

*

Pentru Mihai, ora de curs se scurgea anevoie, deşi profesorul era plin de vervă şi punea pasiune şi convingere în cele ce spunea. O

turburare nelămurită, un fel de agitaţie a fibrelor musculare însoţită de fiori şi înţepături, simţea în tot trupul. Îl ţinea în prinsoare masa studenţilor, îl pedepsea cursul profesorului ca o osândă. Ar fi vrut să fie departe, să nu mai audă vorba frumoasă, să se simtă din nou liber, zburdalnic şi voios, din nou copilul lui Iosif Golgot, sfătul bisericii din Baia de Criş.

— Secolul XVIII, secolul despotismului, luminat, se îndeobşte tot atât de ponegrit de istoricii superficiali, cât şi de făţarnicii democraţi. Mişcarea intelectuală, pornită din Franţa cu fiziocraţii şi enciclopediştii, a stimulat gândirea Europei întregi...

Mihai nu mai putea urmări cursul. Dureri vagi îl încercau prin piept şi pântece, capul îi era greu că trebuia să şi-l sprijine în podul palmelor, şi din intimitatea ţesuturilor simţea valuri de căldură urcând până-n ochi. Parcă ar fi vrut să plângă. Îl chema înapoi, spre casă, un dor puternic. Prea se simţea între străini. Aceeaşi durere ca şi acum opt ani când tatăl său plecase de la gazdă, lăsându-l singur. Dar pe acea vreme era copil, acum – ce Dumnezeu! — a ajuns om în toată firea.

— Secolul, care a dat pe Kant în filosofie şi pe Goethe în literatură, nu poate fi judecat cu uşurinţă... auzi el vocea profesorului şi se hotărî să fie atent.

— Există o sensibilitate, care depăşeşte individualul interesând colectivul. Aprecierea sensibilităţii unei epoce se face numai prin intermediul oamenilor iluştri, Kant şi Goethe de pildă...

Profesorul termină aci lecţia, băgă notele în buzunarul hainei şi plecă. Mihai aşteptă ca sala de curs să se golească şi apoi singur scoborî scările Universităţii. Aceeaşi turburare neliniştită îi tremura în suflet şi în trup. Se simţea trist, dar nu putea preciza nici pricina, nici felul tristeţii Căci mai mult decât dorul de casă, îl măcina parcă dragostea pentru tatăl său, pentru sufletul lui de om simplu şi necăjit. Fusese nedrept cu bietul om, nu-l iubise îndeajuns. Şi nedrept fusese faţă de tot ţinutul lui moţesc, preţuindu-l, ca la carte, după avuţie, când suflet era şi bradul pădurii şi piatra munţilor, şi floarea pajiştilor. Se trezi în faţa bibliotecii. Până la ora 5 mai avea două ore. Să intre să răsfoiască câteva reviste. Dar în loc să urce sus, în sala revistelor, se opri pe coridor la colecţia de stampe din timpul Revoluţiei lui Horia, Cloşca şi Crişan. De două ori le mai cercetase, dar acum parcă se lămurea. El crescuse pe locurile însemnate pe acele stampe, cunoştea muntele Drăgoaia unde fuseseră prinşi eroii, iar în Abrud avea rude la care petrecea în fiecare an o parte din vacanţă. Călcase poate pe urmele paşilor lor, se odihnise poate pe aceleaşi trunchiuri de pom... şi totuşi îi uitase. Mai mult. Primise hrana din acelaşi pământ şi suflu de viaţă din aceeaşi largă respiraţie a munţilor. Şi totuşi îi nesocotise. Şi iată că prin ajutorul acestor modeste tablouri îi regăsea. De bună seamă n-o fi ăsta chipul lui Horia. Chipul lui, ca şi chipul lui Iisus, nu se poate prinde în linii şi culori.

— Doreşte domnul student o copie?

Mihai se întrerupse din visare.

— Mă prezint Hárástossy Bella, fost profesor... actualmente zincograful bibliotecii Universităţii.

Profesorul, deşi purta un halat negru până în pământ, se vedea a fi un om foarte puternic. Numai după chip. Căci avea un chip fioros, poate

din cauza ochilor saşii, a nasului foarte cârn, poate din cauza feţei atât de negre şi lucii, care se continua una cu chelia capului peste o frunte bombată ca o cocoaşă. Mustaţa-i rară, se cobora peste colţul buzelor până-n bărbie. Şi era lat în pomete şi lat în fălci. Şi totuşi, aşa hâd, nu te îndepărta, ci dimpotrivă parcă te prindea în cleştele ochilor.

— Dacă domnul student doreşte o copie…

— Da… făcu Mihai indicând uciderea lui Horia.

— Foarte ieftin… Mâne după-masă, la ora 4, e gata. Atelierul meu e jos, în subsol, lângă locuinţa portarului.

Se îndepărtă puţin, apoi se întoarse.

— Deşi am fost profesor, nu mă ruşinez de meseria mea. Găsesc în ea mai multă artă decât în cea de a învăţa carte o clasă de nespălaţi. Să vedeţi ce lucrare vă dau mine, căci sunt omul detaliilor… Pe mine…

Mihai rămase privind în urma lui. Parcă râdea Hárástossy spunând: eu sunt omul detaliilor… Dar la saşii, mai ales când sunt fioroşi ca Hárástossy, nu poţi şti nimic din ce le vorbeşte sufletul. Dintr-o dată se simţi însă schimbat, era liniştit, vesel chiar. Faptul că va avea la el stampa îi schimbase faţa sufletului. Parcă îi lipsise până atunci.

„O voi purta la mine ca pe o icoană…”

Şi în acelaşi timp se simţi, prins de duioşie pentru tatăl său. Da, fusese nedrept, nu-l iubise îndeajuns… nici pe el, nici pe părintele Puşcaş, din îndemnul şi ajutorul căruia se găsea acum la înaltă învăţătură. Le va scrie chiar acum acasă, de tot. De lecţia profesorului, de întâmplarea cu stampele de pe păreţii bibliotecii şi de urâtul Hárástossy Bella…

*

Pe Bella Hárástossy îl găsi în atelier lucrând la copia stampei.

— Te-ai grăbit, domnule student. A fost vorba la 4 după-amiază şi acum e numai 11 dimineaţă…

— Adevărat… dar întâmplător, trecând pe aici…

Mihai nu voia să spună adevărul. O ciudată nelinişte, o nerăbdare nefirească îl îndemnau să intre cât mai degrabă în posesia stampei.

— Ia loc. Tocmai retuşez originalul. Dacă vrei să-l vezi…

Băiatul primi invitaţia. Se aşeză într-un fotoliu lângă meşter şi începu să privească omul, care, cu un ochean de ceasornicar la ochi, migălea.

— Ţi-am spus… eu sunt omul amănuntelor.

Şi se trase puţin înapoi ca să privească tabloul întreg.

— Uite cum i-au frânt fluierele picioarelor…

Studentul încercă o tresărire în pumni şi coate, dar totdeodată se simţi greu, mai imobilizat în jilţul său.

— Pe urmă, îi vor frânge genunchii, coapsele, mânile…

Vorbă lui era la hotar între batjocură şi cinste. Nu se putea şti ce voia…

— Privind tabloul trebuie să simţi că se frâng oasele, altfel n-ai nicio bucurie…

Mihai asculta prostit. Ar fi trebuit să intervină, să provoace, să se lămurească. Vorbea la întâmplare sau în pilda lui?

— Căci lumea nu ştie precis… şi mă prind că şi dumneata – deşi

student – nu ştii în ce constă moartea pe roată.

Aplecat pe lucrul său, cu ocheanul la ochi, el migălea cu vârful pensulei subţiate ca un ac, amănunt cu amănunt. Extraordinară îndemânare la o mână atât de bolovănoasă, cu degetele lungi şi osoase încheiate în colţuri tari ca de piatră.

— Mai întâi o parantează... Această pedeapsă nu se aplică decât hoţilor de drumul mare.

— Nu-i adevărat... se repezi Mihai.

Omul îşi întrerupse lucrul, scoase ocheanul şi fixă pe student, ca un şarpe ce hipnotizează un porumbel.

— Ba-i adevărat... Eu am fost profesor de istorie şi am rămas istoric, chiar dacă împrejurările m-au scoborât în acest subsol.

Îşi repuse la loc lupa şi se întoarse la lucrul său. Mihai răsuflă liniştit, ca şi când i s-ar fi luat din piept o ţeavă de puşcă.

— Şi cum îţi spun, pedeapsa se aplica numai hoţilor de drumul mare. Aminteşte-ţi că domnea un aristocrat înţelept ca Iosif al II-lea... gândeşte-te că Viena simţea prin Haydn şi Mozart... Nu ştiu dacă eşti amator de muzică...

— Nu.

— Păcat... făcu Hárástossy. Mozart e cel mai fin muzicant. Eu, cum am o clipă răgaz, învârtesc şurubul de la radio. Mozart nu lipseşte niciodată din programul lumii.

Îşi întrerupse vorba şi cu un semn îl chemă spre lucrul său.

— Priveşte, i se văd oasele genunchiului...

Mihai se simţea în mânile acestui monstru, care îşi bătea joc de el cum voia.

— Dacă Haydn, continuă Hárástossy a exprimat pacea, înţelepciunea şi seninătatea, Mozart, în schimb, a exprimat tot ceea ce sufletul omenesc are mai frumos: gingăşia, excesul de sensibilitate...

Şi, sfătuitor:

— Caută şi ascultă pe Mozart.

Pe student nu-l interesau deloc consideraţiunile estetice ale fostului profesor. Se simţea prizonierul lui şi era revoltat de propria sa neputinţă.

Devenind didact, Hárástossy reveni la modelul său:

— Hoţul era adus în faţa mulţimii, ca pe stampa noastră... Era un spectacol foarte căutat pe vremuri şi mă tem că şi azi...

Se întrerupse, schimbând vorba.

— Pe Mozart îl cunoşti mai cu seamă din *Cvintetul în sol minor* sau din *Concertul pentru violină şi piano...*

Apoi revenind la jocul său de a frânge şi de a amesteca cele două poveşti:

— Hoţul era fixat bine mai întâi pe o cruce...

Studentul se ridică. Simţi o durere surdă sub coaste, cât o clipire de pleoape, şi un sentiment de neobişnuită bucurie, ce-i cuprinse sufletul, departe, înapoi în timp.

— Cunoşti poate vorba lui Iosif al II-lea... El compara compoziţiile lui Mozart cu tabacherele de aur lucrate la Paris... iar pe cele ale lui Haydn, cu cele produse de fabricile engleze...

Mihai se îndreptă spre uşă. Mintea îi era tot turbure. Auzea, însă câte ceva din spusele lui Hárástossy, dar sufletul îi era din ce în ce mai

departe, parcă pe vălul unei dulci ameţeli.

— Pe cruce, se sfărâmau hoţului cu drugul, bucăţică cu bucăţică: picioarele, mânile, pieptul... şi pe urmă, muribund, îl legau pe o roată de car, cu mânile şi picioarele frânte atârnând, să-şi ispăşească pedeapsa. Uite, ca aici...

Studentul ajunsese la uşă clătinându-se. Răul din trupul său se mărea, îl încercau sudori reci pe la tâmple şi ameţeala sta gata să-l doboare. Îşi da seama că e slab, altfel n-ar fi trebuit să permită ca într-o instituţie românească, să fie batjocorit el şi neamul lui.

— După-masă, copia e gata... făcu Hárástossy amabil.

Mihai deschise cu greutate uşa.

— Să nu uiţi să studiezi pe Mozart...

Urcă seara tot mai greu. În vestibul erau mulţi studenţi, dar parcă din mândrie, n-ar fi vrut să se cunoască răul din el. De aceea îşi adună toate puterile şi cu mare sforţare ajunse în stradă. O luă încet pe lângă un grilaj, dar abia făcu vreo zece paşi că o durere, ca o frigare, îl străpunse sub coastele drepte până-n şale şi se prăbuşi pe trotuar. Un trecător îi sări în ajutor. Chemă o trăsură şi-l transportă acasă. Gazda trimise numaidecât după Todea. Prietenul veni cu un medic. Ca prin vis Mihai auzi:

— Apendicită... operaţie imediată.

*

Până să intre în sala de operaţie, Mihai fu calm.

— Numai tatei să nu-i trimiţi vorbă... se rugă el de Todea. Ar fi în stare să pornească în miezul nopţii...

O nouă schimonoseală a feţei îi curmă vorba.

— Te doare tare?

— Parcă mi-ar zdrobi oasele cu un drug de fier...

— Curaj... După operaţie durerea încetează ca şi când ţi-ar fi luat-o cu mâna.

— Numai pe tata să nu-l sperii...

Şi apoi ca într-o confidenţă:

— M-am purtat rău cu el...

— Nu-i adevărat...

— Ba aşa-i... L-am uitat, şi de-abia azi mi-am adus aminte de dânsul, când durerea mi-a încercat, nu sufletul, ci trupul...

Uşa se deschise şi o soră intră cu brancardul.

— Să nu-l chemi pe tata, dar să-i spui că cel din urmă gând la el a fost...

*

După ce îl puseră pe masa de operaţie şi îi legară mâinile şi picioarele cu brăţări de curea, o cumplită deznădejde îi moleşi sufletul.

— Ca pe roată... îşi zise el.

Pentru întâia dată în viaţa lui se simţi în puterea şi la discreţia altor voinţe. Încercă o senzaţie nouă: aceea a trupului gol strâns în sine, concentrat în muşchi şi nervi, nu revărsat în afară, ca la scaldă bunăoară.

Înţelegea acum prin propria-i suferinţă, grozăvia pedepsei corporale. Ea va să adune lăuntric tot ceea ce e risipit, pentru ca trupul să devină numai carne, piele şi oase, şi ca astfel pielea să devină mai simţitoare, muşchii mai zvârcoliţi şi oasele mai potrivite frângerii.

— Respiră liniştit şi n-avea nicio teamă... îl încurajă profesorul, apropiindu-se de el. Cum zici că te cheamă?

— Golgot... Mihai Golgot...

— Golgot... Ciudat nume... De unde eşti?

— Din Munţii Apuseni...

Mihai începu să respire sub masca de narcoză. Vru să-şi reia gândirea.

— Mihai Golgot?... Ciudat nume... atât îşi putu spune, căci gândurile începură să i se amestece. Apoi un val se desprinse din mintea sa, ca lumina soarelui din creţurile unei ape. Poate gândirea, poate întreg sufletul său.

— Mă cheamă Golgot, ca pe tata, pe bunicul, şi pe tot neamul meu din moşi-strămoşi...

Şi o dată cu amintirea, mintea îi plutea până în negurile pădurilor şi scorburilor peşterilor, de unde în cadenţă cu pasul cascadelor, o fi purces primul haiduc, cu numele de Golgot.

— Ei au suferit, s-au răzvrătit, iar unul sau doi din ei au fost prinşi să pătimească pentru toţi...

O durere profundă înăbuşită într-un suspin, îi întrerupse visarea. Când îşi reveni văzu pe părintele Puşcaş aşteptând. Semăna cu Ion Crişănuţ. Hagiul, ieşit întru întâmpinarea lui Horia, ca pe stampa cunoscută, cu cârja în mână, potcapul în cap, nemişcat şi totuşi grăind. Din partea opusă se vedea ceata grănicerilor ducând condamnaţii la eşafod.

Mihai simţi un nou suspin înăbuşit. Ar fi vrut să ţipe, să alerge, să smulgă de pe fruntea celui ferecat în lanţuri cununa de nuiele şi apoi să-l îmbrăţişeze. Căci cel ferecat era tatăl său...

— Tată, lasă-mă pe mine în locul tău...

Dar îi împiedica mulţimea. Nu putea da nici înainte, nici înapoi, ca în sala de curs. Şi iată acum l-au dezbrăcat şi l-au pus pe cruce...

Mihai urlă cu vocea stinsă, ca un înecat; se zbate, se smuceşte, căci pe podiul eşafodului a apărut Hárástossy cu drugul de fier în loc de vârf de pensulă.

— Tată... tată, te vor frânge pe roată...

Dar vocea îi sună în gol, ca la un om fără beregată. Atunci închide ochii, să nu mai vadă. Aude gâfâielile opintite ale lui Hárástossy, loviturile drugului în fluierile picioarelor şi spargerea în ţăndări a oaselor...

*

S-a trezit sub blânda privire. Erau de faţă şi părintele Puşcaş şi tatăl său. Cu ochii buimăciţi de somn i-a putut totuşi recunoaşte.

— Tată...

— Stai liniştit...

— Tată, vino-ncoa...

Şi încercă să-şi tragă mâna de sub pătură.

— Stai liniştit.

— Vreau să-ţi pipăi oasele frânte pe roată...

— Visezi încă... Mai bine dormi.

Atunci abia Mihai şi-a amintit că fusese operat.

— Tată, tu eşti?

— Da.

— Cât am suferit...

— Acum a trecut... a fost un vis urât.

Băiatul închise şi deschise ochii de mai multe ori, însăilând privirea roată când prin suflet, când în afară de suflet, prin lume.

— N-a fost vis, tată... căci visul dispare o dată cu deşteptarea... iar mie grozav mi-a rămas tipărit în privire. Hárástossy ar putea scoate cópii din ochii mei.

— Linişteşte~te... Hárástossy nici nu există.

Băiatul tăcu. Zadarnic strângea pleoapele, zadarnic îşi răsturna mintea, în întuneric grozăvia scobora o dată cu gândul şi se fărâmiţa o dată cu privirea, ca să se împrăştie în tot trupul, până în sânge şi-n oase. Şi deodată un clocot fierbinte, adunat de un torent de lavă, îl izbi în creştetul capului.

— Tată, scoate-mă de la carte...

Aci interveni şi părintele Puşcaş:

— Las'... despre asta om vorbi mai târziu.

Dar băiatul era hotărât.

— Scoateţi-mă de la carte şi duceţi-mă la teologie, sau la militărie...

— Avem timp destul...

— Nu, tată... Pe moţ, de l-ai rupt din munţii lui, va să-l faci preot sau militar...

— Bun... Aşa om face.

Mihai căzu zdrobit în sine de sforţarea făcută. O pace duioasă i se lăsă în suflet. Tată-său era viu, sănătos, şi alături de dânsul veghea asupra-i vorba bună a părintelui Puşcaş. Zbuciumarea i se rezolva într-o durere blândă, şi mustrătoare.

— Părinte Puşcaş, Dumnezeu m-a pedepsit fiindcă mi-am uitat de datoriile mele...

— Taci acum...

— Nu, părinte... Lasă-mă să mă mărturisesc. Mi-am uitat de tata, mi-am uitat de neamul nostru însemnat, pentru pomenire, de Dumnezeu, cu numele ăsta de Golgot... şi mi-am uitat de mucenicii ţinutului meu, de Horia, Cloşca şi Crişan... Cărţile mi-au făcut acest rău. A trebuit să văd pe tata răstignit pe roată ca să mă fac una cu trupul şi sufletul lor...

Spovedania îi dase puteri noi.

— Şi voi i-aţi uitat, tată...

— Nu, făcu părintele Puşcaş... că Dumnezeu are grijă să-i amintească de câte ori omul slab şi păcătos îşi uită de datorie. Fiecare în felul şi la rândul său... Căci mucenicia, ca şi darul Domnului nostru Iisus Hristos, în toate felurile se poate arăta. O privelişte, o bucurie, un cântec sau chiar numai o vorbă sunt adeseori de ajuns. Dar toţi ne-am împărtăşit din sufletul şi trupul lor...

Băiatul tăcu puţin, parcă să mediteze mai adânc.

— Grozavă suferinţă...

— Binecuvântată suferinţă... Tu nu înţelegi că e aceeaşi ca şi a Mântuitorului... răstignirea!

— Aşa e, părinte... făcu Mihai, luminat. Acum nu mai regret boala, suferinţa...

— Linişteşte-te, copile...

— M-am liniştit, tată... Dar făgăduiţi-mi că mă luaţi de la carte. Nu vreau să ştiu de Kant şi de Mozart... Moţul, de l-ai scos din munţi, va să devină preot sau militar...

## NOTĂ BIBLIOGRAFICĂ

### «OBSESIE»

Publicată în *Gândirea,* XVII, nr. 3, 1938, p. 122-129.

Inclusă în volumul *De dincolo de râu (Nuvele ardeleneşti),* Bucureşti, Tipografia ziarului *Universul,* 1938, p. 33-47 (colecţia „Universul literar").

Continuându-şi seria de „nuvele ardeleneşti" şi în volumul *Vecinul,* apărut în acelaşi an, 1938, Victor Papilian încerca să surprindă chipuri, momente şi situaţii din noua provincie în care se integrase atât de organic, încât se socotea „scriitor transilvănean". Recenzându-i acest volum, Romulus Demetrescu observa: „Oricum ar fi, volumul acesta arată aceleaşi preocupări ale autorului pentru problemele vieţii omeneşti în genere. Fiecare nuvelă înfăţişează în privinţa aceasta o fâşie de viaţă umană. Nuvela titulară, cea mai interesantă, prin tema ei bine realizată, ne arată tragedia săteanului Artemie Grozavul care-şi căsătorise faţă după un sas bogat din acelaşi sat cu el. [...] Tot aşa de interesantă pentru problematica ideologică ce susţine povestirea este ultima piesă din acest volum, *Se dezmorţesc sufletele.* Autorul se adaptează cu mare destoinicie graiului, ardelenesc pe care trebuie să-l ascultăm din glasul oamenilor pe care ni-i înfăţişează, uneori asimilând chiar unele defecte din el. „Privitor la nuvela *Obsesie* e de părere că e mai degrabă o „schiţă psihologică" (*Pagini literare,* VI, 1939, nr. 1-2, p. 64).

La rândul său, Septimiu Bucur observa: „Obsesie analizează un caz psihologic în care tema dezrădăcinării şi a inadaptabilităţii apare ca un motiv intim legat de complexul subconştient al existenţei lui Mihai Golgot, fiul de moţ căruia înstrăinarea de sat îi prilejuieşte cea mai profundă dramă lăuntrică" (*Victor Papilian, „De dincolo de râu",* în *Gândirea,* XVIII, 1939, nr. 3, p. 162).

O bună părere despre calităţile artistice ale nuvelei are şi Olimpiu Boitoş care scrie: „Aceeaşi concepţie se desprinde şi din *Obsesie,* care prin forţa şi unitatea ei, se înşiră printre cele mai bune nuvele ale d-lui Papilian. Nuvela se intitulează *Obsesie* şi acest titlu voieşte să fie o explicaţie ştiinţifică a cazului relatat. Dar nici relatarea şi nici deznodământul întâmplării nu rămân în cadrul pe care ştiinţa îl explică total. De fapt «simţirea» sau, mai bine zis, credinţa, ne dă explicaţia ultimă" (Olimpiu Boitoş, *Victor Papilian – nuvelistul,* în *Familia,* VII, 1940,

nr. 5-6, p. 92).

Comentând aceeaşi nuvelă cu ocazia reeditării operei lui V. Papilian în volumul *Ceartă olteneascâ,* Titus Bălaşa stăruie şi asupra nuvelei în cauză, remarcând: „În *Obsesie,* ideea dezrădăcinării şi sentimentul vinovăţiei pentru părăsirea celor de acasă nu este mai mult decât un pretext. Se analizează stările psihice succesive ale tânărului moţ, de la contemplarea litografiei, cu tragerea pe roată a lui Horia, până la retrăirea chinului acestuia, în delir, pe masa de operaţie (Prefaţă la *Ceartă olteneascâ,* Craiova, Scrisul Românesc, 1973, p. XXII).

**DIN PĂRŢILE SEGHEDINULUI**

— Va să zică, domnule doctor?...

— Nicio speranţă.

— Atunci mai bine şi-ar face seama.

Doctorul îi puse degetul pe gură.

— Sst... să nu te audă.

Dar omul era amărât.

— Ce mă fac eu cu el, domnule doctor?... Nici frate, nici rudă, nici prieten, doar slugă... Aşa l-am apucat de la părinţi.

Doctorul dete din umeri. Încasase onorariul şi acum voia să scape cât mai repede de inoportun.

— Trimete-l la Cluj sau la Bucureşti, la un azil de orbi, făcu el împingându-şi clientul în vestibul. Aci n-avem...

Omul îşi făcu repede socoteala. De la ei, tocmai din graniţa ţării, şi până-n Cluj, cât drum şi câtă cheltuială, necum până la Bucureşti. Şi parcă acolo la asta aveau domnii gândul, să se ocupe de Vâstru...

— Să mergem, porunci el slugii.

Orbul îşi lua pălăria din cuiu, apoi porni pipăind drumul cu vârful bastonului. Grozavă simţire căpătase în degete şi-n baston. Se putea strecura printre oameni, putea trece singur drumul. Şi auzul i se făcuse mai ascuţit, prindea chiar şoaptele. Avea dreptate medicul spunându-i să vorbească mai încet. Dar el tocmai asta voia, să-l audă odată orbul, ca să ştie ce are de făcut. Chiar şi doctorul, dacă îşi cinstea meseria şi iubea adevărul, avea datoria să-i spună că nu mai este scăpare şi că cel mai nimerit lucru ar fi să isprăvească. Dar doctorului ce-i păsa?... Parcă el îi dădea de mâncare? Parcă pe prispa lui avea să tolănească ziulica întreagă, netrebnic şi încurcă-lume. De bună seamă, ce-i păsa doctorului?

Ioşca era furios.

— Să ia dracu pe toţi doctorii din lume...

Şi se opri la gura ascensorului. Un gând ciudat îi veni. Să încerce poarta de fier. O zgâlţâi uşor, să n-audă orbul. Dar poarta de fier era ţeapăn închisă. În mintea lui se desfăşură planul. Nu i-ar fi dat brânci pentru nimic în lume. N-avea inima să facă un omor! Se temea de crimă şi de judecători. Avea apoi şi un popă afurisit care nu-l slăbea pe om, la mărturisire, cu întrebările. Doar aşa, cine ştie, dacă din întâmplare se nimerea. Asta era cu totul altceva. Voia lui Dumnezeu!... Sau dacă omul înţelegea că nu mai avea nimic de aşteptat, şi singur...

Îl vedea cercetând uşor şi repede cu bastonul, parcă pipăind ca o lăcustă, treaptă de treaptă, şi apoi scoborând sprinten, cu voie bună

chiar. Un pumn în spate şi până jos, praful s-ar fi ales de dânsul. Dar nu putea. Să-l viseze noaptea?...

Abia în stradă orbul îl agrăi:

— Ce-a spus doctorul, stăpâne?

Lui Ioşca îi fu frică de adevăr. Îşi aminti din nou de biserică. Afurisitul de popă băgase spaima în el cu predicile lui despre chinurile iadului. Altă socoteală dacă se potriveau ele singure, lucrurile. El să spună o vorbă şi celalalt să înţeleagă o mie... sau din potriveala lui Dumnezeu, când trece strada printre automobilele înnebunite... ori dacă nimereşte o gură de canal...

Dar orbul simţea parcă şi cu răsuflul pieptului. El dădea de veste:

— Opreşte, stăpâne... o maşină.

Şi într-adevăr, la capătul străzii dădea colţul un autobuz.

Sau:

— Opreşte, stăpâne, capacul de la pivniţă e ridicat...

Al dracului netrebnic!... parcă şi tălpile picioarelor îi căpătaseră ochi. Abia în gară speranţele lui Ioşca se mai întăriră. Cine ştie?... Lume multă, înghesuială... Un pas greşit şi gata sub roatele trenului...

Dar ca dracu'!... Orbul ştia să-şi facă drum prin mulţime. Şi apoi călătorii se arătau miloşi. Cum băgară de seamă nenorocirea omului, care mai de care se întrecea cu bunăvoinţa şi la ajutor să-i găsească un loc pe bancă. Vezi bine, miloşi pe spatele altuia!...

Ioşca rămase pe platforma vagonului şi până acasă nu mai scoase un cuvânt.

Vorba lui Vâstru sunase cumplită în auzul lui Ioşca...

— Orb îs, stăpâne, dar nu se află om pe lume vrednic să-mi răpună zilele...

Oare în pilda lui glăsuise? Poate nu, dar în orice caz îl săgetase cu vorba, mintea, până-n culcuşul sufletului acolo unde stau dosite, gândurile pe care nu le rosteşti ci numai le simţi. De unde până unde atâta putere la orb? Aflase el că celor fără vedere li se măreşte virtutea simţirii, dar numai în porţile trupului: pipăit, auz şi miros, nu şi simţirea sufletului. Şi n-avea cui să se plângă. Îl rodea tăcerea ca un vierme, dar năduful, în loc să-l sloboadă în afară, şi-l trăgea la loc în suflet înecându-se cu propria-i otravă. Şi nici semn de nelinişte nu se cădea să arate. Chiar Catiţei, neveste-sei, care era tânără şi zburdalnică şi cine ştie cum putea scăpa vre-o vorbă, nu-i spusese nimic.

— Căci eu aud tot, stăpână... făcu Vâstru adresându-se femeii.

Femeia îngălbeni, căci se avea bine cu notarul şi când bărbatul pleca la câmp ea îşi primea iubitul.

— Stăpâne, eu cunosc şi apropierea morţii, căci urâta vine în zborul vântului fâlfâind valuri de duh negru.

Femeia se linişti. Nu pentru ea vorbise. O simplă nimereală de vorbe.

— Şi când eşti la lucru, păzesc casa ca un câne credincios...

Femeia simţi din nou un junghiu în piept.

— Căci dacă vine moartea la boul dumitale, eu, cum îi aud aripa fâlfâind negurile de la marginile pământului alerg în grajd, iau vita şi o ascund în loc bine dosit...

Femeia nu mai avea linişte. Chiar dacă nu în pilda ei vorbise, orbul

ăsta era mare belea. Dacă şi fâlfâirea morţii o cunoştea, ce să mai zică de vorba totdeauna prea tare a şoaptei de dragoste?

— Şi aud chinurile neistovite ale celor ce au ucis...

Bărbatul simţi carnea înfiorându-se pe el.

— Iată că pe Tudoraş, ucigaşul lui Arpad Zoltan, l-au iertat judecătorii, dar sufletul lui?... Vai de el!... Cum se zbate în câmp, ca în frigare şi nimeni nu ştie afară de mine...

Ioşca se dete bătut. Nu mai putea lupta cu orbul. Şi chiar nici nu trebuia.

— Eu cunosc şi chinurile de după moarte, din mormânt ale celor răi... Iată că Roji şi-a înşelat bărbatul şi el n-a ştiut nimic... Nici satul. Dar crezi că acum în mormânt are linişte? Vai de ea. Îi joacă oasele care au păcătuit, în încheieturi, şi dinţii care au sărutat îi clănţănesc ca în friguri...

Femeia îşi zise că pe orbul ăsta trebue să-l răpue.

*

* *

În curând Vâstru ajunsese faima satului. Doftor la toate boalele şi meşter la toate neputinţele şi mai mult chiar, vraciu iscusit, putând să lege şi să dezlege orice necazuri. Era în stare să aducă pe cel drag din mari depărtări, cu cuţitul, cu brâul sau numai cu firul de arniciu roşu, şi, cu aceeaşi virtute, să alunge răutatea din bătătură, fie ea stafie, boală sau numai femeie ticăloasă. Şi câte şi mai câte! Căpătase îndemânare de subchirurg, înţepa buboaiele omului sau slobozea umflăturile vitelor. Dibuise leacurile tuturor buruienilor, ştia să afume cu păr de liliac şi să descânte cu puiu de rândunică; iar pe diavol mi ţi-l judeca şi certa de se ascundea necuratul, ca sub pătură, între foile căpăţânii de varză. Şi fără să vadă, ştia să se ajutore de luna luminată şi să birue orice fel de fapt fermecat. Chiar şi pe al vrăjitoarelor de prin părţile Seghedinului. Veneau oameni cu femei, vite şi copii, unii de prin părţile locului, iar alţii din mari depărtări, trecând graniţa pe furiş noaptea ca şi contrabandiştii, fără să ţină seama de focurile grănicerilor. Veneau după tămăduire. Iar curtea lui Ioşca se umplea de plocoane. Orbul îşi plătea cu prisosinţă mâncarea.

Dar Catiţa n-avea ochi să-l vadă. Orbul îi cerceta adâncul sufletului ca doftorul, cu oglinda, adâncul pieptului.

*

* *

Şi a alergat femeia la popă.

— Părinte, sărut mana, omul ăsta goneşte oamenii din biserică...

Dor preotul avea un câne la care ţinea foarte mult şi, bietul de el, se îmbolnăvise. Era singura făptură vie în casa lui de om ursuz şi singuratic; el ţinea loc de copil drag cu care se juca în nopţile lungi de iarnă, şi de serv credincios care-i păzea avutul. Şi acum, după ce-l purtase pe la toţi veterinarii din oraş, se gândise să-l ducă şi la orbul iscusit.

Femeia alergă la iubitul ei.

— De răul lui nu ne mai putem întâlni...

Iar omul răspunse pe şleau:

— De, ne-o fi de ajuns… Că mi-a venit şi mie timpul să mă însor.

Femeia n-a mai zis o vorbă, înţelesese totul. Dar a doua zi a şi luat drumul Seghedinului. Copilărise prin părţile acelea şi-şi amintise de o mătuşă bătrână, care mai trăia, şi de tot timpul fericit al copilăriei.

*

* *

De-acolo nu s-a întors singură, a adus şi pe mătuşa sa. Femeia nu era prea bătrână, dar tăcută nevoie mare. Rar şi rar se învrednicea cu câte o vorbă, întotdeauna însă o vorbă de înţelepciune şi de învăţământ pentru omul mai tânăr. Slabă dar cu oasele grele, ea avea un cap mare şi lung, cu fruntea boltită peste ochi, ca o traistă plină, parcă mereu pe gânduri. Imediat s-a legat prietenie între ea şi orb. Şi cât e ziua de mare el povestea şi ea asculta.

Dar Ioşca se supără.

— Pentru ce mi-ai adus baba asta pe cap?

— Ca să vindece pe bietul Vâstru… răspunse cu nevinovăţie Catiţa.

— Ce?… se sperie bărbatul.

Şi femeia cu aceeaşi milostivenie în glas i se mărturisi. Prea mult se canonea omul sărman de vedere. Şi era încă tânăr. Prin părţile Seghedinului se găseau femei care-şi treceau din mamă în fiică taina vindecării orbilor. Ştiau să descânte pentru ulcioare, să tragă de brâncă, să cureţe cu vârful de ac albeaţa ochilor şi chiar să scoată cu un cuţitaş, dinăuntru, bobul curat ca sticla, care, de se întunecă, opreşte lumina să treacă.

— Nu… se împotrivi Ioşca, lasă-l aşa.

Ţăranul îşi făcuse repede socoteala. Toată virtutea lui Vâstru de la beteşug se trăgea. Dacă se făcea la loc, om ca toţi oamenii, dacă din nou îşi risipea vederea pe lucrurile de toate zilele, atunci şi puterea sufletului său se istovea în fapte mărunte de nicio ispravă. De bună seamă şi belşugul din curte se curăţa odată cu albeaţa ochilor.

*

* *

Dar orbul, care toate le ştia, a aflat şi de ştiinţa femeii de prin părţile Seghedinului. Şi de atunci gândul tămăduirii nu-i dădea pace. Bănuia el că lumina ochilor nu-i va fi spre folos. Aşa-i fusese partea ca-n lume să-şi agonisească bogăţiile, ca tâlharul, din întuneric. Şi ce bogăţii!… Numai comori de înţelepciune şi izvoare de virtute. Dar totuşi trebuia să încerce. Dorul de lumină îi mângâia lăuntric sufletul ca o piele de căprioară, iar din afară îl îneca în ochi ca fumul de mangal. Şi s-a dat pe mâna femeii iscusite, care l-a luat cu binişorul. Întâi cu descântece, apoi cu alifiile cele mai dulci, şi numai pe ochiul pregătit avea să încerce mai târziu, cu vârful de ac sau cu cuţitaşul.

*

* *

Dar în ziua învierii s-a petrecut ceva grozav. Cânele popii a turbat. Dar nu pacostea abătută pe animal a speriat pe oameni, ci deznădejdea popii. Preotul cel rău şi întunecos, în loc să predice, a vorbit din amvon în ziua de Paşte, de dragostea pentru animale şi apoi a pornit din casă în casă plângând şi rugându-se de fiece om. Ca un părinte căruia i-a înnebunit copilul, aşa se purta preotul. Încerca să dovedească el că era numai o părere, un descântec poate sau un deochiu. Dar câinele a muşcat pe fetiţa notarului, apoi s-a repezit în ciurda satului. Şi era atât de furios şi de nebun, că fugeau vitele, cânii şi păzitorii din calea lui. Oamenilor le era milă de deznădejdea popii, dar mai milă de avutul lor şi viaţa copiilor lor. S-au ales o poteră de buni vânători care, chiar în noaptea de Paşte, au pornit pe urma fiarei turbate. A fost o bătaie în toată regula, dar o bătaie înăbuşită, să nu turbure petrecerea oamenilor şi să nu îndurereze inima preotului care sta de veghe şi se ruga pentru sănătatea cânelui; un fel de patrulare, de se credeau oamenii din nou în război, fiecare pe alt drum, stămpărând hoţeşte larma cânilor, şi cercetând cu uşurelul, curţile şi grădinile. Şi au dat de cânele turbat în sus de sat, chiar pe drumul cel mare după ce s-au întâlnit poteraşii cu toţii şi după ce cu nou plan s-au desfăşurat în tiraiori. Venea către ei nătâng şi aiurit, se întorcea în sat, după alt prăpăd prin satele vecine. L-au recunoscut numaidecât. Lumina nopţii sta chiciură pe crengile pomilor şi gâlgâia printre brazdele câmpului. Iar când au întins arma, fiecare a avut o strângere de inimă. Noapte de Paşte, câne credincios prefăcut în fiară, durerea de părinte a preotului şi chiar acea lumină sfântă din cer, care spăla parcă şi pietrele şoselei, necum sufletele oamenilor.

*
* *

Mult s-a minunat Ioşca când a găsit chiar a doua zi, în fundul grădinii, capul cânelui turbat. Doar îl îngropaseră sus pe deal, departe de şosea, la loc adânc şi necunoscut, lângă fântâna secată, unde nici oamenii nu veneau, nici vitele nu păşteau. Vreun duşman, ca să-i facă rău. De bună seamă aşa, căci avea ţeasta spartă şi creierii scoşi. Numai un duşman era în stare de atâta răutate. L-a îngropat din nou, chiar în grădină, la loc mai adânc în pământ apoi şi-a dosit taina în suflet, să n-aibă necaz cu jandarmii sau cu agenţii sanitari. Şi pe urmă s-a hotârât să uite.

*
* *

Dar n-a trecut nicio săptămână şi altă pacoste pe capul lui. Vâstru, omul cel cuminte, servul credincios, orbul iscusit şi vraciu, a ieşit fuga din curte auzind voci de femei, şi cum pe stradă treceau într-adevăr femei, s-a repezit în mijlocul lor înşfăcând de gât pe una – chiar pe nevasta primarului – de au început bietele femei să fugă şi să strige după ajutor.

— Săriţi, soriţi... a 'nnebunit orbul...

Sărind oamenii de prin curţi s-a iscat o luptă nemaipomenită.

Căpătase orbul puteri de uriaş. De-abia i-au descleştat degetele din gâtul femeii, iar când să-l lege ca să-l ducă la primărie, s-a smucit din mâinile lor şi răcnind ca un leu a luat-o la goană singur şi sprintenel, ca şi cum ar fi avut ochi în frunte şi perniţe de gumilastic în tălpi. Apoi a dispărut.

— A 'nnebunit orbul...

Dar a doua zi, ceva şi mai grozav. S-a repezit în ciurdă şi cum l-au zărit, vitele au luat-o la goană. Au fugit şi cânii, au fugit şi văcarii, dar orbul iute la picior, a ajuns o vacă grea, i-a sărit înainte, a prins-o de coarne şi a început să-i sucească gâtul când în dreapta când în stânga, până ce a doborât-o la pământ. Nu mai auziseră de aşa ispravă. Un om să lupte cu o vită, şi încă orb pe deasupra. Să-şi fi recăpătat vederea?... Ce-i drept îl operase mătuşa cu cuţitaşul la amândoi ochii şi îi băgase doftorii fierte după ştiinţa ei. Dar orişicum, nu de prea multă lumină înnebuneşte omul. Şi atunci a ieşit zvon, nu se ştie de unde şi de la cine, că orbul turbase de la cânile popii pe care-l ţinuse şi-l descântase. Şi într-adevăr, a doua zi a muşcat ca şi un câne turbat, în curtea şcoalei, patru copii ai învăţătorului.

S-au adunat oamenii la casa lui Ioşca să se sfătuiască. El îi fusese stăpân, el îi ştia slăbiciunile, le putea da un sfat bun.

— Greu... se amestecă şi bătrâna mătuşă. Omul turbat e mai tare ca orice fiară... iar muşcătura lui ucide...

— Atunci, ca pe câine... scăpă o vorbă Ioşca.

Femeia nu răspunse. Tocmai atunci căzu şi învăţătorul plâns şi nefericit. Copilul lui cel mai mare, muşcat în ajun, murise, iar al doilea trăgea să moară. Oamenii n-au mai zis nimic şi s-au împrăştiat care cum a putut. Dar în cumpăna nopţii s-au întâlnit ca din întâmplare, cu arma la ei, şi au pornit fără nicio vorbă. Iscodiseră pe tot locul fără să dea de urma omului turbat. Îl aşteptau însă la ieşirea din sat, cum aşteptaseră şi pe cânele popii. Aveau credinţa că turbaţii, oameni sau vite, acelaşi drum îl fac. Şi într-adevăr, către dimineaţă, îl văzură în depărtare. Poate ar fi putut să-l prindă, căci turbatul venea încet şi legănat ca un om beat. Dar le era frică. Şi pe urmă, pentru altceva se pregătiseră. Îşi simţeau sângele bătând în toate vinele trupului. Nimeni n-a ştiut cine-a tras primul foc. Tuturor le-a sunat adânc în ţeasta capului ca şi când le-ar fi plesnit o vână a creierului. Pe urmă sufletul fiecăruia s-a slobozit nebun pe toată câmpia, în împuşcături şi focuri de armă.

*

* *

Chiar în noaptea aceea, pe când Ioşca era sus pe deal, notarul a venit la Catiţa. Ea l-a primit cu micşunele în păr, la brâu şi-n sân. Aflase de la bătrâna sa mătuşă că micşuneaua cheamă, de la mari deportări, albinele rătăcite.

**SE DEZMORŢESC SUFLETELE**

Loviturile, în poarta răzbită de ploaie, sunară înfundat ca într-un pământuf de vată. Visul plesni într-o dungă şi în geana lui de lumină lătratul cânelui se strecura prelung, subţire şi chinuit, ca un suspin de copil bolnav. Imediat mişcarea minţii în creier se opri şi preotul îşi aminti

de Ionică al lui Vasile Ţicudean, care de trei zile trăgea să moară. Apoi, la loc, învălmăşeală de neguri. Tunete rostogolite din tăria cerului înfundau în gropi adânci crâmpeie de suflet; cascade de ape şiroite din negurile norilor potopeau gândurile şi simţirile... şi tot mai înteţit, goana de duhuri rele se năpustea peste ogoarele voinţii până când, prin pleoapele cănite, un fulger lumină din orizont şi până-n ochiul adormit, lumea.

Din nou scâncet de copil în suferinţă.

— Copilul lui Ţicudean o fi murit...

Dar cimpoaiele de vânt înşfăcară, deopotrivă, glasul plângăreţ de afară şi gândul fugit din vis.

De cu seara se pornise vijelia în cuprinsul uscat de secetă, întâi cu cearta mare de trăsnete, apoi cu vânt chinuit prin trâmbe de arşiţă, până ce răzbise într-o ploaie grea şi deasă, care doboară şi ghemueşte sufletul în vis adânc.

Alte bătăi în poartă.

Preotul se trezi de-a binelea. Sufletul său se curăţase de vis şi acum încerca durerea unei remuşcări. Dormise în timp ce în depărtări durerea măcina odihna altor suflete. Deschise fereastra. Plânsul cânelui era atât de subţire ca scârţâitul osiei neunse.

— Care eşti, omul lui Dumnezeu?

Vorbele însă şi le simţi învăluite de vânt ca într-un pumn şi repezite înapoi, împotrivă-i.

— N-a fost nimeni, mi s-a părut.

Închise fereastra şi dete să se culce, dar când să se bage în aşternut se răzgândi. Datoria!... Oare îşi împlinise el datoria cu o vorbă aruncată în vânt? Nu cumva îşi minţea sufletul, el, slujitorul pus de pază la avutul sufletesc al obştei? Nu era nimeni... De unde putea şti? Casa era doar în mijlocul curţii, iar din pridvor şi până-n poartă ploaia şi vântul măreau depărtarea şi învârteau drumul glasului prin toate coclaurile nopţii. Nu cumva lenea îl îmbia la trândava odihnă?

Preotul se smuci cu voinţă şi aprinse lampa.

— Dacă suflet de om stăruie la poarta mea, să-i dau de ştire.

Şi începu să se îmbrace mustrându-se. Pâlpâise în el gândul dezertării. E drept, se culcase târziu, dar nu doborât de greul misiunii sale preoţeşti, ci ostenit de patima neînfrântă a studiului. Îşi privi cu indulgenţă masa plină de cărţi şi caiete. Era singura lui bucurie în acest loc depărtat de lume şi de oameni de seamă, singurul mijloc de uitare în clipele de groază.

— Bucurie, uitare... dar şi păcat, când strică buna cumpăneală a datoriei.

Preotul terminase de îmbrăcat. Acum era chiar fericit, fericit de ploaia şi de vijelia de-afară, fericit că Ţicudean îl sculase în plină noapte, fericit că locuinţa bietului om era în capul satului... Ispita trupului doar prin trup se pedepseşte spre înfrânare... Luă ceaslovul şi patrafirul, stinse lampa şi apoi cu băgare de seamă, ca să nu trezească servitoarea, ieşi în curte. Cânele de la poartă dete buzna peste el. Îl simţise. Sărea în faţa lui, grăbindu-l parcă, cu botul întins către stradă, vestind suflet de om bun dincolo de gard, în drum. Preotul căta cu blândeţe la credinciosul animal.

— Şi el mă mustră... Gândul lui Dumnezeu prin orice făptură se arată şi orice făptură a Lui aminteşte a mea datorie.

Aproape de poartă fu învăluit într-un vârtej plin, ca un vifor de şrapnel, cu plumbi de ploaie şi limbi de vânt, şi până să răzbească din asaltul vrăjmaşei stihii, copacul de pe deal, din via contelui, bătrânul pom care de sute de ani stăpânea întreg cuprinsul, se prăbuşi într-o sclipire de fulger la pământ duduind una cu tunetul.

— Vin, frate, acum...

Dar nici glasul lui nu putea trece dincolo de poartă, împrăştiat de ploaie şi vânt în întuneric. Grăbi pasul fără să mai caute unde călca, în noroiu, în băltoace...

— Vin, frate...

Ploaie îl lovea în obraz cu boabe tari ca de grindină, vântul îl prindea de subsioară atât de puternic, mai să-l răstoarne. Nimic nu-l mai speria nimic nu-l mai oprea. În suflet, după mustrare, se ivise un sentiment cald de frăţie şi recunoştinţă. Era mulţumitor lui Dumnezeu că-i încerca virtutea; era mulţumitor omului necăjit care nu-i cruţase odihna; apoi tot atât de mulţămitor cânelui, care nu-l slăbise, chemându-l şi furtunii care-i îngreuia drumul către împlinirea datoriei.

— Vin, frate...

Vorbele lui, ca şi răsucirea cheii în broască, se pierdură în învălmăşeala nopţii.

Dar abia deschise poarta, că se simţi prins de gât şi îmbrăţişat.

— Gheorghieş, frate... frăţioare...

Îşi simţise fratele mai mic, fără ca el să fi rostit vreo vorbă, numai din sărutul buzelor şi din strânsoarea braţelor.

— Gheorghieş... Gheorghieş...

Şi parcă Dumnezeu înadins poruncise vijelia şi prăpădul, ca sufletul lui să cunoască mai bine căldura sufletului de frate.

— Gheorghieş... Gheorghieş...

Şi cânele, ca un copil nebun, sărea în jurul celor doi fraţi nepăsători la vrăjmăşia nopţii, de dragul şi puterea îmbrăţişării.

*

* *

— Dormi la mine, Gheorghieş?

— Da, bade.

Preotul îl privea scoţându-şi mantaua udă leoarcă şi ar fi vrut să-l ajute. Simţea în el apucături de mamă care se bucura slujindu-şi feciorul. Era firesc, căci orfani de timpuriu, el îl crescuse de mic, îl purtase prin şcoli şi, îndemnându-l mereu la o viaţă de cinste şi omenie, cunoscuse griji, ambiţii şi bucurii de părinte; iar când cu plecarea sa la „*De propaganda fide*” şi mai târziu cu războiul, în suflet i se nimicise orice vlagă de străşnicie, lăsându-i doar slăbiciuni de mamă.

— Ce vrei să-ţi dau?

— Nimic, frate.

— Un ceaiu... sau puţin unt cu pâne? Se mai găseşte din când în când.

— Nu, bade... nu mi-e foame.

Preotul râse binevoitor:

— Iată o vorbă rară în timpul de faţă.

Apoi îngrijorat:

— Ăi fi bolnav?

Într-adevăr, cercetând bine, înfăţişarea lui arăta a om ce-şi stăpâneşte o suferinţă. Avea o cută, pe care nu i-o cunoştea, între sprâncene, iar ochii abia i se zăreau ca două trăsături de condeiu între pleoapele apropiate.

— Ăi fi bolnav?

— Nu, dar îs tare ostenit… de o săptămână sunt tot pe tren.

— Sărman copil… Vii chiar de pe Isonzo?

— Nu, făcu Gheorghieş într-o doară, ci de la Cluj.

Îşi scoase tunica parcă să respire mai în voie, apoi jambierele, bocancii care-i ţineau strâns piciorul umflat şi se trânti pe pat.

— Frate, pe la voi pe front lucrurile nu sunt a bună…

Trupul ofiţerului se ridică din mijloc, desfăşurându-şi voiniceşte pieptul la vedere.

— De unde?… Suntem mai tari ca oricând.

Preotul îi pricepu vorba iuţită. Izbucnise în el demnitatea ostăşească.

— Vorbim şi noi din auzite. Gazetele lipsesc. „Unirea” apare cum dă Dumnezeu… şi pe urmă, ce poate scrie ea? Aşa că trăim din şoapte. Vezi tu, lipsurile se tot măresc. Mai ales mâncarea… Apoi, nerăbdarea oamenilor… Părinţii şi nevestele… Mereu morţi şi iar morţi…

— Parc-ai fi Pieptuţ, ordonanţa mea.

Preotul prinse înfruntarea cu bucurie, ca sa abată vorba de pe un drum neprielnic.

— Ce face Pieptuţ? Unde-i acuma?

Gheorghieş îşi aprinse o ţigară şi se trânti la loc pe pat.

— L-am lăsat la Cluj. Vine mâine cu bagajele. Eu m-am grăbit.

Preotului îi lăcrima inima. Cât drag la frate-său! Nici viscolul, nici noaptea nu i-au putut fi piedică.

— Şi cum îţi spun, bade, lucrurile merg foarte bine. Nu te lua după cobea de alde protopopul Sângeorgian…

Sufletul preotului se opri în gât.

— El e un înăcrit…

— Frate, îl întrerupse cu blajină mustrare preotul, să nu judecăm pe oameni decât după cuget. Or, dacă faptele noastre slujesc altora şi vorbele au ajuns umbre lipsite de înţeles, măcar cugetul… cugetul să ne rămână viu şi cinstit. Pentru cugetul lui nesmintit sufere Sângeorgian în închisoare.

— De unde?… îl întrerupse Gheorghieş, l-am văzut în Cluj.

Preotul se risipi de bucurie.

— I-ai vorbit?

Fratele cel tânăr se băgase în aşternut.

— Nu, nu… Că iar mă bătea la cap cu temniţa, cu internările de la Şopron…

Preotului i se strânse inima în piept ca într-un pumn. Învăţătorul continua nepăsător.

— Războiul l-a înnebunit. Fiindcă a fost internat nu mai vede în Unguri decât duşmani, iar pe Români ne dispreţuieşte… cu toţii suntem trădători, spioni, renegaţi.

— Trebuia să-i vorbeşti.

— I-am învăţat tânguirile pe de rost... Nu-l mai pot auzi... Claudia, denunţ, temniţă.

Şi deodată băgă de seamă că ochii preotului sclipeau.

— Iartă-mă, bade...

— Culcă-te, Gheorghieş.

Gheorghieş închise ochii, dar nu putea dormi. Îi părea rău că răscolise durerea fratelui său.

— Bade, să nu judeci rău pe Claudia...

— Să lăsăm trecutul.

— Ştiu... te doare... Dar ce să faci?... A iubit şi iubirea justifică totul...

Preotul clătină din cap.

— Tot, afară de denunţul împotriva lui Sângeorgian.

Gheorghieş răspunse pe alături:

— Bărbatul ei e nobil, frumos şi mândru...

— Culcă-te, Gheorghieş...

Preotul îşi sprijini capul în mână. Prin poarta vederii dinapoia minţii, apăruse, din peisagiul întunecat al trecutului, ea... încet, parcă dând la o parte o perdea de văl alb, cu chipul ei de atunci. Preotul îşi obloni vederea. Pentru ce se înverşunase Gheorghieş să dezvinovăţească pe înşelătoarea Claudia, pe aceea care-i zdrobise viaţa şi cariera?

— Dormi, Gheorghieş?

Voise să stea de vorbă cu el toată noaptea, dar cuvintele nepricepute ale fratelui său îi goniseră sufletul pe alte drumuri şi alte timpuri.

— Dormi, Gheorghieş?

— Da, bade, ca-s tare ostenit...

Abia atunci Gheorghieş lua seama la fratele său.

— Dar dumneata, bade?

— Nu te-ngriji de mine. Am eu loc în odaia bătrânească pe divan. Tu eşti obosit şi zdrobit. Şi apoi nici nu se cade să dorm, aştept din clipă în clipă să fiu chemat.

Ochii mezinului se făcuseră mici, pleoapele grele.

— Unde zici că te cheamă?

— La copilul lui Ţicudean.

— Ce, Ţicudean s-a întors?

— Nu. Dar e nevastă-sa şi cu bătrânul, bunicul copilului.

— Şi cum ţi-am spus, făcu Gheorghieş cu ochii închişi. Sângeorgian urăşte pe Claudia fiindcă-i măritată cu un Ungur.

— Dormi. Las’ că mi-i povesti mâine, îi şopti preotul.

— Şi Marta e prietenă cu Claudia, Marta...

Şi deodată adormi, tăind vorba cu un răsuflu liniştit. Preotul îl acoperi cu plapuma, îl privi cu drag, făcu semnul crucii peste el şi-l sărută pe frunte cu tot focul sufletului său în buze. Apoi slăbi lumina lămpii şi se aşează în jilţ.

— O să-l veghez toată noaptea.

*

* *

Gândurile se îmbulzeau în mintea preotului. De dormit nici vorbă, prea i se smintise sufletul. Doar nu-i o întâmplare de nimic, o părere fără cuvânt şi fără tâlc, să întâlneşti în timp de război fiinţa iubită, în slobodă apropiere. De un an şi jumătate, azi îşi vedea fratele pentru întâia oară. Cum trece timpul de repede, chiar şi cel mai vrăjmaş! Un an şi jumătate, de când nebun de groază alergase la Cluj şi gâfâind cu sufletul în buze, din spital în spital, până să dea de el la Crucea Roşie, rănit la picior.

— Atunci să-l fi scăpat de front...

Preotul simţea cum sufletul i se scurge în ochi. Aşa s-ar fi cuvenit! Dar tocmai pe timpul acela fusese arestat Sângeorgian, protopopul Clujului şi lovitura asta îl duruse ca şi rana din piciorul lui Gheorghieş. Pe urmă durerea se molcomise în tăcere.

Tăcere?... Dar oare nu şi uitare?...

Tăcere, uitare... Cumplit i se zbătea mintea în suflet. Nu mai vorbise cu nimeni de Sângeorgian, nu se mai gândise la Claudia, şi iată că, deodată cu năvalnica intrare a lui Gheorghieş, chipurile lor luaseră fiinţă aievea de făpturi vii, pentru care avea să dea seama la judecata conştiinţei.

— Tăcerea şi uitarea nu-s tot una. Dimpotrivă, prin tăcere tot aduni...

Claudia! Cât o iubise şi cum îl înşelase!... Şi nici măcar n-o osândise aşa cum se cuvenea, în tăcere, şi fără drept de iertare. Purta în sufletul lui de „pur eminent”, plin de vise minunate, o sfială nevrednică pentru un om în toată firea.

— Din dragoste... ar spune Gheorghieş.

N-o osândise nici la măritişul ei cu nobilul ungur, când îşi uitase de neam şi obârşie.

— Iubirea justifică tot... auzi el în urechi vorbele fratelui său.

Mintea preotului se repezi violent ca la o dezbatere judecătorească.

— Chiar şi denunţul împotriva bietului protopop?...

Fapta ei era fără asemănare. Intrase în biserică, ascultase predica lui Sângeorgian şi apoi îl denunţase. Ea, fiică de intelectual, cu mare zestre de românism şi faimă, fată tânără, când sufletul va să fie surd la cele vrăjmaşe şi mut la toată urâciunea.

Mintea preotului continua să se zvârcolească din ţeasta capului şi până în buze.

— A folosit biserica, predica şi limba...

O vorbă, prin somn, îi întoarse gândirea la timpul de faţă. Gheorghieş e lângă dânsul, îi aude suflarea liniştită. E viu şi sănătos. Să se bucure de acest dar al lui Dumnezeu. De câte ori nu putea fi răpus... Inima preotului se strânge de groază.

— Trebuia să-l fi scăpat de front...

Cunoştinţe – slavă Domnului! — avea şi el. Poate chiar şi contele, stăpânul moşiei...

— Nu, nu... Orice, afară de umilinţă...

Asta-i fusese păcatul: mândria. Rugăminţi, da... dar pentru oameni şi în folosul obştei, nu pentru el şi ai lui. Era un om drept contele, cumsecade, cinstit, şi se purtase totdeauna faţă de el cu deferenţă şi bunăvoinţă. Însă, orice... până la umilinţă.

— Mândria... ăsta a fost păcatul meu.

Preotul făcu lampa mai mare. Voia să-şi privească bine fratele, cu ochii întregi, să-i vadă respiraţia mişcându-i pieptul şi să se convingă că e viu. De atâtea ori putea fi mort! Şi din nou inima i se strânse.

— Din cauza mea.

Era în cumplită luptă. Păcat dacă intervenea, păcat dacă l-ar fi avut pe conştiinţă.

— Doamne, Doamne, unde-i adevărul?...

El îl crescuse cu atâtea greutăţi până să ajungă învăţător, el îl însurase găsindu-i nevastă iubitoare şi cinstită, şi abia înstărit om la casa lui, îl şi furase războiul.

— Era un copil...

Mai întinerit fără mustăţi, cu chipul surâzând pe urma unui vis frumos, îl vedea ca pe fotografiile din odaia bătrânească tot copil, parcă să-l pornească toamna la şcoală. Dacă murea?... Grozavă pedeapsă!... El avea să răspundă faţă de duhul părinţilor, care lui îl încredinţaseră.

— Şi faţă de Livia, nevastă-sa... şi faţă de Tiberiu, copilul lor...

Mintea preotului rămase căscată. Cum de-şi uitase Gheorghieş de nevastă şi copil?... Se ridică în picioare. Era palid şi respira greu. Mintea lui se împleticea îngăimând un început de explicaţie. Locuinţa învăţătorului era la şcoală, în celălalt capăt al satului, iar drumul trecea pe la casa parohială şi se oprise...

— Doamne, Doamne, iartă-mă...

Se simţea vinovat. Vinovat că-şi adăpostise fratele, când ar fi trebuit să-l îndemne la datorie către nevastă şi copil. Se simţea vinovat de prea multă iubire pentru sine.

— Dacă l-aş scula?

Dar o slăbiciune de mamă îl împiedica.

— Să-i stric odihna?...

Şi apoi acelaşi răspuns:

— Livia îl aşteaptă poate cu aceeaşi grijă...

Cu toată mustrarea, preotul nu putea înţelege grija femeii. Grija lui de frate era cea adevărată.

— Dar datoria?

Şi în disperare îşi înălţă din nou privirea la crucea din perete, deasupra fratelui adormit.

*

* *

Îl sculă de dimineaţa glasul bătrânului Ţicudean. Preotul adormise în jilţ, cu capul pe teancul de caiete şi manuscrise.

— Domnule Părinte, domnule Părinte... şi preotul ieşi încetişor.

— Domnule Părinte, vin'...

Omul îl agrăise scurt poruncitor aproape. Preotul însă nu se supără. Nu era darnic la vorbă uriaşul ăsta de Ţicudean, dar în timpul din urmă, necazurile îl făcuseră şi mai zgârcit.

— Vin, frate. Dar zăboveşte o minută, că astă noapte a sosit de pe front Gheorghieş.

Peste chipul posomorât al omului, se lăsă din crucea sprâncenelor o

umbră grea. Preotul nu luă seama. Era prea bucuros.

— Să spun Mariei să-i pregătească la sculare ceva de-ale mâncării...

Se duse la bucătărie. Aci servitoarea spăla vasele într-un ciubăraş de lemn.

— Mario, Mario... a venit Gheorghieş.

Femeia nu-l auzi. Era bătrână şi surdă tare.

Preotul o prinse de umăr şi o răsuci pe loc, vesel.

— A venit Gheorghieş... Gheorghieş...

Ochii bătrânei prinseră, de pe buzele stăpânului şi din bucuria ochilor, vestea. Capul începu să-i tremure, farfuria să-i joace în mâni şi zăpăcită, neştiind de ce să se apuce, se învârtea locului cu paşi mărunţi, mormăind cuvinte neînţelese, gata să plângă.

— Să-i pregăteşti de mâncare când s-o scula. Şi la prânz dacă ai găsi ceva bun, o pasăre sau puţină carne.

Bătrâna nu mai avea astâmpăr. Voia să se ducă să-l vadă, dar preotul o opri.

— Lasă-l, e ostenit... Când s-o scula... Eu mă duc cu bătrânul Ţicudean.

Bătrâna îl conduse până în cerdac. Preotul îşi îmbrăcă pardesiul peste reverendă, îşi luă patrafirul şi ceaslovul.

— Gata-s, frate Ţicudean.

Ploaia încetase. vântul bătea uşor foşnind peste frunzele întărite de începutul toamnei. La poartă aştepta carul lui Ţicudean. Omul gândise bine: drumul era rău şi plin de toate noroaiele. Urcând sprintenel lângă Ţicudean, pe capra făcută dintr-un cufăraş acoperit cu o scoarţă veche, preotul se simţea vesel şi în bună-dispoziţie sufletească. O mai mare bucurie pentru timpurile de faţă, nici că se putea. Că peste câteva zile Gheorghieş avea din nou să se întoarcă la prăpădul din Isonzo, nu interesa deocamdată. La timpuri schimbate, se schimba şi obiceiurile sufletului. Bucuria nu se mai prelungea în viitor, ca în timpurile de odinioară, ci atât, în clipa prezentă. Deocamdată Gheorghieş era viu-nevătămat, dormind în patul lui de acasă. Asta interesa. Ce va fi mâine, se va vedea.

— Dar'ar buba rea...

Blestemul lui Ţicudean trăsni parcă în auzul preotului.

Carul înainta încet prin drumul desfundat de ploaie.

— Ştii, domnule părinte, că domnii de la Cluj nu mi-au slobozit învoiala?...

Preotul cunoştea jarul lui Ţicudean. Cumpărase trei iugăre de pământ de la Câmpean, dăduse arvuna, dar nu primea autorizaţia de cumpărare. Preotul se simţea fără glas, el care de obiceiu vorbea prietenos cu enoriaşii. Mai cu seamă oamenilor în mare trudă sufletească, ca acest Ţicudean, o vorbă veselă şi blajină i-a întări firea. Azi însă parcă n-avea inimă pentru alţii. Tăcea el, tăcea omul. Dar câtă deosebire între ei amândoi! Şi iar îşi dete seama că sufletul său se îngâmfa de prea multa bucurie.

Mustrarea îl smuci din gândire. Mai bine să se pregătească pentru marea taina la care era chemat. Sfânta taina a maslului tot prin tăcere se săvârşeşte, dar prin tăcerea îmbogăţită de adâncul milei şi păcii. La acest sfat al cerului mintea opri vânturarea bucuriilor lumeşti. Clipa alungase

în mari depărtări vocile gălăgioase, ca pe nişte umbre deşarte. După vijelia de astă-noapte, tăcerea se arăta rodnică. Un alt soiu de bucurie se zămislea în sufletul său, o altă inimă simţea în pieptul său...

*
* *

— Tare-i pofteşte inimioara la o fărâmă de carne...

Preotul isprăvise rugăciunile şi acum privea la copilul beteag. Se prăpădea văzând cu ochii. Moartea îi pipăia chipul pe dinainte, tocmindu-i parcă înfăţişarea din urmă. Avea obrazul supt, nasul subţire şi strâmb ca de mucava, buzele de gheaţă şi ochii sticloşi.

— Eu cred că băiatul are tifos... Nu mai găseşti medici prin prejur, sunt cu toţii la spitalele din oraş... dar, după câte am eu cunoştinţă, carnea vatămă rău...

— Măcar pentru zeamă... sau o îmbucătură... să ştiu că n-a murit cu dorul în suflet.

— Greu, pe vremurile astea... Şi eu caut pentru fratele meu, Gheorghieş...

— S-a întors domnul învăţător?... făcu femeia cu glas curmat.

— Întors.

— În conced?

— Da.

Preotul îşi strivi bucuria în chip. De bărbatul ei nu se mai ştia nimic de aproape un an. Lumea începuse să vorbească.

— Apoi, s-auzim de bine...

Carul era la poartă. În el, femeia aruncase nişte boarfe zdrenţuite, scoarţe şi velinţe vechi şi câteva legături de lână.

— Merg eu cu dumneavoastră, domnule părinte, făcu ea.

Preotul se urcă în car.

— Mă duc să vând vechiturile astea, doar mi-oiu câştiga puţină carne... şi începu să îndemne boii.

Preotul se răzgândi. La ce bun să abată sufletul femeii de la hotărârea luată? Dintr-o prudenţă, poate fără rost, nimicea două bucurii. Şi încă ceva: nimicea jertfa. Ce sfinţenie cuprindea gândul de a cheltui banii după gustul unui copil care şi aşa nu mai avea mult de trăit, când bătrânul Ţicudean aduna ban cu ban pentru pământ. Câte dureri tăcute! Bătrânul cu pământul, mama şi copilul.

— Eu zic că domnul învăţător să nu se mai întoarcă acolo, în bătaie...

Preotul se deşteptă într-o mare tăcere. Scârţâind, carul depăna parcă un drum orb.

— Să nu se întoarcă domnul învăţător înapoi pe front.. aşa zic...

Glasul femeii era şoptit şi în sufletul preotului avea un răsunet ciudat. Binele făcut femeia îl întorcea cu un sfat. Dar sfat tot în tăcere zămislit ca şi taina lui preoţească. Vorbă, taină, tăcere... Ce apropiere de gânduri! Pornite din aceeaşi obârşie, coborau parcă acelaşi drum. Drum orb, ca destinul!

— Prea e mare jarul.... Sa nu se mai întoarcă... măcar dânsul să scape dacă ai noştri s-au prăpădit cu toţii...

Şi-şi opri vorba deodată, parcă nemulţămită de cât flecărise. Mintea preotului frământă spusele femeii laolaltă cu simţirea lui. Cuprindeau un adevăr simplu, pe care azi îl simţea. Nu-l putea justifica, dar îl simţea din taina săvârşită la căpătâiul copilului bolnav, din tovărăşia cu femeia simplă şi din rostul fiecărui cuvânt!

— Mare-i puterea cuvântului!...

Parcă astăzi o descoperea, el, cercetătorul limbii.

— Fiindcă am ales cuvânt de cuvânt, ca pe o nestimată din şiragul de pietre preţioase... şi n-am trăit cuvântul ca taină şi nu l-am folosit îndeajuns ca braţ de sprijin pentru mine şi pentru ai mei...

Şi o mulţămire necunoscut de dulce îi topea sufletul în sufletul femeii, al boilor, şi îl făcea tot una cu aburul înălţat din brazda neagră, ca un duh al pământului, către cer. În dreptul curţii nemeşeşti preotul îşi aminti de datorie.

— Opreşte aici.

Femeia îl privi uimită. Oare ce-i venise domnului părinte?

— Opreşte aici.

— La curte?

— Da. Mă duc la domnul conte, să văd poate-ţi câştig carne.

Dintr-odată femeia îşi domoli apriga înfăţişare a chipului.

— Dacă domnul conte s-ar îndura... La curte nu lipseşte nimic.

— Lipseşte, femeie. Şi la curte războiul a adus mare vătămare.

— Dar puţină carne tot se găseşte...

*

* *

— Şi aci a început să se cunoască strâmtorarea, continuă cu sine, preotul vorba întreruptă.

Într-adevăr, odinioară ar fi fost întâmpinat de portar, iar de la poartă şi până la peronul principal ar fi dat nu de unul, ci de numeroşi grădinari. Căci gradina, parcul şi grajdurile contelui Bornemisza erau renumite. Şi, deşi contele trăia singur şi retras, ţinea totuşi ca economia lui să fie exemplu şi fală pe întreaga ţară; produsele domeniilor premiate la cele mai importante expoziţii, hergheliile să ducă la izbânda culorile maghiare, pe toate tufurile europene, iar vânătorile, după tradiţie, să rămână adevărate reuniuni de nobili şi oameni selecţi.

Abia în curtea de pasări văzu un servitor rânind cuştile.

— Acasă-i domnul conte?

Omul se întoarse.

— Sărut mâna, domnule Părinte.

— Dumneata eşti, Bandi?

— Da, domnule Părinte.

— Acasă-i domnul conte?

— Da. Să anunţ pe domnul valet. Trebue să fie în grajd.

Omul închise poarta şi plecă, grăbind pe cât îi permitea piciorul lui cel şchiop. Preotul îl urmări cu privirea. Impresia de strâmtorare se accentua. Pista cea mare dintre grajd şi castel, pentru dresarea şi plimbarea cailor, altădată bătută ca-n palmă, azi era desfundată şi plină de buruieni: coteţele sistematice, murdare... Şi porumbarul, pentru tirul

de porumbei, aplecat într-o rână cu tabla desprinsă de vijelie.

— Aci trebuesc oameni, nu glumă...

Şi îşi aminti că pe vremuri contele avea o întreagă armată de,servitori de toate neamurile. Intendenţi nemţi, grăjdari englezi, grădinari francezi, paznici turci şi servitori unguri. Era o adevărată curte seniorială, trăind în castel, izolată cu totul de populaţia latifundiului. Azi oamenii se risipiseră, şi odată cu plecarea lor ierarhia se pierduse. Între conte şi ceata de servitori nu mai existau gradele boieriei gospodăreşti. Hathàzy, beţivul de atâtea ori dat afară şi apoi iertat, azi era valet şi supraveghetor. Războiul adusese necazul până şi-n cele mai strălucite case.

Bandi se înapoie făcându-i semn cu mâna, să vie. Şchiopăta rău de când cu rana din genunchiu şi cu nenumăratele operaţiuni, care-l purtaseră prin toate spitalele împărăţiei.

— Domnul conte e în grajd.

Tocmai atunci pe uşa grajdului apăru un cal elegant, dus de dârlog de un copil cam de vre-o treisprezece ani. Preotul n-avea nicio pricepere pentru caii de curse, totuşi însuşirile mândrului animal îl cuceriră. Sărea uşor, săltând, ca şi cum pământul ar fi fost elastic. Şi aceeaşi impresia de elasticitate o dădea tot trupul lui, gâtul alungit şi mobil, încheieturile mişcate de muşchi ce păreau că zbârnâie, crupa rotunda întinsă s-o tot mângâi. Cal şi copil alcătuiau laolaltă o grupă perfect încheiată. La salturile elegante ale animalului, răspundeau mişcările isteţe ale copilului. Păreau că se înţeleg de minune. Copilul îi vorbea, iar elegantul animal îi răspundea îmbuestrându-se şi sărind în trap uşor.

În urmă, contele. Preotul îl salută.

— Bagă de seamă Miclos, la ce-am spus, porunci el micului grăjdar şi apoi răspunse la salutul preotului.

— Nu mai am personal, domnule părinte. Mai mare jalea.

Preotul observase singur aceasta lipsă.

— Toţi oamenii disponibili sunt sus în vie. Azi noapte vijelia mi-a doborât un pom.

— Ştiu.

— Era cel mai mândru nuc de pe domeniul meu, un nuc istoric, sădit chiar de acel îndrăzneţ Veselényi, duşmanul personal al împăratului cu puţin timp înainte să fi fost dus în prinsoare.

— A fost mare vijelie.

Contele zâmbi amar.

— Nu mai am personal. Un atare pom e ca un monarh ce trebue întreţinut.

Şi arătând după cal:

— Dacă pe Sérénité sunt obligat s-o dau pe mâna acestui Ţigănuş...

— Totuşi cred că-l puteţi încredinţa unei persoane mai în vârstă... făcu amabil preotul, ca să dovedească seniorului că se interesează de grajdurile lui.

— E cel mai bun. Plin de calităţi, ticălosul... Aş scoate din el un jocheu să sperii pistele de la Longchamps şi Londra. Are siluetă, isteţime şi îndemânare. Îi lipseşte şcoala. Să fi avut încă pe Warburton, antrenorul meu de altădată...

— Totuşi... făcu preotul, ca să zică ceva.

— Caii de curse sunt mai gingaşi decât copiii. Şi mizerabilul ăsta de Micloş, cu toate recomandaţiile mele, mi-e teamă că-l încalecă.

Preotul îl privi mirat.

— Iapa Sérénité, continuă contele, seamănă până în cele mai mici amănunte cu celebrul Éclipse, al cărui schelet se vede şi azi la muzeul din Oxford, deşi acesta descindea din Goldophin Arabian, iar Sérénité, din Fleur de Lys.

— Domnule conte, făcu timid preotul, încercând să schimbe cursul convorbirii.

Ochiul stăpânului era mereu pe urma animalului.

— Nimeni nu se poate apropia de zvăpăiatul animal decât puiul asta de Ţigan. Şi mă tem să nu-l încalece.

— Daca i-aţi dat ordin...

— Nu cunoşti pasiunea cailor.

— Totuşi...

— Pentru Sérénité mi-ar trebui un antrenor ca acel Sullivan, ca dintr-o dată să mi-l stăpânească. Calul ca şi femeia...

Preotului îi pierise glasul. Nu mai îndrăznea să intervină cu măruntele lui necazuri în această risipă de aristocratică documentare.

— N-am personal...

Şi revenind:

— De fapt nu mă plâng. Ţara are nevoie de oameni... Totul cade în faţa binelui obştesc.

Şi luându-l de braţ, îl pofti să urce scara în palat.

Se găseau în holul castelului încărcat cu piese vechi ca o sală de muzeu. Pentru ce ajunsese să-şi aducă aici, într-o sala de recepţie, masa de lucru, toată lumea ştia. Fusese gonit din bibliotecă şi din birou de mulţimea obiectelor adunate, căci era nu numai istoric de merit, ci şi colecţionar pasionat. O scară de fier conducea în galeria de sus plină cu armuri, toate în poziţiuni atât de fireşti, ca şi cum n-ar fi fost goale, ci ar fi îmbrăcat aievea paznicii şi luptătorii castelului. În mijlocul camerei o masă mare de lucru, plină de documente, cărţi vechi şi diplome; iar în rest, ochiul se zăpăcea de felurimea obiectelor adunate: statui, basoreliefuri, tablouri, panoplii, cutii cu monede. În cameră stăruia o atmosfera rece, parcă de fier şi de piatră. Şi perdelele, pogorâte îndată ce dăduse soarele dimineţii, peste ferestrele boltite, şi uşa cea mare a balconului accentuau impresia de vechiu şi prăfuit. Numai lângă terasă, prin uşa larg deschisă, soarele cotropise cu un bot de lumină, pardoseala. Aici, între uşori, sta închisă o urzeală de praf şi raze de lumină, dincolo de care se vedeau grajdurile şi parcul castelului.

— Terminarea războiului trebue să fie o nouă victorie a spiritului protestant. Căci ceea ce a făcut şi va face fala şi originalitatea poporului maghiar este îmbrăţişarea protestantismului. Iată marea şi singura revoluţie a lumii mai folositoare decât revoluţia franceză... singura care a modernizat creştinismul, punându-l în pas cu ştiinţa şi progresul. Protestantismul a redat demnitatea omului redând libertatea de cugetare. Sufletul omului a devenit atotcuprinzător.

Preotul se simţi umilit. El era greco-catolic, trăind în moştenirea sufletească a lui Samuel Micu Klein, avea mare încredere în confesiunea lui o vedea pe potriva gândurilor şi aspiraţiilor poporului întinsă pe mari

depărtări de la ceaslovul din căruţa femeii lui Ţicudean şi până la cursurile de la „*De propaganda Fide*”.

— Istoria Ardealului mai mult ca oricare alta ne-o dovedeşte. Toleranţa religioasă, egalitatea celor patru religii suprapusă egalităţii politice a celor trei naţii dominante, sunt opera protestantismului. Catolicismul n-ar fi fost capabil de atare înţelegere şi toleranţă. Iartă-mă... te ştiu catolic...

— Greco-catolic sau unit...

De atâtea ori auzise el aceste vorbe. Le ştia de-a rostul. Egalitatea celor trei naţii: nobili, Secui şi Saşi... Toleranţa religioasă pentru catolici, luterani, calvini şi unitari... Ardealul patria libertăţii de gândire...

— Domnule conte, întrerupse el stânjenit am venit cu o mare rugăminte.

Nobilul zâmbi cu bunăvoinţă. Şi atunci preotul observă că avea ochi mari, negri şi rotunzi, ochi de om blajin şi visător.

— Numai s-o pot satisface.

Şi râzând:

— Azi, puterile mele sunt limitate...

— Îmi trebue pentru un copil... pentru un copil bolnav, o bucată de carne.

— De carne?

Preotul căta la el încurcat. Într-adevăr, modesta lui rugare, în acest castel mare şi după aşa expunere istorică, i se părea nelalocul ei şi chiar de ruşine.

— Da... pentru copilul lui Ţicudean.

— Al lui Ţicudean?... Îl cunosc.

— Mama copilului aşteaptă jos la poartă.

Contele nu răspunse şi ridicându-se de pe scaun începu să se plimbe în lungul şi latul camerei, gânditor. Senzaţia de stânjenire se accentua în sufletul preotului. Ar fi vrut să plece şi totuşi nu se îndura, acum mai mult din dorinţa de a afla ce se petrecea în mintea şi în sufletul nobilului maghiar. Îi vedea trupul înalt şi subţire de gimnastic, parcă în totalitate numai din muşchi alcătuit, trup care nu făcea ruşine armurilor din galerie, şi capul cu fruntea ca o boltă revărsată peste tâmple, şi faţa ovală de om subţire... În fine, nobilul se opri. Preotul simţi căutătura altei priviri. Pleoapele de sus, coborâte de obiceiu ca nişte perdele, erau acum ridicate pe cercul orbitelor; fruntea netedă i se zbârcise în trei cute transversale, şi colţurile buzelor, uşor arcuite către bărbie, stau acum înfipte ca două vârfuri de andrea, în obraz. Căta a mirare ca şi cum ar fi făcut o descoperire, şi totdeodată mustrător, parcă făcând responsabil pe preot de propriile sale gânduri.

— Domnule părinte, cererea e mică, dar tâlcuirea e mare.

Preotul era din ce în ce mai mirat. Nu se aşteptase la un discurs şi nici nu-i cunoştea patima retorică.

— Lipsa, care bântue ţara întreagă, m-a ajuns şi pe mine. De bunăseamă cu o bucată de carne nu voiu sărăci şi nici nu sunt obişnuit să precupeţesc cu ceea ce, în chip simplist, se cheamă recunoştinţă, daniile mele...

Preotul era tot mai nedumerit.

— Vreau însă să subliniez un anumit aspect al acestei chestiuni, cel

simbolic... Dumneata intervii pentru un bolnav. Nimic de zis... te menţii în cadrul preocupărilor dumitale morale. Dar iată că acel bolnav este un copil de Român şi însuţi dumneata eşti Român.

Adusese vorba la un punct gingaş pentru întâia dată, în nenumăratele lor convorbiri şi preotul se căia de pe acum de rugămintea făcută. Oricât s-ar fi silit să rămână un slujitor al altarului, să celebreze mărirea lui Dumnezeu, să obţină iertarea păcatelor şi uşurarea suferinţelor tuturor semenilor săi, preotul simţea în sufletul său flacăra arzătoare a unui devotament, mai restrâns dar mai puternic, pentru poporul său. Era catolic prin învăţătură, gândire şi elan; era ortodox prin suferinţă, milă şi nădejde.

— Am depăşit morala în felul meu de purtare. Mă realizez estetic şi de aceea îţi relevez simbolismul actelor mele... E vorba deci de un copil ce trebue să fie ocrotit şi de un nobil ce ştie să ocrotească...

Şi ridicând mâna către galerie:

— Gestul meu are aprobarea tuturor acestor strămoşi...

Apoi sună. Imediat se prezentă Bandi Secuiul.

— Bandi, du-te la bucătăreasă şi cere o bucată de carne.

Preotul interveni:

— Jos, în drum, e o femeie cu carul...

— Am înţeles.

După această explicaţie, contele deveni din nou prietenos.

— Acum, fiindcă te-am prins, nu-ţi dau drumul până nu-ţi arăt un document de mare importanţă. L-am descoperit la Cluj, la un anticar.

Preotului, scăpat de estetica demonstraţie a gazdei, îi venise inima la loc.

— Şi eu am găsit la Cluj un molitvenic.

Contele era pe urma gândului sau.

— Un document, care va face fală acestui castel...

Deschise saltarul de la masă şi scoase un pachet legat.

— Aci am întreaga corespondenţă a lui Verböczy, a acestui admirabil înţelegător al reformei. Posed documente inedite asupra celor două mari principii: *a strictus glebae* şi *jus gladii*...

Deodată prin curte răsună un trap de cal. Contele îşi întrerupse vorba.

— E pasul lui Sérénité... făcu el speriat.

Şi cu câţiva paşi fu din hol pe terasă. Nu se înşelase.

Ţiganul călcase porunca. Calul, înnebunit o luase în neştire alergând întins, parcă fără să atingă pământul. Deasupra lui, Ţigănuşul ghemuit pe gât ca să nu dea în brânci, se ţinea prins de coamă.

— Canalie... răcni contele.

Şi către valetul care apăruse ca la comandă:

— Puşca... adă-mi puşca...

Dar vocea i se opri în gât căci în dreptul porumbarului, calul se împiedică şi deodată fu la pământ şi, peste el, călăreţul aruncat ca o minge. Preotul prinse dintr-o ochire tragedia clipei: conte, cal, călăreţ...

— Canalie... răcni din nou contele şi la glasul lui se iviră rândaşii din grajd şi o femeie de la bucătărie.

Dar Ţigănuşul, ca o sfârlează, se ridicase şi până să se dezmeticească servitorii ajunsese la gardul curţii şi dintr-un salt fu peste

el, în grădină.

*
* *

Jos în drum, femeia lui Ţicudean aştepta stând de vorbă cu Bandi Secuiul.

— Du-te acasă, femeie, şi fă copilului de mâncare.

— Nu se poate... mai întâi să duc pe domnul părinte...

— Aşa-i, întări şi Secuiul, drumul e rău.

Preotul îşi aminti de Gheorghieş. Tot mai uşor ajungea acasă cu boii decât pe jos. Îşi luă ziua bună de la Secuiu şi se urcă în car. Abia acum se dezmeticea. Parcă scăpase dintr-o larmă ameţitoare şi intra din nou în tăcere.

— El cu larma, eu cu tăcerea...

De bună seamă, contele era un om de treabă. Fără ambiţii politice, cu o singură pasiune: istoria... iar în restul timpului, dedat tradiţionalelor îndeletniciri ale unui nobil rural: vânătoarea şi cursele de cai. El nu prigonise nicicând pe clăcaşii săi romani, dar, izolat în feudul său, nici nu-i cunoscuse şi ca atare nici nu-i putuse iubi. Drepturile oamenilor, ca şi drepturile lui, cădeau moştenire din mari depărtări de timp şi se executau de ambele părţi în chip firesc, fără cârtire, fără zăbavă, ca nişte îndatoriri mai presus de legile scrise, aproape sfinte. Dar azi preotul îşi dădea seama că nu se potriveau de fel, când, la o cerere aşa de umilă ca a sa, nobilul găsise de bine să-i opună o întreaga disertaţie simbolică; nu se potriveau, în pofida tuturor aparenţelor, nici la suflet nici la concepţia de viaţă. Traiau laolaltă; istoria în care credea atâta contele le împletise interesele, se susţineau mecanic ca o urzeală de crengi, dar azi, oricât n-ar fi vrut să cadă în păcatul tâlcurilor simbolice, preotul se simţea străin de el, fără nicio pătrundere sufletească, fără nicio comunicare de simţire. Nu credea contele în recunoştinţă, dar nici în milă şi nici iubire, ci în realizarea estetică! Asta, pentru mintea lui de popă simplu, era fără putinţă de înţeles şi de aceea, de bunăseamă, n-avea măsură la cântărirea greşelii şi a pedepsei. Îl şi vedea cu arma întinsă, în costumul de vânătoare, elegant distant şi mândru, ochind într-un om ca într-un porc mistreţ. Prea multă gălăgie era în castelul ăsta tăcut!

— Domnule părinte...

Gândirea îi plesni în două ca o coardă tăiată.

— Domnule părinte, domnule păruite...

Îl striga şoptit şi disperat o voce fragedă de copil. Preotul întoarse capul. Nimeni.

— Domnule părinte...

Femeia opri carul şi deodată, dintr-un pom de pe marginea şoselei, sări un drac de copil. Era Micloş grăjdarul.

— Domnule părinte, scapă-mă...

Caraghios Ţiganul. Caraghios şi simpatic...

— Ce vrei, Micloş?

— Scapă-mă. Ia-mă cu dumneata şi m-ascunde.

Preotul pregetă, şi numaidecât îşi dete seama că-i era frică.

— Du-te înapoi Micloş, şi cere iertare, îl sfătui el, dar totdeodată se

mustră singur, căci sfatul nu-i era ferit de păcatul iubirii de sine.

— Nu... nu mă duc, că mă omoară.

— Micloş...

— A trimis după jandarmi... Îl cunosc eu...

Atunci femeia lui Ţicudean interveni:

— Bagă-te sub ţoalele astea.

Puiul de drac atât aştepta şi într-o clipă fu în car, sub maldărul de ţoale.

— Unde vrei acum să te duc?

— Scapă-mă de Jandarmi că pe urma ştiu eu ce fac...

— De ce-ai încălecat calul păcătosule?... îl mustră aproape cu necaz preotul.

— Mi-era drag, domnule părinte, răspunse cu vocea înfundată Ţigănuşul. Mi-era drag şi n-am putut răbda.

— Ciudat... se potoli preotul, câte feluri de patimi!... Iată şi puiul ăsta de Ţigan...

— Jandarmii... şopti nevasta lui Ţicudean.

În sufletul preotului se făcu deodată fierbere mare. Formal era părtaş la o fărădelege, şi totuşi nu putea trăda, îl oprea fapta fără înconjur a femeii, sigura pe credinţa dreptăţii.

— N-aţi văzut un Ţigănuş, domnule părinte?... Pe Micloş, grăjdarul domnului conte... făcu Ilea, şeful de jandarmi.

Preotul căta buimac. Femeia lui Ţicudean răspunse pentru el:

— N-am văzut... şi-şi îmboldi boii.

Oamenii stăpânirii plecară mai departe.

— Doamne, Doamne... se mustră preotul rugându-se lui Dumnezeu, m-am îndepărtat sau apropiat de Tine?...

Acasă găsi pe Gheorghieş gata de plecare.

*

* *

Era mânios şi îşi certa ordonanţa. Preotul, care iubea pe Pieptuţ, găsi nimerit să abată cearta.

— Pleci, Gheorghieş?

— Da.

— Nu iei masa cu mine?

— Livia ştie c-am sosit. Pieptuţ mi-a dus acasă geamantanul.

— Atunci du-te...

Planul ocolit al preotului nu potoli mânia lui Gheorghieş.

— Iată că mă cert cu prostul ăsta de Pieptuţ care, pare-mi-se, a înnebunit.

— Ce ai, Pieptuţule?

Soldatul tăcea.

— Auzi că nu mai vrea să se întoarcă pe front...

— Datorinţa, frate... făcu preotul.

Dar omul îşi puse capul în piept şi nu mai scoase o vorbă.

— Şi aci gândi preotul, acelaşi fenomen: tăcerea...

— O să te 'mpuşte ca pe-un nemernic... îl mustră ofiţerul şi plecă.

În urma lui, Pieptuţ porni parcă mai tăcut.

*
* *

A venit noaptea şi preotul n-a lucrat aproape nimic. Munca lui ordonată zilnic, de după masă până noaptea târziu, azi a fost fără spor. Prea multe întâmplări într-un timp nici măcar de douăzeci şi patru de ore. Trec anii fără niciun eveniment important şi apoi toate se precipită într-un crâmpeiu de câteva ceasuri! Azi i s-a răsturnat parcă întreg planul de viaţă, azi a fost pus în faţa altor întrebări. În timpul din urmă, de răul oamenilor, toată viaţa şi-o dăruise lui Dumnezeu, iar pentru trecerea zilei lumeşti căpătase această pasiune a filologiei. Cândva, împreună cu Bleda şi Sângeorgian, colegii şi prietenii de la Blaj, proiectaseră o mare reformă, o nouă ofensivă latinistă. Să profite de neexperienţa lui Timoteiu Cipariu şi cu mijloace noi, dar viguroase şi eficace să cureţe limba de tot balastul slavon şi maghiar. Dar Bled trecut profesor dincolo, la Bucureşti, plecase capul. Nu putuse ţine consemnul. Scrisorile lui, din ce în ce mai rare, erau tot mai urât scrise. Sângeorgian se dedase politicii, apoi fusese dat în judecată şi întemniţat pentru agitaţii împotriva statului maghiar. Numai el rămăsese credincios vechei datorii. Poate din cauza Claudiei...

Capul îi căzu greu în palme. Aceeaşi soartă: durere, tăcere. Zadarnic se străduise, zadarnic îşi înălţase sufletul la Dumnezeu, zadarnic îşi isteţise mintea cu toată munca asta de migăleală... O iubea încă!

Preotul se dezmetici, ruşinat. Ce făcea? Aşa rău ajunsese, să-şi uite de Dumnezeu şi datorie!

Se duse la bucătărie şi spuse servitoarei să nu-i aducă de mâncare, apoi întors la el în cameră aprinse lampa şi începu să lucreze. Luă manuscrisul şi citi de la semnul lăsat cu o seară mai înainte. „Despuitoare, vergură roditoare de Dumnezeu. Înfrânează viaţa noastră”... Ridică ochii spre cer într-un avânt de recunoştinţă. De la primele cuvinte sufletul său se deschise ca un potir, harului sfânt. Cuvintele astea minunate nu erau stele moarte în cele depărtări, ci stropi de viaţă ascunşi de negura norilor. Dar norii sunt trecători ca visul cel urât...

— Câtă frumuseţe. Doamne, în limba asta!

Şi, cu bucurie de şcolar sârguincios care a dezlegat o problemă. Începu să noteze:

— Despuitoare în loc de stăpână, de la disponere. Vergură în loc de fecioară... Şi toate într-un manuscris ortodox...

Se răsturnă în jilţ. Un dor de ducă îi îmbia sufletul, un dor de ducă prin cele depărtări, dincolo de negură, pe urma stropilor de viaţă. Întâmplător găsise manuscrisul la un anticar din Cluj, anul trecut, după ce-l văzuse pe Gheorghieş scăpat de moarte. În Cluj, la un anticar ovreu ascuns cu taraba lui sub o poartă de piatră, în faţa Redutei.

— Ăsta-i un mare semn.

Să găseşti un molitvenic ortodox în Clujul tuturor nedreptăţilor. În Clujul, unde zadarnic bătea drumurile bătrânul Ţicudean să cumpere cu bani pământ. Şi drept în faţa Redutei locul de prigoană şi de suferinţă a memorandiştilor! Asta-i un mare semn!

Se întoarse din nou la manuscris. Şi contele tot de la Cluj îşi

procurase manuscrisul cu scrisorile lui Verböczy, poate de la acelaşi Jidan.

Din nou deosebirea dintre el şi conte. Pe conte îl interesa istoria, nu limba.

Şi începu să răsfoiască manuscrisul cu multă grijă. Lipseau din el foile de la început şi cele de la sfârşit, iar celelalte erau rău ameninţate.

— Pesemne că pe copertă o fi avut ceva însemnat...

Privea scrisul textului în litere cirilice, cu cerneală neagră, pe alocuri însemnat cu roşu, pentru tipic. Şi o dragoste liniştită îl cuprinse pentru necunoscutul copist care, în vreo chilie de mănăstire, cu drag s-a ostenit pentru el.

— Iată că-mi găsesc un frate şi-n trecut...

Şi simţi că această idee îl întăreşte în dragostea pentru manuscris, parcă-l înţelege altcum. Din fiecare pagină, întorcând-o, se răscolea o adiere de caldă dragoste.

— Îmi vorbeşte fratele meu, copistul.

La pagina 80, sub versetul 18, văzu adnotat ceva. Îşi apropie manuscrisul de ochi. Mărunt de tot era scris cu aceeaşi mână: Neamţ.

Preotul îşi simţi ochii lăcrimând. Prin urmare, copistul lucrase acest manuscris la Mânăstirea Neamţ. Gândurile îl năvăliră din toate părţile minţii. Şirul manuscriselor vechi începu să se perinde pe dinaintea ochilor: Molitvenicul Mitropolitului Dosofteiu şi care se cheamă şi Pobrigania preoţilor mireni, apoi Molitvenicul popii Ion din Vinţ şi cugetările din ora morţii ale codicelui sturzan. Cătă muncă în tăcere, trecută de la tată la fiu odată cu limba!

— Da, în tăcere...

Şi parcă toată dragostea lui, în trecut, numai prin tâcere se arata. Preotul închise ochii. Totul i se arata ca o rabd are nesfârşita, înfrânta din gât şi grumaz: şi hotărârea lui Pieptuţ şi îndârjirea bătrânului Ţicudean. Totul se întindea în trecut în depărtare, până la copistul singuratic în chilie şi până la morţii prohodiţi de Pobrigania molitvenicului. Acum preotul plângea de-a binelea.

— Multă tăcere în neamul ăsta, Doamne!... multă tăcere...

## II

Secuiul Bandi se opri respectuos în faţa cerdacului.

— Domnule Părinte, rog de iertare, şi rog de iertare şi pe domnul învăţător...

Cei doi fraţi îşi întrerupseră partida de cărţi.

— Ce-i, Bandi!... Excelenţa sa te-a trimis la mine?

— Nu. Să vedeţi, domnule părinte...

— Spune.

— Să nu-mi ia în nume de rău domnul părinte...

Omul întoarse capul spre stradă, să cerceteze dacă nu cumva este văzut apoi mai cu grijă în sus, către vila contelui.

— N-aş vrea să se afle, domnule părinte.

— Vino înăuntru.

Cu aceeaşi neîndemânatică sfială Secuiul îşi agăţă pălăria de uşa pivniţei, apoi încetişor, pe scara de lemn, urcă în pridvorul casei. De

mirare, căci de felul lui era vesel, nepăsător şi chiar puţin cam zănatic.

— Azi lumea e bănuitoare, domnule părinte. Nu se încrede om în om.

— Bagă-te 'n casă.

Secuiul se trase din pridvor în tindă şi rămase între uşori.

— Acum vorbeşte.

— Domnule părinte, eu am venit c-o mare rugare.

— S-auzim.

— De multă vreme mă chinue un dor.

Se opri din vorbă ca şi cum ceea ce avea de spus nu era pe potriva firii lui, şi nici pe acea a timpurilor grele de faţă.

— Nu te teme, fârtate.

— Aş vrea să mă 'nsor.

— Să-ţi ajute Dumnezeu.

— Amin! făcu Secuiul

Apoi întărit de buna primire dete drumul necazului.

— Dar nu mă pot însura aşa prăpădit.

Cei doi fraţi îl priviră în acelaşi timp. Nu înţelegeau nimic.

— Aş vrea să am şi eu câteva jugăre de pământ. Tot slugă şi iar slugă... nu se mai cade.

Gândul preotului fu la bătrânul Ţicudean. Şi la el acelaşi păs.

— Bine, bine... gândul nu-i prost. Pământ?... dar de la cine?

— Aici-i baiul... Am ochit eu jos la coada stăpânirii, în pustă lângă pârâiaş, nişte pământ de nicio treabă...

— Păi să-ţi ajute Dumnezeu să-l dobândeşti, îi tăie învăţătorul vorba şi începu să amestece cărţile.

Omul nu se mişcă din loc.

— Domnule părinte, aş vrea o vorbă cu dumneavoastră.

Preotul bănui cam unde bate Secuiul. Avea lipsă de bani. Şi îi fu necaz. El îşi ajuta poporenii, dar pe ai lui. Acum, ce Dumnezeu, şi pe oamenii contelui?...

— O vorbă numai domnule părinte... şi îl chemă cu degetul, naiv şi rugător, la el, ca şi cum l-ar fi poftit în casa lui.

Preotul se sculă de la joc şi intră înăuntru. Îşi făcuse obiceiul să asculte păsurile oamenilor şi mai ales, aşa credea el că-i bună purtare duhovnicească, când ele îi vătămau tihna sau buna petrecere a timpului.

— Domnule părinte, făcu mai în voie Secuiul acu pot să-mi slobod sufletul.

Şi arătând spre pridvor:

— E om de treabă şi domnul învăţător, dar el nu poate înţelege ca Dumneavoastră.

Asprimea preotului se mai molcomi. Ţăranul avea în chipul lui o blândeţe neobişnuită; în vremurile grele care încreţeau frunţile şi oţărau privirile, el purta faţa-i bălaie deschisă de un surâs puţin nătâng, dar fericit.

— Iubeşte... îşi zise preotul şi un nor de melancolie îi adumbri sufletul.

— Şi cum spuiu, am găsit şi muiere... muierea lui Petru Pădurice.

Sufletul preotului se întristă de-a binelea. Petru Pădurice pierise pe front. Trecuse anul, ce-i drept şi muierea lui era tânără.

— Ea vine după mine. Am şi banii de lipsă, strânşi…

— Ai banii?

Şi în suflet se mustră:

— Cum nu putem cunoaşte oamenii… Iată şi pe acest Bandi, cum îl judecam greşit numai după nevoinţele trupului.

— Atunci, băiatule, cu ce-ţi pot fi de folos?

Secuiul dete drumul la toată îngrijorarea.

— Mă tem, domnule părinte, mă tem…

— De ce te temi?

— Mă tem, domnule părinte… Zău aşa, mă tem… De când cu războiul a intrat o teamă în mine…

— În crede-te în Dumnezeu… Dumnezeu are grijă de toţi care-L iubesc.

— De-aceea am şi venit la Dumneavoastră. Aci în sat, noi Ungurii n-avem preot…

— Ai peste deal. Acolo, în satul vecin îs numai unguri…

Omul tăcea. O cută îi brăzda pielea dintre sprâncene şi peste ochii lui albaştri se aşezase o privire turbure.

— Vorbeşte, Bandi.

Chipul Secuiului se însenină la loc.

— Am auzit că-n cărţile dumneavoastră aveţi scrise de toate. Muierea lui Pădurice mi-a spus.

Preotul zâmbi binevoitor.

— În toate cărţile sfinte numai despre cuvântul lui Dumnezeu stă scris.

Secuiul cu mintea lui prostănacă îl pricepu pe dos.

— Eu plătesc, domnule părinte.

— Nu-i de lipsă, Bandi. Spune-mi numai ce să-ţi tălmăcesc.

Ţăranul căpătase curaj.

— Să citiţi, domnule părinte, rugăciunile care sunt de ajutor pentru cumpărarea pământului.

Preotul îl bătu uşurel peste obraz, mai mult a mângâiere decât a dojană.

— Că dacă se roagă domnul părinte şi Dumnezeu sloboade inima domnului conte.

— De la el vrei să cumperi?

— Da. Că el are destul… şi eu vreau numai trei iugăre de la coada moşiei, în pustă, lângă ograda lui Petru Pădurice. Că dumnealui, pământul nu-i dă niciun folos… Şi eu vreau să mă-nsor, să nu m-ajungă din urma bătrâneţele…

— Va să zică, asta vrei?

— Da. Să se învoiască domnul conte. Că nu-i om rău, dar omul fie cât de bun, altu-i când Dumnezeu îi deschide sufletul ca pe o varză.

— Bine, Bandi, mâine în biserică m-oi ruga pentru dumneata.

— Şi pentru muierea lui Petre Pădurice.

— Şi pentru ea.

— Şi ca să odihnească Dumnezeu sufletul lui…

— Şi…

Ţâr anul tot nu pleca. Ca să-şi justifice întârzierea se mişcă pe loc, duse mâna la buzunarul jiletcei, încet ca şi când ar fi vrut să scoată

punga.

— Nu-i de lipsă, Bandi, îl opri preotul. Pe timpurile astea grele...

— Vedeţi, făcu Secuiul că mai am o rugare.

— Nu-i nimic. Spune.

— Eu eram să mor în războiu odată cu Petre Pădurice. Am fost cu el în acelaşi adăpost.

Din nou sufletul preotului se îndureră. Au fost în acelaşi adăpost şi azi îi ia femeia.

— Toţi au pierit afară de mine.

— Aşa a fost voia lui Dumnezeu.

Secuiul zâmbi în doi peri, smerit dar şi şiret.

— Eu ştiu de ce.

— De ce?

Figura Secuiului se lumină. Orice umbră de şiretenie dispăruse.

— Aşa a vrut Dumnezeu fiindcă în clipa aceea mă rugam Lui.

— Te rugai Lui?

— Da. Petre Pădurice se gândea la muiere şi cânta de dragostea ei, dar eu mă rugam…

Făcu o scurtă pauză, clipi din ochii umezi şi apoi urmă...

— Eu, domnule părinte, îs orfan de părinţi de multă vreme, din copilărie. M-au crescut nişte oameni străini. Oameni de treabă, dar străini.

— Să le fii recunoscător.

— Le sunt. Dar gândurile mele în clipa aceea, când s-a spart obuzul peste adăpost, erau departe, la mama şi la tatăl meu cel adevărat. Rareori le văd chipul, dar atunci cu plâns lăuntric. De la ei am învăţat o rugăciune.

— Care?

— Începe aşa: Împărate ceresc, mângâietorule... dar n-o mai ştiu toată.

— Asta-i rugăciune românească...

— Cum mă gândesc la el, la tata şi la mama, cum îmi vine în minte: Împărate ceresc, mângâietorule... S-a legat rugăciunea de gândul părinţilor, ca semnul crucii de lumina trăsnetului.

Sufletul preotului sta înlăcrimat. Simpatia prea multă duce la durere. Noroc că oamenii nu pot cunoaşte propria lor tragedie...

— Cum spun, domnule părinte, când a căzut pe noi obuzul, eu gândeam la părinţi, iar Pădurice la muiere. Pe mine rugăciunea m-a scăpat pe el muierea l-a ucis...

— Se poate, Bandi...

— De aceea am venit la domnul părinte... să-mi spună toată rugăciunea. Că eu ştiu carte şi-oiu scri-o... iar acasă oiu învăţa-o pe de rost s-o spun când m'oiu găsi în mare primejdie... când m'oiu înfăţişa domnului conte...

Preotul zâmbi cu bunăvoinţă.

— Aşează-te jos, Bandi, şi scrie.

Omul îşi trase un scaun lângă masă, apoi scoase din buzunar o cărticică şi o îndoi la ultima filă, băgă mâna în buzunarul surtucului şi un vârf de creion. Se întinse cu coatele pe masă, gata s-asculte.

„Împărate ceresc…”

Încruntat cu vârful limbii afară, el începu să scrie încet ca la şcoală, desenând parcă fiecare literă. În sufletul preotului se ivi un sentiment cald de frăţietate. Omul asta atât de depărtat îi era totuşi atât de aproape prin această rugăciune moştenită de la părinţii lui şi prin marea lui încredere. Naivitate copilărească, dar şi bunăcredinţă. Şi văzându-l la masa lui de lucru, peste vrafurile de hârtie, mintea preotului hoinărea în timpurile depărtate, către cronicarul anonim de la mănăstirea Neamţ.

*

* *

Cei doi fraţi mergeau gânditori spre şcoală, la locuinţa învăţătorului. De la întoarcerea lui Gheorghieş preotul îşi trecea mai toată ziua lângă frate-său. Ofiţerul obţinuse o permisie de douăzeci de zile – neobişnuit de mult!... dar cu fiecare sfârşit de zi, preotului i se părea că se scurtează un crâmpeiu din propria lui viaţă.

— Ciudată istorie şi a lui Bandi Secuiul...

Preotul se trezi din visare.

— Într-adevăr, ciudată.

— Cum se dezmorţesc sufletele!

— Aşa e, se dezmorţesc sufletele.

— Iată pe Secuiul ăsta, uitat de Dumnezeu şi de oameni, pierdut parcă în vâltoare, că îşi aminteşte...

— De Dumnezeul părinţilor lui...

— Nu... făcu gânditor învăţătorul, ci de iubirea lui.

Şi de data asta preotul observă deosebirea de gândire dintre ei doi. Şi gândurile oamenilor, ca şi întâmplările, se schimbaseră sub vrerea timpului. Din povestea Secuiului el oprise pentru judecata sa tragedia acestui om care, prin Dumnezeu, se întorcea la obârşia sa românească, iar Gheorghieş, doar partea de iubire.

În dreptul primăriei, bătrânul Ţicudean le taie drumul.

— Ce-ţi face nepotul, bade?

— Nu vrea să moară, domnule părinte.

— Auzi ce vorbă... Nu vrea să moară!...

— Ia, o vorba proastă.

Preotul rări pasul. Mintea lui avea nevoie să cugete şi cugetarea parcă-i mai cu temeiu, când nu-i turburată de mişcare.

— Nu vrea să moară...

Nimeni nu se îngrijea de el. Bătrânul pe drumuri după blestematul de pământ, maică-sa slujind pe unde apuca. Copil în voia soartei şi care nu voia să moară!..

Contele, cu mărinimie îi dăruise o bucată de carne, când carnea otravă însemna.

Şi copilul nu voia să moară.

— Frate, îl agrăi învăţătorul, la Cluj am cunoscut pe o prietenă a Claudiei, o domnişoară.

Sufletul preotului plesni ca o pungă de sânge. Un leşin cald îi copleşi întreaga făptură. Cât erau de departe unul de altul!

— Să nu mai vorbim.

— Aş vrea s-o ierţi.

— Gheorghieş!...

Fratele mai mic tăcu. Merseră laolaltă fără niciun cuvânt. Gând pustiu între sufletele lor. Aproape de şcoală îi ajunse din urmă un cântec. Era secuiul Bandi. Ce mutră caraghioasă! Cântecul lui cădea în contra timp cu mersul şchiop. Şi fals şi strident să-ţi găurească urechile, dar plin de voiebună, ca la nuntă.

Zâmbind, sufletele celor doi fraţi se îmbunară. Din nou se simţiră unul al altuia.

*

* *

În bucătărie era mare gălăgie. Livia, doamna învăţătoare, mustra pe Ţicudean şi pe Pieptuţ ordonanţa.

— Bine c-aţi venit. Ţicudean a înnebunit de tot, şi numai Pieptuţ e de vină.

Ordonanţa avea în casă situaţie privilegiată. Plecase odată cu stăpânul său la război şi patru ani zi urmase pas cu pas pe toate fronturile, în adăpost ca şi-n tranşee, în recunoaştere ca şi la atac. Când a căzut, Pieptuţ era lângă dânsul, i-a legat rana, a făcut din baionetă atelă ca la carte, şi în spinare l-a cărat către postul de prim ajutor. Pieptuţ, din ordonanţă, devenise om de încredere, el îşi da seama şi de aceea nu-şi punea lacăt gurii.

— Îl îndeamnă să intre cu plugul în pământul lui Oiţă Câmpean, se plânse nevasta învăţătorului.

— Ai zis asta, Pieptuţ?

— Zis.

— Şi pentru ce?

Preotul interveni împăciuitor.

— Las' Ţicudene, s-o termina războiul şi atunci...

Ţăranul răspunse îndrăzneţ, înfruntând pe preot:

— Dacă nu ne dau ei acu pământ după ce m-am învoit cu Câmpean... şi cu banii mei... ce-s proşti să ni-l dea mai apoi?...

— Cum, cu banii tăi? întrebă învăţătorul.

— Aşa-i, l-a plătit dar nu obţine autorizaţie de la Cluj, explică preotul.

— Eu îl ucid.

— Pe cine?

— Pe conte.

— Ţicudene!... ţipă preotul.

— Numai cânele asta de conte e de vină. Fiindcă pământul e vecin cu via lui...

Atunci se înfurie ofiţerul.

— Ţicudene, nu ţi-e ruşine?

— Nu, nu mi-e ruşine. Ce, lui i-e ruşine să se bucure de pământul meu?

— Ţicudene, căută să-i explice preotul nu-i vinovat contele. E lege...

— Ştiu eu ce ştiu... şi porni mormăind printre dinţi

Nevasta învăţătorului continua să mustre ordonanţa:

— Pieptuţ, vrei să laşi singur pe stăpânul tău? Nu te gândeşti?

— Ba mă gândesc.

Şi imediat:

— Dar mă gândesc şi la cei doi fraţi morţi în războiu, şi la copiii lor sărmani de tată.

— O să aibă grijă statul de ei.

— Văd eu cum are grijă de Ţicudean. Dac' aşa se poartă cu cei vii, vai de cei morţi!...

— Hai, Pieptuţ, bea un pahar de rachie şi are să-ţi treacă supărarea.

— Nu mi-e a bea.

— Du-te mai bine la muiere, că-i tânără şi-a dus dorul tău, glumi prietenos învăţătorul.

Dar şi gluma nu era pe voia timpului.

— Pieptuţ, nu fii necăjit toate au să se schimbe...

— Eu pe front nu mai mă întorc, domnule părinte.

Omul porni îndesat, cu capul în jos şi umerii aduşi înainte.

— Se dezmorţesc sufletele, cumnată.

*

* *

A doua zi dis de dimineaţă, Livia se duse la preot.

— Gheorghieş a plecat la Cluj.

— Când? făcu preotul speriat.

— Azi noapte.

— Şi pentru ce?

— Pentru treburi.

Amândoi rămaseră tăcuţi. Cu Gheorghieş se petrece ceva nelămurit. Omul cel cuminte şi drăgăstos de altădată. L-a schimbat mult războiul.

Chiar de la sosirea lui de pe front se putea bănui ceva.

— E trist, fără avânt... făcu nevasta îngrijată, parcă nici la copil nu ia seama ca un tată.

Preotul cătă către cumnată-sa. O vedea sub altă înfăţişare. Şi pe ea o schimbase războiul. Grijile, mizeriile... Nicicând nu fusese femeie frumoasă, dar altădată avea de partea ei tinereţea. Acum grijile îi răpuseseră şi această singură virtute. Pielea feţei devenise verzuie, ochii prinşi în creţuri, gura scoborâtă la colţuri. Şi nasul părea mai cocoşat de slăbiciunea feţei, şi bărbia mai suptă.

— De timpuriu a îmbătrânit. De aceea el ar trebui s-o iubească şi mai mult.

Şi deodată, femeia care tăcuse până atunci, cufundată în gânduri, îl agrăi dârz:

— Dar nici noi nu ne-am făcut datoria, părinte.

În mintea preotului răsună strigarea: se dezmorţesc sufletele.

— Ce spui, cumnată?

— Da... îndrăzni ea.

În ochi îi revenise vigoarea, pielea obrajilor se înroşise.

— Trebuia să-l fi scăpat...

Pe preot îl năpădiră gândurile. Erau gânduri pe care şi le dosea. Acum îşi dădea seama.

— Trebuia, cu bani grei, să-l scăpăm de-acum patru ani, de la

început.

— Cumnată?...

— Toţi au scăpat, cu bani. Şi băiatul notarului...

— Ăla-i ovreu.

— Şi băiatul directorului fabricii de zahăr...

— Ăla-i neamţ.

— Şi contele...

— Cumnată, ce-ţi vine? Cum vrei ca un nobil ca el...

Vorba le-o întrerupse paşi de om greoiu, în curte. Preotul fu mulţumit, parcă-i sosea un ajutor la timp.

— Dumneata eşti, Ţicudene?

— Eu, domnule părinte.

Omul urcă încet, încet, până în tindă. Se opri lângă masă.

— Domnule părinte, eu am o vorbă mare de spus.

Se opri puţin, cătă către învăţătoare, parcă să chibzuiască dacă se cade sau nu a vorbi, şi apoi se întoarse.

— Cu toate că-i aici doamna învăţătoare, femeie adică, eu tot vorbesc, că de dumneaei nu mă tem.

— Vorbeşte, bade, îl îmbie învăţătoarea, care, prin venirea omului, parcă mai căpătase curaj.

— Eu zic aşa, domnule părinte... să scăpăm pe Pieptuţ de războiu...

Pentru învăţătoare, vorba lui Ţicudean era parcă în firea lucrurilor. Preotul simţi urzeala unei conspiraţii. Pieptuţ susţinea pe Ţicudean. Ţicudean pe Pieptuţ.

— Că destul i-au murit doi fraţi... şi dacă moare şi el îi rămane neamul pustiu.

Livia repetă pentru dânsa:

— Neamul pustiu...

— C-a venit la mine şi m-a 'ndemnat să-i taiu dreapta din cot...

— Cum? Din cot?

— Da, din cot.

Preotul nu-şi putea crede auzului. Câtă linişte, câtă hotărâre!

— E mai mult decât o conspiraţie, gândi el e un destin.

Şi-şi aminti cât fusese Pieptuţ de viteaz. Prin urmare, nu frica...

— Eu i-am zis: Mă omule, tu ai lipsă de dreapta ta, căci nu ştii ce aduce ziua de mâine.

Preotul nu putea rosti niciun cuvânt. Povestea lui Ţicudean îi îngheţa cuvintele în gâtlej.

— Se dezmorţesc sufletele... atât putu rosti mintea lui.

— Eu, domnule părinte, aşa spun... să-l ascundem.

Acum preotul îşi redobândi căldura simţirii.

— Greu, Ţicudene.

Jandarmii scotocesc în toate părţile.

Vorbise cumpătat, din judecată, nu din uşuratică simţire, şi-şi dete seama ca şi el se prinsese în conspiraţie. Dar omul îşi avea planul hotărât. Mai mult dădea ordin.

— Întâi m-am cugetat, aici în pivniţă la dumneavoastră... Dar m-am temut de Maria, că-i surdă şi nu 'nţelege.

Preotul nu mai răspunse nimic. Nu-l ofensa felul poruncitor de vorbă a lui Ţicudean.

— Pe urmă am zis, în clopotniţă...

Preotul avu o scurtă tresărire, dar cugetul îi luă înainte:

— În clopotniţa vin copii, şi copiii nu-şi ţin gura.

— De-aia am zis şi eu, să-l băgăm în altar...

Acum preotul încercă o împotrivire.

— Să nu amestecam lucrurile sfinte cu necazurile noastre.

— Nu de aia... Dumnezeu nu se mânie să scapi un suflet... dar poate vine Vlădica, şi Vlădica, cine ştie dacă-i de-al nostru. De aceea am zis, să-l ascundem în cimitir.

— Unde?

— Aici, în cimitirul bisericii, nu în cimitirul comunei... Am ochit eu un mormânt... Şi arătă cu mâna în fundul curţii, unde, printre tufele de arini şi de sânger, se găseau împrăştiate mormintele preoţilor şi ctitorilor.

— Ţicudean, odihna morţilor vrei tu...

Dar Ţicudean, nesmintit:

— Morţii sunt ai noştri, domnule părinte... Aşa au ajuns timpurile, să ne-ajute morţii...

*

* *

Abia să dedase studiului său drag şi părăsit în zilele din urmă, de atâta griji şi necazuri, când loviturile în poartă îl deşteptară. Preotul încercă o dureroasă revenire. Sufletul său, ca o plasă de păianjen, se aninase de fiece cuvânt, de fiece slovă şi despărţindu-se avea impresia că se rupe firava ţesătură.

Din nou loviturile în poartă şi printre lătrăturile câinelui auzi vocea lui Gheorghieş. Inima-i zvâcni până-n minte.

— Trebue să aflu, gândi el.

Se duse şi deschise.

— Hai înăuntru, frăţioare. Dar ce grabă te-a mânat la Cluj?

Gheorghieş nu răspunse.

— Trebue să aflu îşi zise preotul.

Ajunseră în casă. Ofiţerul îşi scoase mantaua.

— Dormi la mine?

— Da.

Inima preotului începu să mustească picături, picături roşii de durere. Îşi aminti de îmbătrânita Livia, de hotărârea luată şi de devotamentul ei.

— De ce nu te duci acasă? Livia te-aşteaptă.

Învăţătorul avu o mişcare bruscă, parcă să rupă ceva din el şi deodată căzu pe scaun cu capul în mâini. Preotul înţelese c-a ajuns la clipa când sufletul nu mai ţine decât de o foiţă de curaj.

— Frate... frăţioare, ce ai?

Gheorghieş îşi apăsă mâna pe ochi parcă să-şi strivească lacrimile.

— Ce ai frăţioare? Toţi au încredere în mine şi mi se mărturisesc, Toţi, chiar şi străinii... iar tu, fratele meu de sânge...

Abia acum ofiţerul îndrăzni să cate drept la preot. Dar dacă ochii îi erau ţepeni privirea alerga rătăcită. Părea un criminal după înfăptuirea crimei.

— Ascultă-mă, bade, şi nu mă osândi…

— Orice-ai fi făcut, de mai înainte ai iertarea mea.

— Ascultă-mă ca frate, dar judecă-mă ca duhovnic.

Fără să-i cunoască rana, preotul cerceta parcă fiecare părticică a făpturii lui. Mai trăise el atari clipe, după ce aflase că-i în spital în Cluj.

— Ce e, frăţioare?

Învăţătorul se ridică drept în picioare, hotărât să se învingă pe sine.

— Eu pe Livia n-o mai iubesc...

Preotul simţi că se clatină.

— Ce spui?

Cei doi fraţi se priviră înnebuniţi de groază. Preotul cel dintâi se umili:

— Gheorghieş, frăţioare, pentru numele lui Dumnezeu cel sfânt ce faci?... şi se lăsă zdrobit în jilţ.

— Bade, ascultă-mă... ascultă-mă şi mă înţelege.

Nu mai era mândru, nici hotărât, ci rugător. Preotul avu impresia că înţelege totul, afară de ceea ce avea să-i spună Gheorghieş.

— Bade, începu Gheorghieş blând, recunosc, greşeala mea e mare...

Sufletul preotului hohotea. Aşa nenorocire nu putea pricepe, după cum n-ar fi putut pricepe moartea lui în războiu. Şi totuşi îl plângea ca pe mort.

— Frăţioare, multă zdruncinare a adus războiul ăsta...

Preotul aprobă din cap.

— Se trezesc sufletele...

Printre hohotirile sufletului preotul îşi amintea de Bandi, Ţicudean şi Pieptuţ.

— Toate se trezesc, dar în unele din ele s-a pornit răzvrătirea. De pilda într-al meu...

— Răzvrătire?... Împotriva cui?

— M-am răzvrătit împotriva firii mele mediocre.

— Nu te 'nţeleg.

Ofiţerul începu să se plimbe aprig prin cameră.

— Vreau să ajung un alt om. Simt în mine mari puteri... puteri pe care mi le ţin în lanţ acest sat, acest neam, această femeie.

Preotul se strânse în jilţul său, gata să îngenuncheze.

— Taci, taci nu mai vorbi... Taci şi te culcă. Somnul să-ţi potolească aprinderea.

Şi cu mare sfială:

— Iubeşti pe alta?

— Da… răspunse hotărât ofiţerul.

Se lăsase între sufletele lor, ca între două ţărmuri de mare, o linişte tălăzuită.

— Culcă-te frate... Eu stau să mă rog.

Fratele mai mic se dezbrăcă pe tăcute şi se băgă în pat.

— Cum o cheamă?

— Marta.

— Ea e Marta, prietena Claudiei?

— Da.

— Marta şi mai cum?

— Marta Pereny.

Preotul se ridică.

— E unguroaică, frăţioare?

— Da… răspunse învăţătorul înăbuşit.

*

* *

Zadarnic încercase preotul să uite. Nici somnul, nici lucrul, şi nici chiar rugăciunea nu i se arătaseră de vre-un ajutor. Aceeaşi durere neistovită îi împrăştia până şi gândurile sfinte.

— C-o Unguroaică.

Porni de-acasă, să gonească în neştire toata noaptea, ca neoamenii până ce zdrobirea trupului îi va amorţi şi mintea şi simţirea. În învălmăşeala făpturii lui doar buzele singure mai ţineau o rânduială.

— C-o Unguroaică.

Noaptea era înstelată, dar sufletul preotului era atât de trist încât în fiecare stea el simţea o lacrimă. Crunt blestem îl urmărea. Zadarnic fugise de lume, zadarnic renunţase la onoruri şi măriri zadarnic se îngropase în acel loc! Se vede că din fire era ursit ca blestemul să se rostogolească toată viaţa, ca tăvălugul, peste facerile lui de bine, începând de la Claudia care-l înşelase c-un Ungur, până la Gheorghieş care-l înşela...

— O Unguroaică.

Şi parcă el era mai înşelat şi mai trădat decât Livia.

Îşi opri judecata asupra-şi ca să se mustre. Tot la el se gândea şi nu la biata femeie, care mai ieri intervenise, aproape nebună de durere şi teamă, să-şi scape bărbatul de la moarte. De bunăseamă un instinct un fel de har dumnezeiesc, o înştiinţa. Şi în timpul ăsta bărbatul răspundea dându-se în dragoste...

— C-o Unguroaică.

Acum înţelegea înstrăinarea fratelui mai mic. Acum găsea explicaţie în toate slăbiciunile legate de iubirea care justifica totul. Acum se dovedea şi curajul şi avântul pentru patria maghiară. Căci patria maghiară e de fapt...

— O Unguroaică.

Sufletul preotului fie întoarse plin de recunoştinţă către Sângeorgian, cel ca şi dânsul trădat de Claudia. Rugăciunea plănuită pentru necredinciosul frate se înalţa pentru suferinţele celui ce şi-a sacrificat totul: linişte, familie şi viaţă. Plin de smerenie ridică privirea spre cer. Şi atunci sufletul său se desfăşură pe întinsa boltă. Înţelegea aievea totul. Pipăia parcă sufletul lui Sângeorgian. Stelele pot fi picuri de sânge şi luna, o inimă ce suferă pentru alţii. Sângele şi inima Domnului Isus Hristos, au nu pe tot cuprinsul lumii s-au împrăştiat?

Preotul îşi dă seama că rugăciunea lui greşeşte. Prea a amestecat în acelaşi gând pe om, Dumnezeu şi natură.

— E ceva păgân în ruga mea.

Şi revenind:

— Totuşi pe Sângeorgian nu-l pot înţelege, decât prin Dumnezeu şi natură.

Deodată se opri. La poarta parcului apăruseră doi tineri îmbrăţişaţi.

Reîntoarcerea în simţuri îl duru. Cât de mult hoinărise ca s-ajungă până aci şi acum ce-i era dat sa vadă!...

— Iubirea justifică totul... vorba lui Gheorghieş.

— Iubirea, răspunse el, iubirea lui Sângeorgian...

Privi cu deznădejde înaintea lui. Cei doi tineri porniră mai departe pe şoseaua scăldată în lumina lumii. Băiatul era şchiop şi la fiecare pas profita ca să-şi strângă mai tare iubita.

— E Bandi, Secuiul, cu muierea lui Petre Pădurice. Câtă deşertăciune...

Pentru asta i-a fost de trebuinţă rugăciunea, ca să-i ajute în iubire cum îi ajutase şi în tranşee. Deşertăciune şi la Secuiu, deşertăciune şi la muierea lui Petre Pădurice.

Se întoarse, să nu mai vadă. Totuşi imaginea celor doi tineri îmbrăţişaţi stăruia în mintea lui.

— E şi aici, poate, voia lui Dumnezeu...

Preotul începu să grăbească pasul. Nici manie, nici vrăjmăşie în suflet, ci dimpotrivă simţea o mulţumire, pe care nu şi-o putea explica. Faptele se alăturau cu de la sine putere. Rugăciunea românească... părinţii Secuiului Români... muierea lui Petre Pădurice, Românca...

— Doamne, îţi mulţămesc.

*

* *

După liturghie preotul porni spre castel.

— Ce-o fi vrând contele cu mine?

Nu-i părea lucru liniştitor. În sufletul lui se precipitau evenimentele, deşi în aparenţă viaţa îşi urma mersul în ritm neschimbat. Lumea se obişnuise cu răul. Acelaşi cântec pe două voci: victorie şi moarte.

— Ce-o fi vrând oare contele cu mine?

Trăiau de atâta vreme alături, interesele lui ca şi ale oamenilor se amestecau laolaltă, şi totuşi vieţile lor curgeau în linii paralele, să nu se întâlnească nicicând. Contele în castelul lui, sus pe deal, el în vale de-a lungul şipotului de apă. Cei născuţi în castel aveau alt drum şi altă menire decât cei născuţi în vale.

— De-abia acum parcă ne 'ntâlnim...

Contele trimisese după el. Ceva nemaipomenit. Simţea în chemarea asta şi un gest poruncitor de la nemeş la iobag. Dar poate greşea judecând strâmb şi cu pornire.

— Şi când te gândeşti că Sângeorgian, pieptiş, de-atâta vreme îi înfruntă...

De câtva timp mintea lui întâlnea chipurile foştilor săi prieteni la fiece cotitură a gândirii. Sângeorgian dintr-o clipă într-alta putea fi ucis, iar Bledea, cine ştie... Şi iată că-şi găsea şi sieşi vină. Nu-i pomenise în de ajuns. De ce osândea pe Gheorghieş, când şi el greşise cu acelaşi păcat al uitării?

— Se dezmorţeşte şi sufletul meu...

Ajunse în curtea castelului. Ca de obiceiu, goală. Dar această paragină îi îmboldi gândul, aspru, azi.

— Cum s-or întoarce oamenii din războiu, din nou bogăţia va

înflori…

Gând aspru, gând nou.

Când s-or întoarce oamenii!

Băgă de seamă că aleea principală, ţinută ca-n palme pe vremuri, acum se desfundase. Pe alocurea fusese năpădită de verdeaţă, cu lujeri de muştar sălbatic şi urzici. Pomii cei tunşi ca mustăţile crescuseră acum la voia întâmplării, cu crengile unuia în coama celuilalt. Şi avuzul din centru coclit iar izvorul care, mai apoi se resfira într-o jerbă irizată de apă, secat…

Când s-or întoarce oamenii!

Preotul ajunse la castel. Faţada principală i se părea mai întunecată ca oricând. Iedera crescută fără oprelişte dădea un aspect sălbatic şi părăsit clădirii.

Preotul se strecură chiar pe lângă zid. Umezeala desemnase un brâu lat şi avea tendinţa să tot urce. Abia în curtea de serviciu sufletul lui se învioră. Aici, pista cea mare din faţa grajdurilor, pe unde se plimbau în buestru caii, era în plin soare, Şi din grajd adia mirosul cald şi viu de băligar. Apoi forfota păsărilor în coteţe sistematice… dar mai ales îl bucura cântecul unui om care, cocoţat pe porumbar, bătea în tabla acoperişului.

Preotul recunoscu pe Bandi.

— Cum s-o fi urcat el tocmai acolo, cu piciorul lui stricat?

Şi ca să se arate prietenos, îl strigă:

— Bandi… Bandi…

*

* *

Dar omul n-auzea. Cânta cu glasul lui fals, cânta atât de tare şi de strident că parcă era un surdo-mut care voia să zică ceva. Iar din coteţe îl certau groaznic curcanii şi îl fluierau bibilicile.

— Bandi… Bandi…

Niciun răspuns.

— Se gândeşte la muierea lui Petru Pădurice, îşi zise preotul şi se urcă pe scara de serviciu în vestibul. Prin uşa deschisa văzu pe conte în hol cu valetul examinând o armă.

— Buna ziua, domnule părinte, făcu boierul fără să se ridice. Încerc puşca asta. E un Manlicher tip nou. Am primit-o cadou chiar azi.

Ridică spre musafirul sau o privire enigmatică.

— Ce întâmplare curioasă, să primeşti cadou o puşcă… Nu-i aşa?

Preotului nu i se mai părea nimic curios.

— Dar ia loc, te rog… ia loc. Un moment să examinez încărcătorul. Nu-i armă pentru ţinuturile noastre. Cu ea va să vânezi urşi, tigri sau lei. Eu totuşi aş vrea s-o încerc pe-o capră.

Preotul ştia pasiunea contelui pentru vânătoare. Alături de cai şi istorie, nici n-avea alta.

— Şi totuşi azi e Duminică…

Se gândea cu jale la nenorocitele făpturi care aveau să cadă pradă glonţului boieresc în sfânta zi de Duminică. Parcă în celelalte zile mai mergea.

— Domnule părinte, îţi mulţămesc c-ai venit.

— La ordinul Dumneavoastră, domnule conte. Nu voiu sta mult. Vorbiţi numai. Vad că sunteţi gata de plecare.

Şi râzând:

— Se pare că unui vânător nu e bine să-i tai plecarea...

— Am timp pentru toate. Eu te-am chemat.

Făcu o pauză, se întoarse la valet şi îi făcu semn. Valetul trecu în anticameră şi închise uşa. Contele sprijini arma de părete, apoi trase un scaun lângă preot.

— Nu ştiu dacă dumneata ai observat de câtăva vreme ceva deosebit prin împrejurimi?

Preotul nu răspunse. În privirea contelui se strecura o pară de ironie.

— De bunăseamă, nu. Ai ochi de filolog, nu de istoric. Asta e deosebirea dintre noi.

Preotul aprobă cu un gest care nu spunea nimic.

— Dar mai întâi o paranteză. Mă ştii om inteligent, cu idei înaintate, ai avut ocazia să discuţi cu mine de toate... Cunoşti – ţi-am spus de-atâtea ori – părerea mea asupra revoluţiunilor istorice. Nu admit decât două mari revoluţiuni: renaşterea şi reforma.

— Cunosc teoria Dumneavoastră.

— Fac deosebire între revoluţie şi răzvrătire. Revoluţia acţionează în suflete, răzvrătirea e o acţiune de brigandaj susţinută de flecăreala oratorică şi crimă. Răzvrătire a fost mişcarea lui Doja, a lui Horia, răzvrătire a lui Avram Iancu.

Preotul îşi înăbuşi un muget de taur. De atâtea ori auzise asta şi abia azi îl durea.

— Iartă-mă că-ţi vorbesc crud. Eşti un om de cultură, dotat cu spirit critic. Zic, brigandaj a fost mişcarea românească, după cum brigandaj a fost şi revoluţia lui Doja; brigandaj marea revoluţie franceză şi brigandaj revoluţia rusească.

Valetul aduse geanta de vânătoare şi apoi plecă. Contele trase geanta peste umăr, iar preotul se sculă.

— Poate vă grăbiţi.

— Termin imediat. Şi cum îţi spuneam, observ în jurul meu semne de nesupunere. Mă ştii om cumsecade, dar nesupunere nu admit... Din acelaşi simţ estetic... Mă supără nesupunerea, nu pentru prejudicii materiale, ci ca simbol...

— Domnule conte, nu prea înţeleg...

Contele îl pofti să se aşeze.

— Alaltăieri, mergând în pădure, dintr-un tufiş a sărit o vietate. Am crezut că-i o capră sălbatică, dar iute m-am dumirit. Era un om. Şi cine crezi?... Micloş.

— Care Micloş?

Contele zâmbi dintr-o sprânceană.

— Micloş, grăjdarul, care a rupt piciorul lui Sérénité.

Preotul nu mai spuse niciun cuvânt.

— Prin urmare Micloş a fugit cu ajutor străin şi trăieşte prin pădurile mele tot cu acel ajutor străin.

— Un biet copil.

Zâmbetul contelui dete în schimă.

— Acum o săptămână vine la mine Bandi. Îl cunoşti?

— Da.

— Şi ce crezi că-mi cere?

Preotul cunoştea păsul Secuiului.

— Nici mai mult, nici mai puţin, decât să-i vând lui trei jugăre de pământ din moşia mea.

Preotul continua să tacă.

— Ai auzit domnule părinte? Gândeşte-te puţin... Să examinăm cu sânge rece faptele. Întâi să râvneşti la moşia stăpânului şi apoi să-i propui bani! Părinte, ăsta-i sfârşitul pământului... Bandi, mie, bani?...

— Un necăjit şi un prost...

Profilul chipului său zbârnâia, ca şi cum ar fi fost lucrat din arcuri fine de oţel.

— Cât e de frumos... îşi zise preotul, care acum abia îi vedea şi fruntea largă, şi părul aruncat în plete argintate peste cap.

— Aşa ar fi dacă acum n-ar veni greşeala cea mai mare, care nu mai are nici scuza simplicităţii. Aste te priveşte pe dumneata... Pe dumneata şi neamul dumitale.

Preotul simţi că tot sângele îi năvăleşte în cap.

Intenţionat contele făcu o pauză strunită şi apoi răspunse:

— Fratele dumitale vrea să fugă de pe front.

— Fratele meu?... se indignă preotul.

— Da.

— Nu-l cunoaşteţi, domnule conte.

O nouă pauză, de data asta gravă, ca să mărească şi mai mult distanţa dintre ei.

— Ieri a venit nevasta lui la mine.

În mintea preotului se făcu lumină.

— Am înţeles, domnule conte. Ea e femeie necăjită...

Contelui îi sclipiră ochii de bucurie.

— Îţi mulţămesc.

— Nu numai că n-a trimis-o el, dar eu mă rog nici să nu-i spuneţi căci aflând nu se ştie ce nenorocire ar putea ieşi.

— Cuvintele dumitale sincere, domnule părinte, mă umplu de bucurie.

Valetul le întrerupse vorba.

— La telefon, urgent.

Contele îşi ceru scuze şi plecă. Preotul rămas singur începu să gândească. Prin urmare Livia recursese şi la acest mijloc, la protecţia contelui. Câtă necugetare! De aci putea să i se tragă nefericirea pe care căuta tocmai s-o depărteze. Pe fratele său cu multă caznă îl îmbunase. El îi făgăduise ascultare, dar dacă afla noua ispravă a soţiei?

Contele se întoarse. Era ceva mai palid, dar se ţinea drept hotărât şi sigur de el. Totuşi preotul înţelesese că atitudinea lui era impusă şi că greu chin îl frământa.

— Ce-ţi spuneam eu, domnule părinte?... Neascultarea s-a preschimbat în lege.

— Despre ce vorbiţi, domnule conte?

De gura contelui se prinse un surâs enigmatic.

— Bulgaria a cerut pace.

Preotul tresări.

— A cerut pace?

Contele îl măsură cu o privire ironică.

— Da, a cerut pace... Însă lucrul n-are nicio însemnătate deosebită din punct de vedere practic. Ajutorul Bulgariei era infim.

Şi deveni sever:

— Are însă mare însemnătate simbolică. Iată că şi popoarele, ca şi indivizii nu mai ştiu ce este această mare virtute a ascultării.

— Să mergem, domnule conte.

— Da, să mergem.

Şi devenind ironic:

— Să nu crezi că acest mic incident are să-mi vatăme plăcerea vânătoarei.

Îşi lua arma la subţioară. Preotul era uimit de câtă stăpânire de sine avea contele. Îi urmărea profilul fin, aristocratic, gestul natural elegant cu care luase arma, felul cum o ţinea...

La uşă aştepta valetul. Îi oferi pălăria verde de vânătoare, cu pană. Toţi trei ieşiră în tăcere. În curte contele se opri. Văzuse pe Bandi cocoţat pe porumbar.

— Priveşte, domnule părinte, la acest nemernic.

Gestul lui căpătase semnificaţie de simbol.

— De când mă căznesc cu el să nu lucreze Duminica... Nu pentru mine, ci pentru el. Eu sunt liber cugetător şi ateu, ştii prea bine. Dar el, dobitocul, trebue să rămână credincios.

Secuiul urla acum pe toate vocile, ca o flaşnetă de la vechituri.

— Ce ţi-am spus?... Revoluţiile şi răzvrătirile... Eu, nobilul i-am dat revoluţia şi el, dobitocul, îmi răspunde cu răzvrătire.

Şi deodată răsună un strigăt groaznic din pieptul lui.

— Jos!...

Omul îşi opri cântecul. Întoarse privirea şi văzând pe conte, chipul i se lăţi în surâsul lui prostesc, ca şi când ar fi spus: mai am puţin... Şi din nou se porni pe cântat. Preotul îşi aminti de Petre Pădurice care, în adăpost, cânta de dragul muierii.

— Jos!... ţipă contele.

Omul nu-l auzea, înnebunise cântând.

— Ah, cânele!... făcu contele şi ridică arma.

— Domnule conte... se repezi preotul.

Dar valetul îl prinse de mână.

— Popă valah...

Preotul închise ochii. Îi deschise însă prea de vreme, înainte de bubuitura armei. Văzu pe Secui de-a berbeleacul pe scară în jos. Mintea i se smintise. Nu vedea decât chipul fin tăiat al contelui şi aceleaşi gesturi simple şi elegante cu care îşi pusese arma pe umăr. În loc să plângă, să se tânguiască, sau să pornească nebun smulgându-şi părul, el sta ca fermecat şi buzele îi murmurau într-una:

— Cât e de frumos omul ăsta! Cât e de frumos...

## III

— Domnule părinte, făcu Pieptuţ înaintând către preot domnule părinte, te rog să mă asculţi...

Vorbirea îi era cuviincioasă ca de obiceiu, dar soldatul căta în faţă drept, cum nu se cade să priveşti pe un om mai în vârstă şi în acelaşi timp preot. Din partea-i, de mult se hotărâse să treacă cu vederea dârza înfăţişare a omului. Prea multe se abătuseră asupra sufletului său. Mintea-i refuza să aleagă faptele. Se silea să uite. Să uite şi patima fratelui sau şi nefericirea contelui. Şi iată că omul simplu de dinaintea lui le aducea parcă înaintea ochilor judecăţii pe amândouă.

— Domnule părinte, eu sunt un mare păcătos, dar de păcatele mele numai eu dau seama...

Preotul citea în privirea omului ca într-un ghioc.

— Dar păcatele dumnealor sunt cu mult mai grele, că ele nefericesc...

Omul tăcu şi începu să învârtească capela în mâni neştiind cum să cârmească vorba din loc.

— Spune, Pieptuţule.

— Să mă ierte domnul părinte, dar mi-e inima plină de durere când mă gândesc la domnul învăţător.

Zadarnic se opintea preotul să-şi ţie curajul, simţea cum sufletul zvâcneşte şi pogoară la fiece vorba a soldatului.

— Mult m-am chinuit... Să spun sau ba? Dar acum a venit vremea hotărârilor.

Sufletul preotului continua să scoboare pe scări de durere din ce în ce mai adânci, care se pierdeau parcă în bezna nefiinţei.

— Că eu poate mă prăpădesc... mă prind şi mă împuşcă jandarmii. Aşa sunt timpurile: care pe care... Iar domnul conte a ucis un om, că avea arma la el şi omul, nu... A ucis un om. Treaba lui. Fiecare să-şi poarte sufletul în spate ca un sac... Dar e păcat să moară domnul învăţător zdrobit de sacul cu păcate.

Preotul înţelegea foarte bine tâlcul vorbei ocolite.

— Poate o da Dumnezeu de s-o sfârşi şi războiul, că iată, Nemţii şi Ungurii au cerut pace...

— Războiul ca războiul... Alta-i primejdia.

— Care? făcu preotul cu sufletul ghemuit în buze.

— N-a aflat nimic domnul părinte?

Preotul îşi dete seama că trebue să mintă.

— Ce să aflu, Pieptuţule?

Ţăranul se lăsă prins.

— Domnul învăţător e furat din minţi. S-o dat în dragoste c-o blestemată, c-o fată de Ungur.

Preotul închise ochii ca şi cum l-ar fi lovit c-o măciucă în frunte.

— Da, prinse curaj omul, e sora unui maior de pe front. E fată de grof.

În mintea preotului, parcă din fumul loviturii, lua fiinţă un chip de femeie frumoasă ca o infantă de Spania şi seducătoare ca o panteră, îmbrăcată în rochii somptuoase ca în tablourile din galeriile castelului, cu chip de înger ce dezarmează sufletul, şi ochi poruncitori ce înarmează braţul.

— De câte ori n-am fost eu la ea... Are palat la Cluj şi castel pe

Murăş.

Şi apoi tainic:

— De-aceea i-a dat domnului locotenent aşa mare conced, să se ducă la Cluj să se despartă de doamna...

— Pieptuţule, pentru numele lui Dumnezeu!..

— Da, domnule părinte, să părăsească pe doamna lui, să se despartă de frumoasa doamnă Livie de dragul unei fete de Ungur.

Deşi zăpăcit, cu gândirea orbăcăind prin întuneric, preotul înţelegea acum şi ceea ce-i ascundea Gheorghieş.

— Auzi, domnule Părinte? Nici nu mai vrea să vină învăţător la noi în sat ca să se ducă la Cluj să se facă domn de oraş... Îi e ruşine când îi spui „domn învăţător”, trebue să-i spui „dom locotenent”.

Preotul tăcea. Adevărurile astea şi el le simţise, dar din slăbiciune de frate le tot îndepărta de la judecată.

— Eu, de atâta amar, nu mai mă întorc acolo. Destul că mi-am pierdut fraţii... Războiul ăsta ucide şi sufletul.

Durerea preotului rămăsese atârnată de ultimele vorbe ca de un colac de salvare.

— Ucide şi sufletul...

— Da... că eu mult m-am chinuit să spun sau ba la domnul părinte. Şi pe urmă mi-am zis să mă hotărâse odată, c-o trecut timpul dibuielelor şi a venit timpul hotărârilor.

Vorba aspra a ţăranului strânse judecata zăpăcită a preotului ca în chingi.

— Eu zic să-l oprim cu forţa, până i-o trece nebunia...

Şi se îndreptă spre poartă.

— Să nu fie supărat domnul părinte, dar eu a trebuit să-i spui. Să scăpăm un suflet de la pieire, domnule părinte...

— Un suflet de la pieire... repetă auzul preotului.

Acum începea să desluşească între datorie şi datorie. Fratele lui era pe cale să facă o nelegiuire şi el cum reacţiona? Cu binişorul, scuzându-i fapta. Gheorghieş trăda. În ce timp? Tocmai când blajina şi devotata Livia, uitând de sfială şi de demnitate, fusese la conte ca să-l scape.

Gândurile i se furişară acum pe alt drum. Contele... Alt suflet pierdut. Şi aci datoria i se impunea impetuos, parcă tot din îndemnul lui Pieptuţ. Trebuia să-i salveze sufletul. Era reformat, adevărat. Şi Maghiar... Îşi dădea seama că nu-l iubea, că-i rămăsese străin... Dar tot un suflet de om şi un suflet menit osândei de veci.

— Mâine mă voiu duce la el.

Nu i se mai părea o îndrăzneală, nu i se mai părea o necuviinţă.

— Trebue să-i salvez sufletul. A venit timpul hotărârilor. Am învăţat azi ceva de la Pieptuţ.

— Ziua bună, domnule părinte.

Preotul ridică capul. Jos în curte. Ţicudean.

— Ziua bună, Ţicudene. Ce te aduce la mine?

— Ia, o vorba înţeleaptă.

— Spune, bade.

Preotul privea la om cu alţi ochi. Parcă tot din îndemnul lui Pieptuţ i se curăţase privirea. Nicicând nu-l văzuse atât de înalt şi de ţeapăn, cu pletele albe până-n ceafă, mustăţile învârtoşate şi ochii aduşi din fundul

orbitelor, să strălucească la vedere.

— Domnule Părinte, eu mâine intru cu plugul... Şi Pieptuţ ştie.

Preotul se sperie:

— Ţicudene, ce vrei să faci?

— Vreu să-mi ar pământul pe care l-am cumpărat cu bani. Şi Pieptuţ m-a sfătuit...

— Ţicudene, aşteaptă...

Omul era dârz.

— Nu mai aştept, domnule părinte. Mâine o zi de post, nu se cade... dar poimâine trag brazda în pământul meu. Căci Pieptuţ spune c-a venit timpul hotărârilor.

— Ţicudene bade, opreşte... Nu-i încă al tău. Să-ţi vină încuviinţarea...

— Încuviinţarea de la domni nu mai vine. Eu am încuviinţarea de la Oiţă Câmpean, stăpânul... cu el m-am învoit, de la el am cumpărat.

— O să te prindă şi o să te...

— O să mă omoare domnul conte ca pe Secuiul Bandi. Dar nu-i Pieptuţ să mă răzbune?...

Mintea preotului se zăpăci din nou. Şi Pieptuţ îi vorbise de uciderea Secuiului. Oare cum aflaseră oamenii de o faptă menită să rămână taina castelului?

— De unde ştii, întrebă el cu vocea scăzută, că domnul conte...

— El a spus.

— Cine? făcu speriat preotul.

— Domnul conte.

— Cum? Domnul conte a spus?

— Da, Duminică... Eram cu toţii, după liturghie, strânşi la primărie. Şi atunci a trecut domnul conte de la vânătoare şi a dat ordin primarului să ridice hoitul... şi a povestit oamenilor.

— A povestit?

— Tot.

Glasul preotului se înecă în gât.

— Du-te, Ţicudene... Vino mâine, să mai vorbim.

— Nu mai vin, că am să-mi tocmesc plugul. Şi Pieptuţ a spus.

— Nu, nu... vino.

Omul plecă dârz. Preotul gândea că înnebuneşte. Pentru ce venise Ţicudean? Ce rosturi întunecate ascundea tragedia Liviei? Dar fapta contelui?.. Când el voise să-i salveze sufletul, iată că nemeşul se grozăvea cu ea. Toată judecata i se opinti pe această întâmplare.

— Nu pot să-i pricep sufletul, făcu el cu deznădejde. Poate fiindcă-i Ungur şi reformat...

*

* *

Preotul căută să se orienteze după sfaturile lui Pieptuţ. Nu fusese nicicând prin partea locului şi din şosea, pădurea astupa cracul de moşie numit de oameni pusta. Întoarse privirea să cerceteze împrejurimile.

— De la troiţa păcurarilor, se lasă un drum de care... îi spusese Pieptuţ.

Preotul se afundă în pădure pe cea dintâi potecă. Va nimeri el într-un chip sau într-altul la troiţa păcurarilor. Trebuia neapărat să vadă pe nevasta lui Pădurice.

— I s-a smintit mintea, domnule Părinte…

Vorba lui era mai mult decât sfat sau rugăminte, era un soiu de poruncă. Omul îşi uitase de disciplina şi, deşi purta uniformă, devenise ţăran.

Preotul se lăsase în voia picioarelor, urmând poteca. La urma urmei tot avea să găsească locuinţa femeii. Acum, înapoi cu mintea la socotelile zilei. Căci aceste socoteli se arătau aprige şi numeroase şi l-ar fi doborât dacă el însuşi s-ar arăta nevrednic să le îndrumeze.

Războiul răsturnase tocmelile vieţii, făcuse pe cei mari umili şi acum de la cei umili ca Pieptuţ, ce mai vorbe: a venit vremea hotărârilor! Preotul se înfunda tot mai tare în pădure. Orizontul dispăruse după desimea pomilor, despre troiţa păcurarilor nici pomeneală. Aşa şi în mintea lui, închisă din toate părţile de evenimente, nicio lumină. Pieptuţ ştia ce voia. Îndemna pe Ţicudean să intre în pământ străin. A venit vremea hotărârilor! Chiar şi contele, demonstrând cu un glonţ deosebirea dintre revoluţie şi răzvrătire… Dar el? El, omul lui Dumnezeu şi totdeauna apărătorul slovelor din molitvenic…

— Domnule părinte, domnule părinte…

Preotul se opri. Era atât de zăpăcit, încât nici măcar direcţia glasului n-o recunoştea. Auzea crengile plesnind şi frunzele uscate răvăşite de paşi, dar căta aiurea. În fine dintr-un tufiş, făcându-şi drum cu umărul, apăru tocmai în faţa lui, Micloş Ţiganul.

— Dumnezeu te-a trimis, Micloş… Scoate-mă la troiţa păcurarilor.

— Unde vrea s-ajungă, domnul părinte?

— La casa lui Petre Pădurice.

— Atunci să vie domnul părinte cu mine pe la Sălişte. Numai decât ajungem.

— Cum zici tu.

Şi tăind poteca, puiul de Ţigan o luă oblu printre pomi. Abia atunci preotul băgă de seamă că omul lui avea un fier de plug în mână.

— Dar cu fierul cela ce faci?

— Îl duc lui Ţicudean. L-am ascuţit.

Iar un semn. Omul era deci hotărât. Şi ce legătură: Ţicudean, Micloş Ţiganul…

— Zice ca mâine s-apucă de arat. Şi n-avea fier la plug.

Sufletul preotului începu sa fie îmboldit de curiozitate. Nu se mai putea stăpâni şi nu se mai mustra pentru acest păcat.

— Ce-ai făcut tu până acum, de nu te-au prins jandarmii?

Băiatul râse obraznic:

— Cum să mă prindă, domnule părinte? Ei, tot cu nasul pe sus, iar eu tot printre picioarele lor.

— Dar unde ai dormit, unde ai mâncat?

— Păi, eu am neamuri în toate sălaşurile de Ţigani, răspunse Micloş cu mândrie. La toţi le sunt drag.

— Şi nu te temi, de mergi aşa în văzul tuturor?

— Acum?… râse Ţiganul. Acum să se teamă ei de mine…

Preotul, cu toată îngrijorarea lui, trebui să zâmbească.

— Şi ieri am fost la Cluj pentru domnul învăţător, am dus o scrisoare.

Un junghiu subţire îi sfârâi dintr-o ureche până-n cealaltă, prin creier. Cum se împletesc faptele pe subt vrerea şi ştiinţa oamenilor!

— Şi în tren am auzit pe doi ofiţeri vorbind. Unul era Sârb, celălalt Slovac. Vorbeau nemţeşte, dar eu înţeleg... Am învăţat de la domnul Wagner, grădinarul. Şi vorbeau numai de revoluţie...

Preotul nu-l mai asculta.

— În adevăr, contele are dreptate. Revoluţia e în suflete.

Gândirea îi fu întreruptă de vorba Ţigănuşului.

— Iată şi casa lui Pădurice.

— Îţi mulţămesc. Acum du-te şi-ţi vezi de treabă.

Dar Micloş ţinea să-şi termine vorba.

— La Cluj mă am bine cu Tompa primaşul[2]. Are o fată...

— Taci, drace.

— Şi Tompa mi-a povestit c-a venit şi rândul nostru...

— Ce spui?

— Da. E unul Wilson... Ala vrea să facă din Ţigani domni mari.

Preotul se înveseli.

— Uu!.. domnule părinte, odată să mai intru eu în grajdurile domnului conte...

Îi străluceau ochii de poftă şi dinţii lui albi se înşiraseră la vedere.

— Hai pleacă, Micloş.

Dar Ţiganul era prea aprins ca să înceteze.

— Mai are un cal domnul conte, îi zice Lord Derby...

— Las', las'... du-te.

— Cum o veni revoluţia, pun mâna pe el.

— N'auzi, drace?

— Să ştiu că mor şi gustul tot mi-l fac...

Rămas singur preotul începu să scoboare pe cărarea întortocheată. Revoluţie! Ciudat cuvânt. Îl auzise întâi la conte şi acum la puiul de Ţigan.

— Revoluţie... Doamne Dumnezeule!...

Îşi opri mişcarea minţii cu voinţă. Casa muierii lui Petru Pădurice era înaintea lui. Vedea pusta la care râvnise bietul Secuiu, şi priporul plin de zbârcituri şi scobituri pe care se găsea casa. Şi pe măsură ce scobora la vale îşi silea sufletul să uite duhul pădurii răscolit de Ţigănuş şi îl potrivea pentru rânduiala datoriei. Pe acest deal, care parcă gonea către valea smârcuită, plină de stuf şi păpuriş, fusese alungat de comasare, din satul vecin al Ungurilor, iobagul Petru Pădurice şi aci, bietul durase – cum dase Dumnezeu – o economie.

În bătătură îl întâmpină bătrână, mama lui Pădurice.

— Se chinue rău, sărmana, de la moartea Secuiului...

Vorbele bătrânei aduceau atâta bogăţie de simţire, încât parcă nu puteau fi prinse în ograda unei minţi de om. Mama lui Pădurice, soacra femeii lui, era părtaşă la durerea noră-sei, când firesc ar fi fost s-o urască, s-o alunge de-acasă, din averea ei.

— Că era om bun, sărmanul... şi se cheamă că era bărbat la casă.

---

2 cel mai înalt grad în vechea ierarhie, a bisericii ortodoxe şi catolice; primat.

Din odaie, prin ferestruica deschisă, se auzeau gemetele femeii ca-n durerile facerii.

— Intră, domnule părinte.

Preotul era obişnuit cu sărăcia, dar aci în căsuţa de lemn, făcută din răcăi neciopliţi, sprijinită pe tălpi putrede, sărăcia striga mai tare. Şi parcă moartea Secuiului apărea cu tot tragicul ei tâlc.

— Domnule părinte, şopti soacra, acolo-i...

Femeia sta întinsă în casă pe o laviţă.

— Aşa stă de atunci într-una.

Şi apoi, către noră-sa.

— A venit domnul părinte, să-ţi citească... să-ţi ajute Dumnezeu.

— Nu, părinte... nu pentru mine...

Şi tremura ca o bolnavă de friguri.

— Ascultă femeie, făcu preotul cu glas blajin.

— Nu pentru mine... nu!

— Ascultă, dragă...

Atunci femeia se ridică. Cu privirea rătăcită, părul despletit, îi spumau colţurile gurii şi-i rânjeau toţi dinţii. Chip de nebună.

— Părinţele, ştii să citeşti de blestem?

— Ascultă-mă şi Dumnezeu te va asculta...

— Nu! răcni femeia. Vreau blestemul Marelui Vasile...

Soacra şopit preotului:

— Citeşte-i pentru duhurile rele.

— Taci, mamă, taci... o înfruntă nora. Să-l blesteme pe el.

Preotul se apropie de femeie s-o mângâie, dar femeia căzu în genunchi făcu o cruce şi apoi o mătanie.

— Blestemă-l domnule părinte, să i se usuce cele două mâini cu care a ucis.

— Femeia lui Dumnezeu!...

Altă cruce şi altă mătanie.

— Blestemă-l, domnule părinte, să-i damblagească trupul, dar să nu poată muri, ca să vadă ce-i moartea.

— Ascultă dragă, şi cuvântul...

Femeia nu-i dete răgaz, din nou cruci şi mătănii.

— Blestemă-l părinte, să-l fugărească noaptea duhurile celor ucişi de el.

Preotul îşi uitase parcă de datorie. Căta cu deznădejde.

— Blestemă-l, părinte, să n-aibă loc de adăpost nici în biserică, nici în mormânt.

Şi deodată se nărui, sleită de puteri.

— Că doi am avut şi pe amândoi el mi i-a ucis...

*

* *

Preotul nu se mai minuna văzând pe conte că intră în curte. Altădată fapta asta ar fi fost de neînţeles. Azi se putea aştepta la orice. Trăia împrăştiat. Înfipt ca o spangă, sta cuvântul răspicat al lui Pieptuţ: a venit timpul hotărârilor!

— Poftiţi, domnule conte, luaţi loc... şi îi arată un scaun în pridvor.

Contele era ceva mai palid la chip. Încolo, aceeaşi eleganţă în port, aceeaşi măsură în ţinută.

— Cât e de frumos... îşi zise preotul.

— Domnule părinte, începu contele, am venit c-o rugăminte.

Cuvântul rugăminte, se împrăştie ca un duh de pace în modestul pridvor. Numai decât preotul căută să-şi înfăţişeze starea de suflet a omului din faţa lui. Cine ştie dacă şi blestemul femeii..

— Aş minţi dacă aş spune că fără lupta sufletească...

Preotul îl întrerupse:

— Nu-i nimic, domnule conte, asta-i calea cea dreaptă.

Contele îi strivi avântul cu privirea.

— Aş minţi spunând că fără luptă sufletească am făcut acest pas. Nimeni din neamul meu nu s-a coborât...

— Domnule conte, cine se smereşte...

— Ştiu, cunosc vorba asta biblică... numai că noi reformaţii îi dăm alt înţeles.

Cuvintele lui sunau acum rece, poruncitor.

— Poate se stăpâneşte, şi stăpânirea de sine turburş felul judecaţii şi schimbă glasul.

Şi avu un sentiment de milă pentru bietul suflet care trebuia să pară altceva decât era în realitate.

— Domnule părinte, am lipsă de o declaraţie.

— De o declaraţie? se sperie preotul.

— Da, făcu contele privindu-l în crucea ochilor.

Judecata preotului începu să se clatine. Bănuia ceva şi nu voia să meargă cu mintea pe drumul acestei bănuieli.

— Îţi aminteşti de incidentul...

Preotul cată zăpăcit.

— Care incident?

— Cel de acum două săptămâni.

— ?...

— Când am pedepsit pe neascultătorul iobag.

Capul preotului începu să hăue. Incident? Pedepsit? Omul murise şi nemeşul vorbea de incident şi pedeapsă.

— Mi-e de lipsă o declaraţie de-a dumitale.

— O declaraţie de-a mea?

— Da, o declaraţie că am fost în legitimă apărare.

Preotul crezu că de bună seamă, lui şi nu contelui, i se smintise mintea. Îşi aminti scena. Zi de Duminică. Secuiul cocoţat pe porumbar. Cântecul cel de flaşnetă hodorogită...

— Pentru ca afacerea să se claseze... N-au fost martori decât dumneata şi valetul.

Şi aşteptă.

Atunci preotul nu mai putu răbda. O poruncă a întregei lui făpturi se năpusti în braţe şi mâini. Să nu fi fost preot i-ar fi înfipt mâinile în beregată, dar aşa întreaga putere şi-o îndreptă asupra lui însuşi. Îşi prinse sufletul în mâini, parcă să-l frângă ca pe o azimă. În miezul lui găsi cuvintele lui Pieptuţ: vremea hotărârilor.

— Domnule conte, va rog ascultaţi-mă. Să lăsăm formele. Formele le rânduiţi Dumneavostră cu autorităţile.

— Nici nu vreau să ajung în faţa judecătorilor. Şi nu de frică... ci din respectul ce se cuvine neamului meu.

— Domnule conte, lăsaţi în clipa asta tot ce-i omenesc...

— În clipa asta, eu statornicesc un principiu.

— Domnule conte, gândiţi-vă la sufletul Dumneavoastră...

Cugetul contelui era însă tot aiurea.

— Prin fapta mea apar un patrimoniu moral.

— Sufletul Dumneavoastră rătăceşte...

— Ai auzit de marile evenimente în curs: Austro-Ungaria se prăbuşeşte...

Şi fericit:

— Din această prăbuşire se va înălţa Ungaria. Idealul pentru care a luptat familia mea, azi se înfăptuieşte. Habsburgii vor fi la pământ.

— Opriţi-vă, domnule conte, opriţi-vă...

— Glontele meu a prevestit o noua mărire.

— Domnule conte, ţipă preotul, un suflet de om...

Contelui îi ajungeau vag la ureche cuvintele.

— Mâine l-oiu plânge ca om, azi va să fiu fericit ca patriot.

— Domnule conte...

Dar contele se opri dezorientat. Parcă în beţia viziunii îşi pierduse eleganţa ţinutei. Redeveni mândru şi distant.

— Părinte, declaraţia dumitale îmi trebue – să ne înţelegem – nu pentru judecători...

Preotul răspunse hotărât:

— Eu sunt preot şi am jurat.

— Convingerile religioase nu mă interesează.

— Nu pot, făcu răspicat preotul.

Contele se ridică încet parcă să-şi desfăşoare întreaga făptură înaintea omului din faţa lui.

— Asta am vrut... să te încerc.

— Cum? Ce spuneţi?...

— Declaraţia dumitale, pentru mine, este un act de supuşenie.

— Cum, domnule conte, sufletul Dumneavoastră este în aşa impas şi Dumneavoastră vă mai gândiţi...

— Va să zică, te răzvrăteşti?

— Nu... Mă revolt!

Contele schiţă o mişcare cu amândouă mâinile, ca şi cum ar fi pus mâna pe armă. Se opri, Mişcarea însă trecu lăuntric până-n priviri.

— La revedere, domnule părinte, şi s-auzim de bine.

Dar la capătul scării se opri. Sus pe culmea dealului, dincolo de via lui, se vedea un plug în brazdă. Soarele era ascuns după nori şi în lumina mată se desluşea omul care venea în urma plugului. Parcă era setos s-ajungă cu lucrul lui la bun sfârşit.

— Ce-i acolo?

— Ţicudean ară.

Nu-i mai părea rău că omul nu-l ascultase. Sufletul lui era una cu al lui Ţicudean.

Contele îşi muşcă un răget.

— A intrat prin turnare. În loc oprit?

— E locul lui. L-a cumpărat de la proprietar.

Contele îi întoarse o privire cumplită.

— Vă răzvrătiţi, părinte... Vă răzvrătiţi...

— Domnule conte...

— Dacă aşi fi cu arma le mine, în clipa asta l-aş fi învăţat minte pe Ţicudean al dumitale.

— Domnule conte, salvaţi-vă sufletul…

— Vă răzvrătiţi, părinte… Am venit fără armă, ţine minte.

— Ştiu, domnule conte.

— Nu pricepeţi nimic, părinte. Nu sunteţi încă destul de legaţi de glie… Nişte pribegi mai rău ca Micloş Ţiganul.

— Nici pribegi nici legaţi, ci între noi fraţi buni…

— Nu pricepeţi nimic. Se prăbuşesc monarhii iau naştere alte făpturi istorice, iar ochii voştri valahi nu pricep…

Şi porni fără să dea mâna. În poartă se opri:

— Ţine minte, Părinte, c-am venit fără armă… şi dumneata n-ai ştiut vedea nimic.

*

* *

Preotul se întorcea hotărât de la Gheorghieş. Cum îl vestise Livia prin Pieptuţ, că se pregăteşte de plecare, într-un suflet el alergase în ajutorul ei. Dar prea târziu! Băiatul era plecat la Cluj. Sufletul preotului clocotea. Tăcea ca să nu-şi amărască fără rost cumnata. Trebuia mai întâi cu Gheorghieş să se lămurească. Orice faptă se cercetează în oglinda timpului, şi deci şi cea a fratelui nu trebuia cantărită după socoteala măruntă a supărărilor casnice sau a rosturilor morale, ci după pravila trădărilor de neam. Aşa îi poruncea judecata cinstită a împrejurărilor, cât şi dragostea parca nou născută pentru Ţicudean şi Pieptuţ.

Îl deşteptă din gândire o uniformă de jandarm, în dreptul primăriei. În sufletul său se smuci o mişcare de împotrivire. Ciudat. Raporturile lui cu jandarmii fuseseră în toate timpurile cuviincioase. Un om luminat ca dânsul nu putea simţi spaima încercată de ţărani. Şi apoi se întâlneau rar. Postul era în satul vecin. Adevărat că şeful lor, plutonierul Ilea venea mai des pe la biserică, fiind Român şi la post ne având decât biserica reformată; totuşi pentru aista, destul de rar. Azi, preotul îl judeca aspru.

— Vorbeşte în mine ţăranul iobag de pe vremuri.

Îşi dădea seama că nu puteau merge lucrurile fără de autorităţi şi în special fără de jandarmi, şi totuşi...

— Mai ales Ilea?

Mintea lui făcea acum legături neobişnuite. Ilea, Claudia... Fapta Claudiei avea un revers şi în lumea celor mai umili Români. Erau puţini cei trecuţi în rândul duşmanilor. Rostise cu glas tare: rândul duşmanilor. Acum îşi da seama că se organizau puteri vrăjmaşe. Întâi contele, apoi Claudia şi Ilea... iar de altă parte, Pieptuţ.

Prin urmare Pieptuţ avea împotriva lui doi duşmani. Doi pe unul... La fel şi Sângeorgian, la fel şi dânsul...

Gândul îl lovi în tâmplă ca un pumn.

— Eu? Eu ce fac?..

Într-adevăr, el de ce parte era? Căci nu mai putea sta nepăsător.

— Să cumpănesc puterile…

Ajuns acasă îl agrăi în şoaptă Maria, bătrâna servitoarea, ascunsă după poartă.

— Domnule Părinte, Ţicudean e aici.

— Ţicudean?

— Da. Îl fugăresc jandarmii.

Aşa veste şi servitoarea nu era de loc speriată! O apăra parcă de teamă bătrâneţea şi surzenia.

— Unde-i?

Pe alţii nu-i auzea, dar pe stăpânul său îl înţelegea.

— Ascuns în beciu.

— Bine-ai făcut.

Sufletul preotului se umplu de bucurie. Maria, bătrână şi neputincioasă, era cel dintâiu ajutor în marea lui lucrare.

Scoborî în pivniţă, orbocăind prin întuneric.

— Ţicudene…

Un răspuns în şoaptă:

— Aci-s.

Şi de după un butoiu se ivi trupul osos al omului.

— Domnule părinte, ascunde-mă. Ascunde-mă să nu fac moarte de om… Jandarmii sunt pe urma mea.

Niciun tresalt sufletesc, nicio mişcare de apărare nu clătea acum pe preot. Nepăsător, ca şi Maria surda, era. Cum ştiuse ea să-şi facă datoria, aşa şi el avea să ştie.

— Ţicudene, să judecăm limpede.

— Să judecăm, domnule părinte… E păcat la vârsta mea, să ucid, dar tot atât de păcat să fiu ucis.

— Aşa-i.

Urmă o tăcere adâncă. Întunericul pivniţei şi mirosul jilav şi acru creau o atmosferă de bucurie subt întunecime.

— Mă tem să nu bănuiască şi să facă cercetări aici. Cum ai să răspunzi dumneata, faţă bisericească?

Din nou tăcere îngândurată.

— Doar până la noapte să scap…

— Şi la noapte?

— Sap un mormânt şi m-ascund. Ştiu eu unul foarte bun… pe-al popii Mohai, căpetenia de pe vremea Iancului.

Orice împotrivire se părea preotului fără rost. Popa Mohai îi era străbunic după tată, şi iată că Ţicudean, supunându-se orbeşte imboldului său, lega parcă şi pe morţii neamului de acelaşi destin.

— Am găsit alt ascunziş, Ticudene.

— Unde?

— În biserică.

Preotul îşi simţea sufletul transfigurat de lumină. Ceea ce altădată îi păruse un păcat şi o jignire acum intra într-o firească rânduială. După morţi, Dumnezeu…

— Da, în biserică.

Omul îi lua mâna şi o sărută.

— Îţi dau cheile bisericii şi te ascunzi în altar.

— Până la noapte nu le-o veni în minte să batjocurească biserica. La

noapte, sap eu un mormânt...

— Bine, Ţicudene.

Preotul îi dete cheia bisericii şi binişor îl strecură din pivniţă afara. Apoi îl păzi cu ochii până ce-l văzu dispărând printre tufele de arini.

*

* *

Abia se lăsase negura nopţii şi preotul intră în biserică. Făcu cruce şi înaintă binişor către altar.

— Ţicudene...

Niciun răspuns. Preotul simţi un fior. Din nou îşi făcu cruce. Oare nu greşise ascunzând trup de om păcătos în altar.

— Ţicudene...

De data asta şoapta nu-l mai înfioră. Tăcerea zidurilor grele îi răspunse cu o linişte religioasă, sfântă. Pentru întâia oară în viaţa lui se găsea în aceasta înfăţişare.

— Biserica lui Hristos şi cu mine, ca să scăpăm un suflet...

Şi-şi date seama că fusese nedrept socotindu-se neajutat şi trădat.

Biserica este marele meu ajutor. Căci biserica este dreptatea.

Şi înaintă către altar. Aci, la lumina unei candele, văzu pe Ţicudean întins pe jos şi dormind.

— Ţicudene... şopti preotul.

Omul dormea adânc.

— Să-l las să doarmă, să-şi hodihnească truditul trup.

Şi binişor, cu aceeaşi smerenie, părăsi biserica. Era fericit. Nu se mai temea de nimeni. Ajutorul lui pentru scăparea lui Ţicudean îi venea de la biserică.

— Voiu săpa eu într-un mormânt adăpostul lui Ţicudean.

Şi gândul jertfei de sine, îi îndemna fiecare părticică a sufletului său. Poate va fi prins de jandarmi, în faţa contelui şi ucis cu un glonte de revolver ca şi Secuiul Bandy, sau trădat şi întemniţat ca Sângeorgian.

— Ei şi? Rămâneau Ţicudean şi cu Pieptuţ care să continue.

Luna se găsea deasupra capului său, luna nouă, luna plină de aur strecurat, luna care da putere vrăjilor şi dragostei.

— Nu voiu muri... Trebue să izbutesc... Nu sunt trădat...

Se trezi în faţa mormântului. Era al străbunului său, popa Mohai, fost tribun în armata lui Avram Iancu. Mormântul ales de Ţicudean. Cel mai bun adăpost. O movilă ascunsă între tufele de măcieş şi de sânger.

Preotul se duce în pivniţă după sapă. E timp de când mâna lui, dedată cu răsfoirea cărţilor şi a manuscriselor, n-a mai folosit această unealtă. Plin de vigoare se întoarce la mormânt. Din nou o slăbiciune. Ce făcea? Era profanator de morminte sau descoperitor de comori? Ori mintea i se smintise şi lucra subt imboldul unei puteri somnambule? În jurul lui, pomii, crucile de piatră şi mormintele s-au învăluit într-o ceaţă alburie ca din cădelniţă de argint. E duhul rugăciunii totdeauna prezentă în sufletul sau.

— Nu... nu sunt minţit, nu sunt trădat...

Prima opintire în pământ i-a fost uşoară, ca şi când ar fi lovit în nisip. Nici braţele nu-l trădau, păstrau darul moştenit din moşi strămoşi.

Preotul se înverşunează la lucru. Pământul se deschide uşor, ca şi sufletul său. Nici urmă de trădare. Acum şi mintea i se lămureşte. E în tranşee. Deodată sapa a lovit în gol. Preotul gâfâie de emoţie şi de oboseală. Încearcă adâncul cu sapa. Jos a dat de o hrubă. O clipă mintea i s-a întunecat şi numaidecât s-a deschis ca un capac.

— În toate timpurile mormântul ăsta trebue să fi fost adăpost şi Ţicudean ştie taina.

*

* *

— Nu mai pot răbda. Mă-ntorc pe front. Ruşinea e prea mare...

— Gheorghieş, Gheorghieş...

Se găseau în fundul curţii lângă o tufă de arini, unde învăţătorul, nebun întors de la conte, nimerise pe fratele sau odihnind pe o buturugă, cu biblia în mână.

— M-a făcut de râs.

— O soţie şi-o mamă...

— Auzi, să se roage de conte să mă scape de front... Da ce sunt eu?.. Infirm, netrebnic?...

— Gheorghieş, făcu fratele mai mare ţinându-l de mână.

— Bade, aşa ofensă numai sângele o poate răzbuna. Mă-ntorc pe front...

— Da bine, omule, armistiţiul s-a încheiat, se vorbeşte de pace... pentru ce să te pierzi?

— Nu vreau să fiu dezertor.

Atunci preotul nu mai putu răbda. Se ridică în picioare. Prea multă slăbiciune, când glasuri sărmane de înţelepciune vedeau vremea hotărârilor. Dragostea pentru fratele său era ultima-i slăbiciune, dar şi marea încercare!

— Plecând de aici, dezertezi.

Cuvintele căzură grele chiar în auzul său. Le rostise parcă pe nevrute.

— Da... toate sunt pretexte. Fugi de datorie, de dragul unei muieri.

Îşi dădea seama că sufletul îşi avea socotelile lui, că mintea e o slabă învelitoare a sufletului feţuită într-un anumit fel, pentru lume.

— Frate, nu-ţi dau voie... se oţărî ofiţerul.

— Azi a venit timpul faptei.

— Fapta mea e înscrisă pe ordin de zi.

— Fapta ta de aici cea de care nu se va vorbi gălăgios, ci tăcut ca puterile astea din mormânt...

Acum o altă impresie, din ce în ce mai desluşită, că în adânc sufletul conţine o avere mai mare ca zestrea rudeniei şi o dragoste de frate, alta decât cea pentru Gheorghieş.

— Azi a venit timpul nostru. Niciun Român să nu mai piară. Au pierit îndeajuns.

— Eu vreau să mă duc pe front.

— Pe frontul care nu există.

— Îl voiu reface.

— Aici.

— Nu!

Cei doi fraţi se priviră cu ochi turburi. Printr-un colţ al inimii preotul plângea. Îşi călca parcă datoria faţă de părinţi, care i-l încredinţaseră drept copil pe Gheorghieş. Dar tot restul făpturii lui se bucura, se bucura crâncen, la o potrivă cu pământul, cu morţii şi cu Dumnezeu.

— Eşti trădător de naţie!

— Nu... Sunt omul care ridică demnitatea naţiei.

— Te-nşeli.

— Aşa a fost şi cu unirea cu Roma. Şi eu pot zice: trădare...

Preotul se întoarse un pas înapoi, înspre mormântul străbunului. Fiecare firişor de muşchiu îi tremura de groază.

— Cum?.. Tu compari sfânta unire cu războiul?..

— Da, se răsti ofiţerul. Vreau să reabilitez numele naţiei, stricat de toţi Pieptuţii şi Ţicudenii.

Şi dete să plece, dar preotul îl prinse c-o mână de fier.

— Va să zică, mă duşmăneşti?

— Duşmănesc nevrednicia din tine şi vreau s-o stârpesc.

Preotul îl slobozi. O sfântă mulţumire îi inundase făptura, a jertfei ultime, a jertfei celei mari.

— O vorbă încă şi am terminat.

Privirea îi era deschisă ca cerul dimineţii. Şi trupul nemişcat de mucenic, pregătit pentru mucenicie. Sufletul lui căpătase toate darurile. Putea mulţumi lui Dumnezeu pentru atâtea virtuţi şi totodată strânge la piept chipul lui Sângeorgian ca pe o icoană scumpă. Cu glasul îndoit de-o lacrimă, îmbunat ca într-o liturghie de înviere, el întrebă:

— Ştii cine s-ascunde în mormântul asta?

Ofiţerul se încruntă. Bănuia ceva turbure în atitudinea preotului.

— Nu te-nfuria, ci mai bine ascultă. Acolo stă ascuns Ţicudean.

Ofiţerul făcu un pas.

— Şi-acum, du-te de mă denunţă.

Clipa, în sufletul preotului, se preschimbase în rugăciune. Timpul se prelungea fără sfârşit. Departe era fratele său şi odată cu el, strigătele cele urâte de trâmbiţă şi sânge. În jurul lui nimic nu mişca, nici norul pe cer, nici vântul în frunze. Iar sufletul său se înălţa, se înălţa...

Lătratul cânelui furios în lanţ, rupse vraja. În curte apăruse Ilea, jandarmul. Ofiţerul se sperie. Preotul redevenit om, îi înţelese frământarea.

— Să mergem, făcu ofiţerul.

— Nu, să vină aici.

Jandarmul venea în pas milităresc să-şi impună autoritatea, el care de obiceiu se prezenta cuviincios. Salută pe ofiţer şi apoi se adresă preotului:

— Domnule părinte, am ordin să mă urmaţi.

Gândul jertfei lua înfăptuire.

— Şi pentru ce?

— Veţi fi luat ostatic.

— Pentru care vină? interveni ofiţerul

— Eu nu cercetez vinele, răspunse supus jandarmul.

Intervenţia ofiţerului pâlpâi în sufletul preotului ca o luminiţă de nădejde. Poate acum era clipa cea mare, a convertirii, poate acuma se

găseau la poarta Damascului.

— Domnule părinte, urmaţi-mă.

— Nu… făcu hotârât preotul şi privi spre Gheorghieş.

Acesta rămăsese nemişcat. Munci cumplite lăuntrice îi pompaseră tot sângele din obraji.

— Fac uz de forţa brahială[3], amenință jandarmul şi-l prinse de încheietura mânii.

— Dă drumul…

Strigătul se prefăcu într-o linişte de moarte. De câtă înfierbântare ardea în simţirea lăuntrică a oamenilor, timpul îşi pierduse măsura clipelor.

Şi atunci, un murmur subteran se auzi ca un bubuit de cutremur şi, până ce mintea să-şi vină în fire, crucea de pe mormântul străbunului se prăbuşi grea, parcă să despice în pământ alt mormânt. Jandarmul se întoarse. În faţa lui ieşit din tufiş se găsea înălţat un Român, ţinând cu amândouă mânile în sus, o hârcă împietrită ca un bolovan. Şi până să se dezmeticească, omul îl lovi cu sete drept între ochi, subt pălăria cu pană de cocoş. Jandarmul se împletici în propriile lui picioare şi căzu cu capul pe crucea de piatră.

— Ţicudene, făcu preotul şi în vocea lui era şi spaimă şi drag.

Dar omul nu-l mai auzi. O luase la fugă printre cruci.

Sufletul preotului era împărţit în două. Simţirea îi poruncea să continue jertfa; mintea, să pedepsească pe fratele nevrednic. Şi arătând către jandarmul ce horcăia cu capul zdrobit, la pământ:

— Frate, du-te şi spune că eu l-am ucis.

Apoi, fără altă vorbă, se îndreptă spre casă.

*

* *

Gheorghieş se opri pe podul de la răscrucea drumurilor, unde valea largă a satului se strângea ca-n cleşte între cele două braţe de deal. Înainte de a intra în primărie voia să facă rânduială în gândire. Fără îndoială trebuia să denunţe cazul. Dar nici pe frate-său nu-l putea pârî, cu atât mai mult cu cât el văzuse prea bine că Ţicudean era criminalul. Preotului nu-i mai putuse vorbi, să-l sfătuiască, să-l convingă, căci închis în odaie, cu zăvorul tras, nu voise să-i răspundă.

În fundul curţii jandarmul continua să horcăie, grozav la vedere, cu un ochi strâns pungă, celalalt holbat să plesnească, nasul turtit şi gura înspumată. Împrejurul capului, pe piatra crucii se vedea un lac de sânge închegat.

Cum să procedeze? Hotărârea fratelui său de a lua asupra-şi fapta, cuprindea un eroism faţă de care bravura lui ostăşească se pierdea.

— E preot şi Român.

Şi îşi dădea seama ce înseamnă pe acele timpuri crunte, o atare scuză. Sângeorgian, doar pentru o bănuiala…

Învolburarea s-a retras de pe întreaga faţa a sufletului şi acum, într-un colţ, pâlpâie remuşcarea. Mereu aceleaşi imagini, înteţite ca durere:

---

3 Care aparține brațelor, privitor la brațe.

Frate, preot Român... Şi aceeaşi concluzie, din ce în ce mai adâncită în conştiinţă, că mai există şi un alt eroism. Vedea făptura lui Ţicudean, înălţat din groapă, cu amândouă mâinile în sus, ţinând craniul împietrit ca pe-o grenadă, faţă de care, amintirea luptelor lui de pe front, tot pe ascuns şi pe furiş, protejate de artilerie şi aviaţie, conduse de ordine tactice şi combinaţii strategice, păleau.

Ofiţerul e la grea cumpănă. Dinspre munte se pornise o mireasmă purificată prin sita de aur a amurgului. Şi în bălţoacele de noroiu ale pârâului cu fir subţire de apă, razele soarelui desemnează medalii şi decoraţii strălucitoare pe pluş de mâl brodat cu nisip. Mugetul unei vite mişca domol aerul, apoi un lătrat de câne – poate cânele lor – un ciripit în plopul de lângă podeţ...

Învăţătorul îşi simte alt colţ al sufletului dezvelit în lacrimi. Cu voinţă se desprinde din vrajă şi se îndreaptă spre primărie. Deocamdată să anunţe cazul pe urmă se va vedea...

*

* *

— Domnule primar, făcu el intrând în odaia mai marelui comunei o mare supărare pe noi toţi...

Primarul Guriţan era un om mic şi îndesat ca şi cum capul i-ar fi fost înfundat în trup, dar cu chipul foarte mobil, de veveriţă – ochii deschişi şi speriaţi mustăţile zbârlite şi doi dinţi din faţă mereu la vedere.

— Alta, domnule învăţător? Vai de capul meu!

Om fricos, se temea de conte, de jandarmi de notar, iar faţă de solgăbirău[4] chipul lui se fixa într-un schimonosit ca şi cum ar fi jelit pe cineva.

— În gradină bisericii se găseşte un om căzut la pământ.

Primarul oftă hodinit.

— Un om?

— Da. Un jandarm. Iles...

Primarului i se taie răsuflarea.

— Mooort?.. lungi el cuvântul, parcă să întârzie răspunsul.

— Când l-am părăsit răsufla, dar ştiu şi eu?

— Şi cum... cum s-a întâmplat?

— Jandarmul venise, pentru Dumnezeu ştie ce chestie, la fratele meu...

— Ştiu eu... domnul conte a poruncit...

Ofiţerul îşi recăpătă stăpânirea de sine.

— Vorbeau laolaltă, când un om l-a lovit.

— Care om?

— Nu-l cunosc.

Primarul îşi prinse capul în mâini şi începu să se vaicăre:

— Ce-o să zică domnul conte?... şi pretorul?...

Apoi adresându-se din nou mânios:

— Care om, domnule învăţător?... Să-l tragem pe roată, ticălosul!..

---

4 Funcționar administrativ din fosta administrație austro-ungară (corespunzând pretorului sau primpretorului de mai târziu).

Învăţătorul schimbă vorba:

— Las' asta... Anunţă mai bine postul de jandarmi.

Primarul se zăpăci şi mai tare. Uitase de cea mai elementară datorie.

— Celalalt jandarm e prin comună, răspunse el pe alături.

Ofiţerul îi porunci:

— Ia telefonul şi anunţă postul.

— Aşa e.

Se duse la aparat şi începu să învârtească de zor manivela. Tocmai atunci uşa se deschise şi un ţăran intră înăuntru. Asta mai trebuia, s-audă şi ţăranul! Primarul, stăpânindu-se, îl pofti cu voce blajină, să iasă din localul primăriei.

— Bade, am ceva de vorbit cu domnul învăţător.

Omul se supuse. Ofiţerul îl urmări cu privirea pe fereastră. Ciudat. Plecase din primărie, dar se oprise în drum.

— Parc-ar bănui ceva...

Alt om intră în primărie.

— Frate Precup, lasă-mă singur cu domnul învăţător. Am de vorbit.

Omul ieşi tăcut, dar se aşează în drum, la sfat cu celalalt.

Primarul înjura, drăcuia, scuipa în aparatul care nu voia s-asculte, galben de mânie, parcă s-ar fi sfâşiat fierea în el.

Apoi, alt om, şi altul, mereu câte unul.

Mintea învăţătorului începuse să se smintească. Parcă mai limpede era acum o oră, când Ţicudean pălise pe jandarm, şi chiar adineaori când încă putuse minţi. La grea încercare fusese pus de fratele său.

Învăţătorul se trezi în mare murmur. Afară se făcuse un grup mare de oameni.

— Ce-o fi, domnule primar?

Primarul, cu receptorul la ureche, cu mâna pe manivelă, nu răspunse. Deodată uşa se rupse şi-n prag se ivi un soldat, voinic şi îndrăzneţ, cu sacul în spate şi arma pe umăr. Nici nu luă seama că era un superior în odaie.

— Unde-i tata, domnule primar?

Era Ţicudean, feciorul, întors de pe front.

— Ce-i Ţicudene? făcu ofiţerul.

— Apăi am plecat de pe front.

În învăţător mai pâlpâi o undă de mândrie militară.

— Ai plecat fără ordin?

— Aşa merg lucrurile acum, domnule învăţător. Se întoarce şi Gavrilă Precup, şi Iosif Baciu, şi Dumitraşcu...

— Unde-i tata, domnule primar? Or o fost puşcat ca Bandy?

Primarul îi răspunse blajin, cu vocea prefăcută:

— De unde vrei să ştiu eu?

Omul răspunse ameninţător:

— Om vedea...

Şi părăsi primăria. Primarul începu să sune iar cu disperare la telefon. Învăţătorul nu mai putea răbda. Prea multe, una după alta: lovirea jandarmului de către bătrânul Ţicudean, acum nedisciplina soldatului Ţicudean, pe urmă murmurul ăsta necuviincios al ţăranilor... Şi toate întemeiate parcă pe hotărârea ceea neînduplecată a fratelui său,

preotul.

Mai bine să plece. Să caute un prilej... să termine...

Dar în tinda primăriei se opri. Un ropot de cal se auzi pe costişe în jos. Glasurile ţăranilor amuţiră. Tropotul se tot desluşea şi, la cotitura fântânelor, apăru călăreţul. Grupul de oameni se desfăcu în două. Călăreţul era Micloş, puiul de Ţigan... Ţinea în mână o cravaşă boierească, cu mâner de argint.

— Ungurii au dat foc castelului şi-au puşcat în grof...

În jurul lui se refăcu grupul şi Ţigănuşul de pe cal explică. În satul vecin, soldaţii Unguri, întorşi de pe front au bătut pe pretor, au împuşcat pe groful lor şi apoi au dat foc castelului. Oamenii ascultau uimiţi şi nedumiriţi. Primarul deschise uşa şi chemă binişor pe învăţător.

— Domnule învăţător, i-adevărat, în satul vecin e mare pârjol... au dat foc castelului.

Şi pe fereastră, primarul arăta amurgul, pe care se profila, din când în când, câte o flacără săltând până în cer, dar dispărând uşor ca flacăra unui foc de coceni.

*

* *

— Micloş, Micloş... fă-te'ncoa...

Băiatul descălică, legă frâul de o grindă şi apoi se luă după învăţător, în curte.

— Micloş, băiete, să-mi duci o scrisoare până la Cluj. Ştii tu unde...

— Vedeţi, domnule învăţător...

— Ce?

Băiatul pregeta. El care altădată atât aştepta s-o ia întins în lume.

— Îţi plătesc, Micloş.

— Nu-i vorbă de bani.

— Dar de ce?

Băiatul începu să se scarpine în ceafă, ca să arate încurcătura în care se afla.

— Dacă pleci acum, peste o oră ai tren. Şi mâine în zori eşti înapoi.

Băiatul trecuse cu scărpinatul la tâmpla dreaptă.

— Aşa-i... dar dacă la noapte...

— Ce-i la noapte?

Micloş închise un ochiu şiret.

— Dacă se dă foc castelului?

Ofiţerul se repezi în el:

— Ce, eşti nebun?

— Este un cal în grajdul castelului!... îi zice lord Derby.

Şi scuipând printre dinţi cu importantă:

— Eu mor dacă nu-l încalec.

Se smintiseră sufletele oamenilor, se putea sminti şi al Ţiganului. Patima lui pentru cai, acum atât de neînfricat arătată, era poate un simbol al vremurilor.

— Ai mâine de la mine patru fiorini de argint, dacă-mi aduci răspuns.

— Patru?

— Atunci, am plecat.

Şi se îndreptă spre cal.

— Eu mă duc s-adăp calul până ce domnul învăţător scrie epistola.

Învăţătorul scoase carnetul de ordine, se sprijini pe o bârnă şi începu a scrie.

„Scumpă Marta,
Se anunţă prăpăd. Ai grijă de tine. Eu sunt ţintuit pe loc”.

Isprăvi de scris epistola. Parcă isprăvise şi tot ce avea de spus din tot greul sufletului sau. O scrisoare de trei propoziţiuni. Le reciti. „Se anunţă prăpăd”. Prin urmare credea în spusele lui Micloş. „Ai grijă de tine”. Deci, gândul lui mereu la ea. „Sunt ţintuit pe loc”. Aci rămase cu mintea scufundată în gol.

— Oare de ce sunt ţintuit? De ce nu încalec eu calul lui Micloş?

Şi acelaşi simţământ că sufletul îi apasă greu şi că cele trei rânduri nu-l înlesniseră cu nimic.

— Sunt ţintuit pe loc...

Mare adevăr. Iată că avea cal şi totuşi nu pleca. Era prizonier. Prizonierul cui? Nu al oamenilor ăstora simpli, nici al nevestei, nici al copilului. Oare al fratelui său, preotul?

Micloş se întoarse cu calul de dârlogi. Ofiţerul rupse foaia scrisă. Abia atunci îşi dete seama că folosise carnetul de ordine. Pentru o scrisoare de dragoste!

— Nedisciplina a cuprins şi sufletul meu.

*
* *

Învăţătorul se întoarse la preot. Voia o lămurire. Al cui prizonier era? Începuse să acţioneze cum n-ar fi vrut. Mâinile şi picioarele lui erau îndemnate de alte puteri mai presus de vrerea lui. Oare al acestor puteri era el prizonier? Scrisoarea către Marta fusese un document. Iubirea justifica totul! Asta fusese principiul lui acum trei săptămâni, la sosire. Nimeni nu-l putea împiedeca, îşi zicea el, să-şi îndeplinească destinul prin ea. Atunci era prizonierul iubirii. Şi iată că azi, el îşi era singur piedecă. De unde această turburare? De unde această nedumerire? De la fratele său popa şi de la faptele lui adunate strâns ocrotitor, din universalitatea spiritului catolic, la neamul şi la enoriaşii săi? Şi parcă şi sufletul său suspendat în vânt, ca un vis zăpăcit. Începea să se aşeze peste dealuri, peste pomi, peste întreg ţinutul natal.

Pe fratele său îl găsi în bucătărie lângă jandarmul rănit. Îl transportase aci împreună cu bătrâna Maria. Îl spălase şi-i legase rana. Preotul făcu un semn servitoarei să aibă grijă de rănit şi apoi plecă. Învăţătorul se luă după el.

— Am să-ţi vorbesc, spuse Gheorghieş.

— Tot greu îi este, oftă preotul cu gândul la jandarm. Puţine speranţe de scăpare. Şi nu lovitura cât căderea pe piatră.

În pridvor, fiecare din ei îşi trase scaunul, ca şi cum ar fi început o partidă de cărţi. Nu îndrăzneau o vorbă, şi tăcerea, care odinioară punte

de aur era între sufletele lor, azi sta rostogolită stană de piatră ca şi crucea de pe mormântul străbunului. Învăţătorul încercă un început de lămurire.

— Bade, acum câteva zile am pornit o mărturisire, pe care n-am dus-o până la capăt.

Preotul îl opri.

— Ziua de azi înseamnă un sfârşit.

— Nu, frate… căci eu am fost de-a pururi un om cinstit. Cinstit chiar în păcat… şi cinstită vreau să-mi fie mărturisirea.

Învăţătorul era îndurerat. Acelaşi sentiment că vrerea lui e săpată din temelie de loviturile puterii celei noi.

— Am fost prizonier, frate.

— Al dragostei…

În minte îi scăpără o scânteie.

— Nu… Ci prizonierul unui gând frumos.

Şi parcă iluminat:

— Împotriva acestui gând s-a înverşunat puterea din afară.

Rămăsese cu privirea pierdută către luna albă apărută deasupra teiului din curte. O oglindă alburie era crâmpeiul de cer din jur şi tristeţea lui se scurgea pe luciul de azur ca lacrimi de sidef în şiroaie.

— N-am vrut să trădez… Nu pe ea ci gândul meu.

Nu minţea. Sub umbra cuvintelor se simţea flacăra vie care le dădea făptură de adevăr. Preotul plângea în taina sufletului său, cu înduioşare de mamă care suferă de durerea copilului. Dar, pe de altă parte, nici el nu putea să dea înapoi. Şi în el se înstăpânise puterea cea nouă. În amândoi acelaşi fenomen. Prinse peste masă, mâna fratelui său. Atotcopleşitoarea dragoste îi revărsă sufletul peste fratele drag, peste tot satul şi peste lumea întreagă.

— Să mă mărturisesc frate, până la sfârşit.

— Nu, îl întrerupse preotul, nu tu mie, ci eu ţie. Căci şi eu am păcătuit din greu şi numai prin tine îmi recunosc păcatul.

Amândoi simţeau căldura aceluiaşi sânge.

— Şi eu m-am îngâmfat când credeam că mă smeresc mai mult.

— Tu?

— Da. Când socoteam că slujesc pe Dumnezeu cu mai multă râvnă, atunci m-am trezit mai singur, mai îndepărtat de El. Că îmi făcusem din datoria preoţească o îndeletnicire mecanică, iar din limba părintească, un mijloc de uitare a…

Îşi trase mâna şi-şi plecă fruntea în palmă. Parcă s-ar fi rugat. Când îşi ridică privirea era transfigurat. O nouă blândeţe îi însenina faţa.

— Iată că acum mi s-a lămurit de către Dumnezeu miracolul convertirii mele… căci a fost o convertire…

Învăţătorul îl urmărea. Puterea cea nouă îl ducea legat pe urma fratelui sau.

— Înălţarea prin smerenie, Gheorghieş… Se dezmorţesc sufletele… Ce vorbă adâncă…

Şi după o mică pauză:

— Vezi tu… sfinţii ajung pe Dumnezeu prin trepte de înălţare. Noi cei păcătoşi prin smerenia scoborârii. Se dezmorţesc sufletele! Din fiece adâncime iese avântul către Dumnezeu. Ei bine, eu am trăit această

smerenie... şi când am ajuns în acel întuneric, pe care, în chip uşuratic, unii îl numesc instinctul de viaţă, am găsit adevărul. Multe daruri vor fi sădite acolo de Dumnezeu. Eu, unul singur am găsit: românismul meu! Acolo viaţa, Dumnezeu şi românismul fac una şi de aceea nu pot să-L slujesc decât prin darurile lui.

Luă din nou mâna fratelui său.

— Tu ai alergat după frumos, dar nu l-ai putut cunoaşte decât printr-o formă străină de sufletul tău. Fă ca şi mine. Dezmorţeşte-ţi sufletul... Şi la fiecare scoborâre te vei înălţa, ca la urmă să dai de acel clocot de viaţă, unde frumosul e tot una cu Dumnezeu şi cu românismul tău.

Murmur de voci le întrerupe vorba. Pe poarta începură să se arate umbre, care, pe măsură ce se apropiau, se desluşeau a fi soldaţi în ţinută de campanie şi ţărani cu ghioage şi securi ba chiar şi femei.

În ofiţer tresări vâna militară. Era parcă o patrulă trimisă în recunoaştere. Cei doi fraţi se ridicară în picioare.

— Care sunteţi băieţi? întrebă preotul.

— Ia eu, Ţicudean şi cu feciorul meu. Întors... şi cu Pieptuţ.

— Ce-i băieţi?

— Apoi am venit să ne dai binecuvântarea, domnule părinte.

Era vorba lui Pieptuţ. Preotul se văzu dintr-odată în greu. Sufletul i se lămurise şi acum i se cereau fapte pe potriva sufletului lămurit.

— Că nu putem rămâne de ruşine înaintea ungurilor.

— Aşa-i... încuviinţă şi Ţicudean feciorul, că ei au şi dat foc...

— Măi băieţi, acum e noapte târziu... Să ne cugetăm bine şi mâine dimineaţă om hotărî.

Dar Ţicudean, feciorul, era dârz:

— Noaptea se dă asaltul, domnule părinte. Aşa am învăţat la războiu.

— Lasă, frate, acu nu-i nici asalt, nici războiu...

— Războiu nu e, dar asalt... cine ştie?

În gloată se porni din nou murmurul. Oamenii mai mult se îndemnau unul pe celălalt, decât se sfătuiau. Preotul era hotărât să împiedice vreo faptă fără rost.

— Fraţilor, aşteptaţi.

— N-aşteptăm.

— N-aveţi cele de lipsă, n-aveţi comandant...

— Ba avem.

— Pe cine? se repezi ofiţerul din capul scării.

Pieptuţ se desfăcu din rând.

— Pe mine.

Şi imediat cu glasul stins:

— Dacă domnul locotenent pleacă în străini şi ne lasă!

— Cine-a spus ca plec? Tu, tu Pieptuţ?...

În curte se făcu o linişte speriată. Pieptuţ ridică un glas temător:

— Am crezut că domnul locotenent ne-a uitat...

În sufletul învăţătorului se dărâmă o alcătuire, ca o schele scăpată din pământ. Hohotire fusese, sau vrere ce se năruie?

— Cum o să plec fără tine, Pieptuţ?

Şi deodată îl năpădi o dragoste plină de recunoştinţă pentru umilul

soldat. Patru ani fuseseră laolaltă, patru ani îl urmase ca un câne prin gloanţe şi prăpăd; căzut în luptă, el îl ridicase şi-l purtase dincolo de bătaia tunurilor şi acum, când voise să dezerteze, el îi luase locul.

— Nu plec, fraţilor... Rămân cu voi, rămân cu tine, Pieptuţ.

Şi fiindcă năruirea din suflet îi slăbise puterile, ca să nu cadă, se sprijini deodată de stâlpul uşii.

— Îl doare piciorul făcu Pieptuţ speriat.

Şi aruncând arma se întinse lat pe scară, ca un câne, să mângâie piciorul în suferinţă.

*

* *

În cumpăna nopţii lătratul cânelui sculă pe preot.

— Se petrece ceva.

Se îmbracă repede şi se duse la poartă.

— Cine-i?

— Eu, domnule părinte, făcu o voce speriată.

— Cine?

— Eu, Guriţan, primarul. Scapă-mă, domnule părinte...

Preotul deschise poarta.

— Ascunde-mă, domnule părinte. Am aflat ca vor să mă ucidă.

Preotul zâmbi dureros. În casa lui se adăpostea şi jandarmul renegat, iar acum şi primarul.

— Ce au cu dumneata?

— Zic c-am ţinut cu Ungurii.

— Vino-n casă.

— Nu, domnule părinte, nu în casă. Dacă mă prind, mă ucid. Vor să ucidă şi pe domnul conte. O altă ascunzătoare...

— Am o ascunzătoare, dar e rea pentru un om ca dumneata. În pământ...

— Nu-i nimic. La noapte mă furişez până la pretură.

— Într-un mormânt.

— Foarte bine.

— Vino după mine.

Preotul mergea înainte, iar omul speriat după el.

— Şi zici că vor să ucidă şi pe conte?

— Da.

*

* *

În zori de dimineaţă învăţătorul se prezentă la preot.

— Frate, am venit să-mi termin mărturisirea.

Şi scoase o scrisoare.

— De la cine-i?

Gheorghieş clatină dureros din cap.

— De la ea.

Preotul o respinse.

— Nu, frate... citeşte-o. Ea e pedeapsa mea.

Preotul începu să citească.

— „Aci s-a petrecut ceva nemaipomenit. Un oarecare Amos Frâncu a arborat tricolorul romanesc. Îţi cer ţie să vii numaidecât şi să-l sfârteci. Ţie şi nu altuia. Marta”.

— Vezi?

— Am însă şi-o bucurie, frate. Am rămas aci înainte de a primi scrisoarea.

— Aşa e…

— Şi acum plec. Vreau să mă pun în legătura cu „acel Amos Frâncu”.

*

* *

Când preotul se duse să închidă poarta, auzi glas de om chemându-l de peste drum.

— Domnule părinte, domnule părinte…

Ieşi în stradă, nimeni.

— Domnule părinte, domnule părinte…

Acum glasul se desluşea, venea din via contelui.

— Domnule părinte, domnule părinte…

Preotul trecu strada. De după gard apăru capul valetului.

— Ce este?

— Veniţi să scăpaţi pe domnul conte. Ţăranii vor să-l ucidă. Şi-au amintit de Bandi secuiul.

Preotul uitase, în învălmăşeala ultimelor zile, de conte şi de castel.

— Eu am venit prin vie, dar vă întâmpin la poartă. Veniţi repede.

Preotul nu mai pregetă o clipă. Trebuia să scape pe conte. Asta era porunca hotărâtă a sufletului. De bunăseamă, acţiunea lui era în contrazicere cu ultimele evenimente, dar acum nu mai voia să ţină seamă decât de îndemnul sufletesc.

— Trebue să-l scap.

Împotriva ţăranilor, împotriva ideii de justiţie, împotriva poate a propriului său suflet avea să-l scape, fără să judece prea mult, de frică să nu-i slăbească virtutea, fără să mai consulte pe alţii ca să nu găsească împotriviri; să-l scape ca pe Guriţan, primarul, ca pe renegatul Ilea.

Valetul îl aştepta la poartă.

— Nu vrea de fel s-asculte, se plânse el. Nu poate înţelege c-a rămas singur şi că e prizonier.

— Îl voiu convinge eu.

— Să fie atât de bun domnul părinte, că de nu, eu fug şi atunci…

Fără nicio vorbă mai mult urcară la castel. Contele îl primi în hol. Şi de data asta îl găsi curăţindu-şi arma. Zâmbi ironic văzând pe preot condus de valet.

— Domnule conte, o misiune delicată m-aduce. E vorba de viaţa dumneavoastră.

Contele îşi opri lucrul şi ridică privirea.

— Te-nşeli, părinte. Confuzi sufletul meu de boier, cu sufletul acestui valet.

— Domnule conte…

Contele îl opri cu un gest şi-şi reluă, lucrul.

— Ştiu. E în zadar... Aci sunt şi aci rămân.

— Domnule conte, se rugă valetul, ţăranii sunt înnebuniţi. Vor să răzbune pe Bandi.

Contele ciocăni arma.

— Mai am gloanţe pentru fiecare cap de răzvrătit.

— Domnule conte, suntem singuri... ceilalţi au plecat.

— Pleacă şi tu!... ţipă contele.

Şi apoi ameninţându-l cu degetul:

— Va veni şi timpul răfuielii.

Preotul făcu valetului semn să plece.

— Ei, părinte, ce este? reluă contele, în batjocură.

Preotul îi pricepu jocul. Numai amărăciune se ascundea sub pospăiala asta de batjocură.

— Domnule conte, încă odată, e vorba de viaţa...

— Părinte, îl întrerupse contele, îţi pricep planul. Vrei să te răzbuni.

— Domnule conte, nesocotiţi reverenda mea.

Între ei doi despărţirea era definitivă. De ani de zile trăiau laolaltă, dar fiecare ducea cu el o moştenire de secole, căci în clipa decisivă se vedeau străini şi duşmani.

— Vrei să te răzbuni. Vrei să mă duci în faţa bandiţilor celora. Vrei să terfeleşti numele meu istoric...

Acum nu-şi mai putea reţine mânia. Voia să zâmbească dar rânjea, voia să fie calm, deşi buza de sus îi zvâcnea în colţul gurii.

— Domnule conte, eu sunt preot.

— Da... dar preot valah.

Insulta, în loc să asmuţă la furie şi prăpăd, căzu despicând sufletul în adânc, până acolo unde preotul găsea izvorul viu al vieţii lui.

— Preot valah...

Dumnezeu îi amintise, prin gura contelui, de marea sa datorie. Să trăiască potrivit acestei mari porunci de preot valah!

— Domnule conte, nu vreau nici să mă răzbun, nici să vă umilesc. Dumnezeu mi-e martor. Dar în clipa aceasta am o mare datorie.

— O datorie?

— Domnule conte, aţi păcătuit greu.

— Ce-am făcut?

— Aţi ucis un om.

— Conştiinţa mea îmi spune că bine am făcut. Şi voiu mai ucide de va fi nevoie. Eu sunt predestinat...

Preotul împreună mâinile ca pentru rugăciune.

— Când turburarea va trece şi sufletul se va potoli, atunci chinurile vor sfârteca sufletul dumneavoastră... Iată interesul meu... Vreau să vă salvez sufletul. Sunteţi Ungur şi reformat, dar sufletul e tot de la Dumnezeu. Nu predestinare, ci pocăinţă... Domnule conte, puteţi să vă salvaţi sufletul. Iată că îngenunchez înaintea dumneavoastră...

Atunci uşa se deschide şi valetul intră nebun.

— Foc, foc, domnule conte!...

— Unde?

Nu mai putea vorbi, se îneca, dar cu mâna arăta la răsărit şi la apus. Toţi trei ieşiră în curte. Într-adevăr, orizontul era o pălălaie roşie.

— Să mergem, făcu contele înfrânt.
— Să mergem.
— Unde m-ascunzi?
— Veniţi după mine.

*
* *

— Bade, în satul vecin ungurii aranjează miliţii. Ştii cine-i şef?
— Cine?
— Maiorul Perenyi.
— Fratele ei?
— Da.
Gheorghieş clătină dureros din cap.
— Asta-i pedeapsa lui Dumnezeu.
— Ăsta-i semnul lui Dumnezeu.
Între astea, curtea preotului se umplu cu oameni încruntaţi. În fruntea lor era Ţicudean bătrânul, Ţicudean feciorul şi copilul.
— Cumplit neam al Ţicudenilor, îşi zise preotul. Copilul care nu voia să moară... Abia l-au pus pe picioare şi gata!... Haiduci!...
Bătrânul Ţicudean înaintă către pridvor.
— Ce facem, domnule părinte?
Oamenii începură să se îndârjească.
— Să intrăm în ogoarele boierului
— Nu-i de ajuns. S-aprindem castelul...
— Nu, pe conte!.. Să plătească pielea secuiului...
— Oameni buni ascultaţi.
Se făcu mare tăcere.
— La Cluj, Amos Frâncu a desfăşurat stindardul naţional iar în satul vecin ungurii au şi făcut oaste... Lăsaţi jaful căci dreptul şi dorul nostru sunt mai mari decât un castel şi o moşie de conte. Mergeţi la primărie, fratele meu, Gheorghieş e în fruntea voastră...
— Trăiască!... făcură într-un glas ţăranii
— El va lua legătura cu Clujul de unde vor veni ordinele. De azi înainte nu mai ascultăm decât de noi.
Oamenii rămaseră nedumeriţi. Ei veniseră pentru război.
Gheorghieş scoborî între ei.
— Veniţi cu mine, fraţilor, să ne sfătuim, să ne împărţim îndatoririle. Să nu dea Ungurii peste noi, să ne găsească în neorânduială.
Şi făcându-şi drum, porni înainte. Ceata se luă după el.
Rămas singur, preotul se îmbrăcă şi porni către casa lui Ţicudean. Găsi pe nevastă singură.
— Femeie, a venit vremea să-ţi araţi recunoştinţa.
— Arăt domnule părinte.
— Mâine în zori, vino cu carul la biserică.
Femeia nu înţelegea.
— Umple-l cu ţoale.
— Şi pentru ce?
— Avem să scăpăm un suflet de la pieire... pe domnul conte.
Femeia se sperie.

— Mă omoară bărbatul.

Preotul o privi drept în ochi.

— Vrei bani pentru osteneala ta?

— Nu, domnule părinte… că azi se plăteşte fapta, nu munca.

— Aminteşte-ţi atunci de bucata de carne după care râvnea copilul bolnav...

— Voiu veni, domnule părinte. Dar ce să spui bărbatului?

— Spune-i că mă duci până la nevasta lui Petru Pădurice, care rău se mai chinue…

Şi minciuna îi apăru mai cinstită decât cel mai curat adevăr.

*

* *

Mijea de dimineaţă. Drumul din faţa primăriei era închis de oameni înarmaţi. De altfel, toate ieşirile satului erau păzite. Ostaşii întorşi din războiu aduseseră, care cum putuseră, arme şi muniţiuni. Se vorbea puţin, dar vorba zbura ca o ştafetă, din gură în gură. La Arad se întemeiase un consiliu naţional, altul la Sibiu. Se zvonea că armata română e din nou mobilizată.

În primărie, mare încordare. Sfatul era în continuă legătură cu Clujul.

— Loc... loc pentru domnul părinte.

Ceata oamenilor se desparţi în două. Un car venea încet, încet. Lângă muierea lui Ţicudean, preotul. Oamenii se descoperiră cu respect. Abia târziu unul întrebă:

— Unde se duce părintele aşa de devreme?

— La muierea lui Petru Pădurice, răspunse altul.

— Apoi să-i ajute Dumnezeu să-i scape sufletul, că mult mai pătimeşte...

Ceata oamenilor se încheie la loc, iar carul continuă să urce agale pe costişă.